DOĞUNUN İSYANI

sadık albayrak

RİSALE

بسم الله الرحمن الرحيم

Risale Yayınları : 31

Kapak ve İçdüzen : Risale
Dizgi - Baskı - Cilt : Zafer Matbaası
Eylül / 1987 — İSTANBUL

DOĞUNUN İSYANI

sadık albayrak

RİSALE
BASIN - YAYIN LTD.
Çatalçeşme Sok. Üretmen Han No: 405
Cağaloğlu — İstanbul
Tel : 511 48 63
P.K. 399 — Sirkeci

SADIK ALBAYRAK

1942 yılında Trabzon'a bağlı Çaykara kazasının Yenice Köyünde doğdu. Cudibey İlkokulunu bitirdikten sonra İmam-Hatip Okuluna girdi. Daha sonra 1962 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsüne girmiş ve bu okuldan mezun olmuştur.

1964-1967 yıllarında Sultanahmet Camiinde «Kürsü Vaizliği» yapmış ve askerliğinin ardından 1970 yılında İstanbul Müftülüğü Şer'î Siciller Arşiv'ine «uzman» olarak tayin edilmiş ve 8 yıl bu görevde kalmıştır.

1977 yılı Mart ayında yayına başlayan **«Yeni Devir»** Gazetesinde fıkra yazarı olan Sadık Albayrak, 1979 yılında **«Milli Gazete»**ye geçmiştir. Yazarlığı, mahkümiyet müddeti hariç, Nisan 1986'ya kadar sürmüştür.

İlk araştırma ve incelemeleri 1962'den itibaren yayın hayatına intikal eden yazar, ilk kitabını 1971'de yayınlamıştır.

Eserleri :

Sömürüye Karşı İslâm (1971, 1984)
Son Devrin İslâm Akademisi (1973, 1984)
Türkiye'de Din Kavgası (1973, 1975, 1980, 1984)
Osmanlı Toprak Meselesi (1974)
Şeriatten Lâikliğe (1977)
Devrimin Çakıl Taşları (1979, 1980, 1983)
Yürüyenler ve Sürünenler (1979, 1980, 1984)
Son Devir Osmanlı Uleması (5 cild, 1980-1981)
Rahmet ve Savaş Peygamberi (1981, 1982)
Cezaevi Notları (1986)

Ayrıca, **Afganiye Reddiye, İlmin Karşısında Maddecilik, A'mak-ı Hayal, Şeriat Medeniyeti, Frenk Mukallidliği** ve **İslâm'da Hilâfet** gibi eserlerin günümüz nesline aktarılmasını da sağlamıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ... 7
GİRİŞ ... 13

BİRİNCİ BÖLÜM
OSMANLI'DA İCTİMAÎ PATLAMA VE KANUN HAKİMİYETİ veya DEVLET YAPISI VE HÜKÜMETLERİN İCRASI
a — Gerçekleşen Bir Rüya ... 33
b — Bir Safsata ... 37
c — Bir Sosyal Adalet Eylemi ... 42

İKİNCİ BÖLÜM
İCTİMAÎ PATLAMANIN ETRAFINDAKİ HADİSELER
a — Hasta Adam ... 51
b — Devletin Siyasetine Muhalefet ... 60
c — Haram Yiyicilik ... 66
d — Korkunun Bedeli ... 74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GERİCİLERİN VOLKANİK HÜCÛMU
a — Geçmişle Gelecek ... 81
b — Yeni İslâmcılık ve Beşeriyet Canileri ... 86
c — Cemiyet ve Particilik ... 92
İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti Nizamnamesi ... 96

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İSLÂMCI FİKİRLER
İsmail Sıtkı ... 104
Azmizâde Refik ... 110
Hüseyin Nesimi ... 117
Haşim Nahid ... 124

Habil Adem 132
Musa Kâzım 135
Said Halim Paşa 138
Tek Kurtuluş — Tek Çare 146

BEŞİNCİ BÖLÜM

İÇ BÜNYEDE ÇATLAMA ve DEVLETİN SARSILMASI
a — Milli Ahlâk 151
b — Sosyal Hayatta Türkleşme 158
c — Kadına Bir Yer Biçme 164
d — Tiyatro ve Eğlence 169
e — İslâm Bankacılığı 177
f — Azınlıklar. İhtilâl Etkisi 180

ALTINCI BÖLÜM

DİN ve DEVLET ve ORDU ve MİLLET KAYNAŞMASI
a — Harbiyede «Şifa-i Şerif» 187
b — Bahriyede Akaid Dersi 190
c — İlk Uçak Girişimi 196
d — Orduda Oruç 199

YEDİNCİ BÖLÜM

BATININ DİĞER KOLU: KIZIL EMPERYALİZM
a — Moskof Belası 203
b — Çarın Meclisinde Müslümanlar 205
c — Yanlış Strateji 211
d — Feci Manzara 217
NETİCE 219
KAYNAKLAR 225

ÖNSÖZ

Cihan tarihi içinde XX. yüzyıl Türkiye'nin felâketleri ile başlamıştır. Koca bir devletten koparılan parçalardan artakalan bir Türkiye kolu-kanadı koparılmış bir ülke haline gelmişti.

İşe sıfırdan başlamak, canlılığını kaybetmemiş arzulardaki yaraları sararak hayat emareleri göstermek suretiyle toparlanmak peşinde koşan Türkiye, esir ve mazlûm milletlerin öncüsü gibi bir şerefle kendi yolunu, dünya üzerindeki mevkiini kazanmaya başlamıştı...

Fakat Türkiye'nin kurtuluş ve kuruluşuna takaddüm eden büyük felâket sırasında ve öncesinde Osmanlı Devleti'nin yapısı, iç çalkantısı, toplumsal çatışması nasıl ve ne yolda bir seyir takip ettiğini bilmeden, incelemeden ve objektif vesikalara dayanmadan batış veya çıkışı tamı-tamına değerlendirmek mümkün olamaz...

Bugün Osmanlı'nın topraklarına varis olmuş 25 kadar irili-ufaklı devlet vardır... Bunlar iç çatışmadan, etnik yapıdan, milliyetçi fikirler-

den, emperyalist oyunlardan veya iktisadî dengesizlikten mi doğdu, şeklinde bir sürü soruya cevap verebilmek için geçmişi müsbet veya menfî yönden olsun, ele almak, incelemek ve okuyanı bir karar verdirmeye yardımcı olmak araştırıcılara düşen bir borçtur...

Bugün Türkiye'nin geçmişi ile ilgili binlerce kitap, gazete ve mecmua ile arşivleri dolduran bakir mahzen vesikaları mevcuttur... Bunların incelenmesi, yeni nesle aktarılması şüphesiz büyük ve sabırlı çalışmalar ister...

Fakat bir enstitü, bir heyet işi olan bu tür meseleler dar imkânlar, maddî imkânsızlıklar ile yorumu ve vesikayı gün-yüzüne çıkarmadaki kararsızlık, büyük ve kalıcı eserlerin şimdilik ortaya çıkmasını engellemektedir...

Biz de bir milletin çilesini, iç buhranlarını birkaç yılı içine alan devreyi göz önüne getirerek araştırmaya çalıştık.

Kaynaklar arasında gerekli bağı kuramamış, vesikaları olması gerektiği gibi değerlendirememiş olabiliriz. Fakat okuyucu bu eseri okur, bizim de hatalarımızı ve içinde bulunduğumuz şartları dikkate alırsa, hiç olmazsa yazmamaktan, böyle eserlerin yazılmasının faydalı olacağı kanaatine varıp bizleri de mazur görür...

Bugün bizde son asra ait yapılan çalışmalar kasıtlı bir şekilde tek taraflı olmuş, geçmişe kûffara bakar gibi bakılmıştır.

Kesin çizgiler bulunmuş gibi insanımız iki ye ayrılmış, bir kısmı ilerici, bir kısmı da gerici sayılmıştır... İlericinin hareket noktası ile gericinin statik dünyası hiç bir zaman objektif bir değerlendirmeye çalışılmamıştır...

Günümüz anlayışı içinde, bu kitabta gericilik sayılabilecek vesika ve toplumsal tepkilere raslamak mümkündür. Fakat hiç bir zaman tepki ve reaksiyonla bakış açılarını sergileyenler, ortak noktalar bulamadıkları gerçeğini kabul edersek, batılı manada toplumda görülen hayat görüşüne iç tepki ve isyanın sebebleri çok iyi ve sağ-duyu ile algılanmadıkça, hiç bir yerde doğru ve isabetli neticeler husul bulmaz...

Genç Türkiye'nin doğuşundan önce, ayakta durmaya çalışan bir toplum ister statik, ister muhafazakâr ve isterse çağ-dışı sayılsın; acıları, ızdırabları, binbir felâket ve elemleri bilinmedikçe, içinde yüzdüğü tepkiler anlaşılmadıkça, hakkında sağlam ve sağlıklı hüküm vermenin mümkün olamayacağı bilinmelidir...

Biz bu araştırmada böyle bir devreyi aralamak istedik. Yanılabilir veya isabet de edebiliriz. Fakat kesin olarak vereceğimiz hüküm şudur:

Batının hunharca kabaran emperyalist duyguları XX. yüzyılın başından itibaren doğu-islâm milletleri için intikama dönüşmüştür. Ne zaman ki batıda: «Şarka hücum!... Drang nach Osten!.» Sesleri yükselmiş «doğunun isyanı» başlamıştır...

Yedi cephede devam eden bu isyan, sonunda mağlûbiyetle noktalanmıştır. Fakat bundan sonra ise isyanlar mevzii olmuş, ve Anadolu'daki kurtuluş hareketi siyasî istiklâlin ilk adımlarını atmaya başlamıştır. «İlmî, dinî ve iktisadi teşkilât» kurmanın zaruretine inanarak yola çıkanlar, zamanla masum ve esir milletlere öncü durumuna gelmişlerdir.

Çünkü 17 Haziran 1919'da Erzurum'da akt edilen bir kongrede, müstakbel hedef çiziliyordu:

«Kesinlikle göç etmemek. Çünkü göç, vatanı hukukî anlamda terk etmek demektir. Bundan dolayıdır ki, ta Viyana önlerine kadar giden milletimiz, siyasî egemenliğimiz kaybolurkaybolmaz, birden bire yok olmuştur. Bosna, Hersek, Teselya, Makedonya ve hatta kısmen Kafkasya'da hep böyle oldu. Eğer dedelerimiz göç etmeselerdi, bir teşkilât etrafında millî birlik sağlasalardı, İslâmiyet o kıtalarda boşalmazdı ve biz bu duruma düşmezdik.»

«Derhal ilmî, dini ve iktisadi teşkilât kurmak. Birbirine bağlı olmayan düşünce ve emelleri birleştirecek teşkilâtı bulunmayan milletler kolayca dağılırlar. Bu bir koyun sürüsüne benzetilebilir. Sadece bir kurt bile, yüzlerce koyunu parçalamak gücüne sahiptir. Bu bakımdan toplumumuzu, böyle kolayca avlanır bir durumdan kurtarmak, ona her türlü sarsıntıya dayanacak bir kuvvet ve metanet vermek için dinî, ilmî ve iktisadî bir teşkilâtı, çağdaş esaslar üzerinde tesbit etmek gerekir.»

«...İşte bu esasları, kongrenin dikkatine arz eder; dinî, ilmî ve iktisadî teşkilâta sahip olmayan milletlerin hayat ve geleceklerinin bulunmadığını tekrarlarız.»

Bu noktalar dikkate alındığında, bu son asırda müslümanların ilmî, dinî ve iktisadî teşkilâtlarının bulunup bulunmadığı, bu yokluktan dolayı mı hezimete uğradıkları noktası üzerinde düşünmek gerekir...

İşte bizim bu eser, İslâm toplumunun belir-

li bir zamanda ve belirli bir kesiminde içinde bulunduğu açmazı ve çalkantıyı araştırmaya, ortaya koymaya çalışmaktadır...

Sadece birkaç ip-ucu vermişse, birkaç kaynak ve vesikayı ibret nazarlarına sermişse; karanlık bir devreye bir mum ışığı yaydığı, bir kibrit çaktığının sevincini verecektir...

Çalışmak bizden; tevfik ve hidayet, rızasına muvafık işlerde siyanet Allah'tandır...

Sadık Albayrak

Fındıkzade - 10 Ekim 1981.

GİRİŞ

Müslüman!...

Müslüman olmanın insana yüklediği pek çok vecibe vardır. Dinî hükümlerin bütününü yapmak insanın kemâl derecesini gösterir. Fakat, ilk önce, insanın ne olduğu, ne olacağı ve nerede karar kılacağının bilinmesi gerekir.

İlahî vahye dayanan dinlerin sonuncusu olan **İslâm** olmadan insanlığın huzur bulacağı iddiası, boş ve ham-hayal sözlerden ileriye gidemez...

Bütün mahlûkatı yoktan var eden bir tek yaratıcının emir ve yasak edeceği ne varsa, hepsi yine yaratıkları içindir.

Sonu kokma, çürüme, toprak altında erimeye mahkûm ve inançsızlığı yüzünden zulmet dehlizlerine akıp giden insanlığın, tek kurtuluş çaresi, vahye dayanan dine göre, Allah'ın emir ve yasaklarına sarılması ve gerekeni yapmasıdır.

Bütün asırların, gelip geçmiş çağların, bin-

lere, onbinlere varan yılların başından bugüne ve kıyamete kadar bir tek din kalacaktır dünyada: **İslâm!**...

Bunun böyle olduğuna inanmadan sapıklık ve dalâletten kurtuluşun imkânı yoktur. Öyle ise, Yüce Allah'ın buyruk ve yasaklarına kulak verip, insanlığın teslim olması gerekir... Yalnız bu teslimiyet, insanlığın acziyetini değil, İlahî kaynağın kurtuluş kapısının aralandığını gösterir.

Öyle ise, din tek olduğuna göre, vahye dayanan dinlerin hangisi insanlığın kurtuluşuna vesile olacaktır?... Cevap:

«Allah katında din, İslâm'dır.» (1)

Öncekiler bozulduğu için, son gelen din, İslâm olmuştur. Aslında, her devirde, Allah aynı dini Cebrail vasıtasıyla gönderilmiş, peygamberlerin çağdaşlarına müslüman olmaları haberi gelmişti:

«Rabbi ona «İslâm Ol!» demişti. «Alemlerin Rabbine teslim oldum.» dedi.»

«İbrahim de bunu kendi oğullarına vasiyet etti. Yakub'da «Oğullarım, Allah sizin için o dini seçti. Bundan dolayı sadece müslümanlar (olarak) ölünüz.» dedi.» (2)

Emir böyle olduğu halde, insanların çoğu bunu anlamamış, sapıklık vadilerinde dolaşıp durmuşlardır. En büyük azgınlık da putperestliği kurtuluş sanarak yaptıkları taşkınlıklardır. Fakat gerçeğin, hak yolun insanı ne tür bir mutluluğa götürdüğüne insanların çoğu bilmediği

---

(1) Al-i İmrân/19

(2) Bakara/131-132

halde, gerçekte, müminler hak olan mabûda tapmıştır:

«O yalnız kendisine tapmanızı emr etmiştir. İşte doğru din budur. Ama insanların çoğu bilmezler.» (3)

«Sen yeryüzünü, Allah'ı birleyici olarak doğruca dine çevir. Allah'ın yaratma kanununa (uygun olan dine dön) ki, insanları ona göre yaratmıştır. Allah'ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.» (4)

Bunun gerçeğini bilmeyenler bulunduğu gibi, kitap verilmiş eski peygamberlerin geri kalan azmış cemaatleri de doğruyu söylemezler:

«Ey kitap ehli, niçin hakkı batıla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?» (5)

«O size, dinden Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahy ettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi şeriat yaptı. Şöyle ki, dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin. Fakat kendilerini çağırdığın (bu) şey, Allah'a ortak koşanlara ağır geldi.» (6)

Hak ve değişmez yola girmeyi ağır bulup, nefis putuna kulluk edenlerin akibeti ne olur? O hem dünyada ve hem de ahirette kaybedenlerden olacaktır...

«Kim ki, islâmdan başka bir din ararsa, bilsin ki, (o din), ondan kabul edilmeyecek, ve o, ahirette kaybedenlerden olacaktır.» (7)

---

(3) Yunus/40
(4) Rûm/30
(5) Al-i İmran/71
(6) Şûrâ/13
(7) Al-i İmran/85

Çünkü geri dönüşü olmayan bir mecraya giren insan ömrü, ancak mahsulün toplandığı yerde ya huzur veya azab bulacaktır. Başka çıkarı yoktur.

«Allah'tan, geri çevrilmesi mümkün olmayan gün gelmezden önce, yüzünü dos-doğru dine yönelt; o gün (insanlar) bölük bölük (cennet ve cehennemlik) ayrılırlar.» (8)

Ne olacak o halde?...

Geçmiş milletler neyin esiri oldu, sonradan gelenler hangi kervana katıldı?

Bilmeyenlerin çoğunluğu teşkil ettiği bir yerde, bilen ve iman edenlerin vasfı ve yolu ne olmalıydı?..

Yarın ne olacak, kıyamete kadar ne yolda yürüyecek ve inandıkları tek dinin sorumluluğunu nasıl yükleneceklerdir?

Allah son dini yolladığına göre, son hükmünü ve emrini de son habercisi ile kullarına bildirmiştir:

«Din, yalnız Allah'ın dini oluncaya kadar, onlarla savaşın ki, fitne ortadan kalksın.» (9)

«Fitne kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vaz geçerlerse, muhakkak ki Allah ne yaptıklarını görmektedir.» (10)

Onlarla niçin savaşılmalıdır?...

Niçin Allah onları helâk etmiyor da, mümin kullarını vazifelendiriyor?

Fâsıklar kimlerdir ve beşeri dinlerden kim-

---

(8) Rûm/43
(9) Bakara/193
(10) Enfâl/39

ler yardım umuyorlar? Hak olan dini kimler ağzı ile söndürmek ister ve akibetleri nice olur?

«Artık kim bundan sonra dönerse işte onlar fâsıklardır. / Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa, göklerde ve yerde olanların hepsi, ister-istemez, O'na teslim olmuştur. Ve O'na döndürülüp götürleceklerdir.» (11)

Bunu az-çok anladıkları, işin şakaya gelmez bulunduğunu gördükleri halde, çekinmeden, usanmadan ve dinlenmeden insanlığı karanlıklara boğmak için, saldırılarına devam eden uslanmaz kuru-kalabalıkların çabaları fayda vermez. Çünkü onlara Yüce Allah kitabında meydan okuyor:

«Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Halbuki, kâfirler hoşlanmasalar da. Allah mutlaka nûrunu tamamlamak ister. / O, resulünü hidayet ve hak dinle gönderdi ki (Allah'a) ortak koşanlar, hoşlanmasa da, O (hak dini) ni, bütün din(ler)in üstüne çıkarsın.» (12)

— Kiminle?

— Ümmet-i Muhammedle!...

— Onların yolu ve hedefi ne istikamettedir?

— Kur'an-ı Kerim'in çizdiği çizgi, yüce peygamberin gösterdiği hayat esasları istikametinde...

«De ki: Rabbim, beni doğru yola iletti. Dosdoğru dine... Allah'ı birleyen İbrahim'in dinine... O (İbrahim, Allah'a) ortak koşanlardan olmamıştı. De ki: Benim namazım, ibadetim, ha-

(11) Al-i İmran/83

(12) Tevbe/32-33, ayrıca Fetih/28, Saff/9.

yatım ve ölümüm hep alemlerin rabbı Allah i çindir.» (13)

Bu çizgi üzere olanların, bilinen gerçektir ki, dostları az olmuş, dinlerinin alaycıları da çokça görülmüştür:

«Ey iman edenler, sizden önce kitap verilmiş olanlardan ve kâfirlerden dininizi eğlence ve oyun yerine koyanları dost edinmeyin. İnanıyorsanız Allah'tan korkun!...» (14)

Allah'tan korkmaz, kuldan utanmazsa ve küfründe inatçılık gösterirse, o alaycılara karşı tavır ne olacaktır?

«Eğer tevbe ederler, namazı kılarlar ve zekâtı verirlerse, dinde sizin kardeşlerinizdirler. Biz bilen bir kavme ayetleri böyle uzun uzun açıklarız. / Eğer andlaşma yaptıktan sonra, andlarını bozarlar ve dinimize dil uzatırlarsa, o küfürün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların andları yoktur. Belki (böylece küfürden) vaz geçerler.» (15)

Çünkü onların da bir hedefi vardır, bir puta tapıcılık hastalığı ile, nesilden nesile, asırdan asıra kalıp ve şekil değiştirerek, inananların karşısına çıkarlar. Ve metodları hep aynıdır...

«Onlar yapabilseler sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden dönerse ve kâfir olarak ölürse, işte onların bütün yaptıkları dünyada da, ahirette de boşa çıkmıştır. Ve onlar, ateş halkıdır, orada ebedi kalacaklardır.» (16)

---

(13) En'am/161-162
(14) Maide/57
(15) Tevbe/11-12
(16) Bakara/217

Ebedî olarak cehennemde kalacaklar durup dinlenmeden inanmışları dinlerinden döndürmek için çalışırken, küfrü hakim kılmak için kan ve can verirken, müminlerin göz açıp kapayıncaya kadar cennete gireceklerini sanmaları kadar saflık olamaz.

Öyle ise bu hususta, İlahî hüküm ve emir ne şekildedir?...

Her çağda ve devirde, her zemin ve zamanda geçerli olan şu ayet, bin dört yüz yıl öncesi gibi canlı ve lâhuti duruyor:

«Yoksa siz, sizden önce geçenlerin durumu başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk ve sıkıntı dokunmuştu. Öyle sanmışlardı ki, nihayet peygamber ve onunla birlikte inananlar «Allah'ın yardımı ne zaman?» diyecek olmuşlardı... İyi bilin ki, Allah'ın yardımı yakındır.» (17)

Bu yardıma ihtiyaç hisseden müslümanlar, 23 yılda tamam olan son İlahî kitabla, kıyamete kadar devamı mukadder olan İslâmı kabul etmiş ve son peygamberle beraber ümmet olarak savaş ve barış hali içinde, son dinin yayılmasına çalışmışlardır. Bir tarafta bozulmuş dinlerin taraftarı hurafeciler varken, diğer tarafta putperestler ve ateşe tapanlar yer alıyordu. Amma Yüce Peygamberin vahye dayanarak yaydığı, ve insanlığa miras bıraktığı din, ancak ve ancak Allah'ın yardımı ile ayakta kalıp insanlığı dalâlet ve sapıklıktan kurtarabileceğini yine Kur'andaki ile tesbite gerek olduğunu, şu ayetle İbni Haldûn, izaha çalışıyordu:

---

(17) Bakara/214

«Sen yeryüzünde bulunan her şeyi verseydin, yine onların kalblerinin arasını uzlaştıramazdın.» (18)

Bu ayete dayanarak, büyük tarihçi ve sosyolog, İslâm devletinin teşekkülünü tahlile girişmiştir:

«Dini yerine oturtma meselesinde, ancak Allah'ın yardımı lâzımdır. Bunda saklı olan hikmet şudur: Bir devlet dinin esaslarından uzak olup sırf dünya işleri ve ihtirasları ile nefsin arzularına dayanıyorsa, onda halkın ihtirası içinde, ihtiras çoğalarak, halk parça parça olur. Yalnız bir devlet ve mülkün doğuşu «İllâikelimetullah» ile halkın rızasını elde etmeye dayanıp, dünya sevgisi ve nefse bağlılık ortadan kaldırılırsa (...) ayrılık ve ihtilâflar ortadan kalkar (...) Bundan dolayı dinin ahkâmını ortaya koymak gayesiyle ortaya çıkan bir devletin sahası genişler.»

«... Nitekim Sadr-ı İslâm'da vukua gelen savaş ve fetihler, bu hususta şehadet eder. Müşrikler sayı bakımından, aslan yürekli kahraman müslümanlardan fazla iken, cesurâne karşı koymaları karşısında aciz kaldılar. Hz. Ömer'in hilâfetinde Kadisiye Savaşı'nda Mecûsî Farslıların sayısı 120 bine ve Yermûk Gazâsında, İmamı Vakidî'nin nakline göre, Rûm askerleri 400 bine ulaşıp, bu savaşların her birinde müslümanların askeri 40 binden az iken, bu iki ülkenin her biri müslümanların hücûmu karşısında mağlûp olup, memleketleri fethedilmiştir.» (19)

---

(18) Enfal/63

(19) İbni Haldûn, Mukaddime, (Mütercim: Mehmet Sahib), Takvimhane-i Âmire/1275, 1/284-285

Parça parça olmuş, birbirini boğazlama durumuna gelmiş çöl halkını, birliğe, kardeşliğe ve saadete erdiren İslâm, Kur'an'ın ilham ve dinamizmi ile insanlığın muhtaç olduğu ictimai ve mülki hayatı kurmuştu. Gerçekte İslâmiyet gayet sade esaslara dayanıyordu. Bu esaslar temelde dinî, ictimaî, siyasî ve askerî idi. Müjdeci önder ise «Ben de sizin gibi bir beşerim.» Hükmünce, onlarla aynı hayatı yaşıyordu. Onlardan ayrılan özeliği ise sadece vahye muhatap olması idi... Onlar gibi yiyip-içen, uyup çalışan, evlenip kazanan ve ibadeti emr edildiği gib yapandı. Onun gösterdği hedeflerle, geçmiş peygamberlerin bozulmuş, hurafe artıkları da söndürülüp, dinlerin Semavîlik özeliği son halkasını tamamlıyordu.

«Bir gün Hz. Ömer'in elinde Tevrat'tan bir parçayı —Hz. Peygamber— görmüş, buna son derece üzülerek, Hz. Ömer'e: — Ben size Allah'ın emirlerini pâk ve temiz olarak getirmedim mi? Hz. Musa hayatta olsaydı, bana tabi olmakta bir an tereddüt göstermezdi, demişti.» (20)

Böylece Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz gelip geçmiş bütün peygamberlerin İlahî emirle vahy olunan hükümlerin sonuncu halkasını tamamladığını, kendinden sonra hiç bir peygamber gelmeyeceğini, ve peygamberlerin tahrif edilen şeriatlerinin Kur'an-ı Kerim'le aslına oturtulduğunu bildirmiştir.

O, bütün dinler, felsefi düşünceleri ve hurafelere dayanan ictimaî hayatları 23 yıl içinde,

---

(20) Ahmet Refik, Büyük Tarih-i Umumi, İstanbul/1328, 5/43-44.

kökünden söküp atmış, insanlığa yeni bir huzur ve saadet kaynağı tebliğ etmiştir...

«Gerçekte eskiden beri çöl sakinleri olarak yaşayan Araplar asırlardan beri Rumlara ve Acemlere büyük bir hürmet ve heybetle bakarak, hatta onların geniş ülkelerini ata-sözleri arasına ithal ve isimlerinden korkup kaçınmayı alışkanlık haline getirdikleri halde, vücutları kaba elbise ile örtülü, yiyecekleri darı ve arpadan ibaret, silâhları ip ile bağlanmış mızraklardan, bele bez parçaları ile asılmış kılıçlardan kurulmuş küçük bir sınıf ile, o iki geniş ülkeyi feth etmeye nasıl cüret ettiklerini ve İslâmiyetten evvel böyle bir teşebbüse neden cesaret etmediklrini araştırmak bir tarihçi için en önce üzerine düşen vazifelerden sayılır.»

«Bunun cevabı şudur ki, Araplar İslâmiyetten sonra İslâmiyetten evvelki halden başka bir hal kazanmışlardır. Araplar İslâm öncesi darma-dağınık birtakım kabilelerden ibaret idiler. Fakat İslâmiyetten sonra hepsi bir kalbte yalnız bir millet, tek bir ümmet oldular.» (21)

«İslâmın bereketi Arap kavmini tefrika devrinden kurtarmış ve doğuştan kendisinde saklı özelliklerine geniş bir gösteriş ve hareketlilik açarak, yeni ve taze bir millet vücuda getirmişti.» (22)

Böyle bir hareket, insanlığın gördüğü son büyük inkılâbtı... Bu kadar aciz ve cahil, bu derece hunhâr ve zalim bir kavmin, birkaç yıl

---

(21) Corci Zeydan, Medeniyet-i İslâmiye Tarihi, Dersaadet İkdam Matbaası/1328, 1/54-55

(22) Necib Asım-Mehmed Arif, Osmanlı Tarihi, İstanbul-Matbaa-i Orhaniye/1335, 1/41.

içinde, birkaç asırda yapılamayacak olan işleri başarması; doğduğu, yeşerdiği ve canlandığı topraklar üzerinde yeni parlayan dinin beşer üstü özelliğinden başka bir şey olamazdı...

Bu inkılâb, içtimaî hayatta, siyasette, düşünce ve aksiyonda olduğu kadar, fetih ve cihad yolunda da aynı şekildeydi.

Mekke'nin fethi başlı başına bir inkılâbtı... Amire itaat, Resûlün buyruğuna teslimiyet, o terbiye edilmiş ve yeni bir ruh verilmiş bulunan Arap kavminin özelliği olmuştu... Ruhlarda da inkılâb olmuştu...

İşte Mekke'de bir inkılâb nümunesi:

«O ne garib bir inkılâb idi ki, bir gün önce Kureyş reisi Ebu Süfyan putlara yakınlık göstermekle, müslümanların hareketini teftiş için Mekke'den çıkmışken, bir gün sonra Mekke'nin sokaklarında gelip geçenlerin ayakları altında kalan put parçalarını kendi bile çiğneyip «Muhammed'in Allah'ı hak mabud olmasaydı, durum böyle olmazdı.» diye söylüyordu.»

«O ne süratli inkılâb idi ki, bir vakit müslümanların şehidlerinin burun ve kulaklarından gerdanlık yapıp boğazına takmakla bile kinini kaldıramamış ve müslümanların kanını içmeye susamış olduğu Hicaz havalisinin her tarafında yayılmış olan Hind binti Uteybe, iki saat önce gözlerinden kin ve düşmanlık yaşlarını dökerek evindeki putlara tapıp, Hz. Peygamberin batışını putlardan isterken, iki saat sonra Resûl-i Ekrem Efendimize: «Ya Resulellah, şimdiye kadar dünyanın en fazla içindekilerin kahr olmasını istediğim senin çadırın idi. Vallahi şimdi en fazla aziz olmasını istediğim çadır senin mutlu ça-

dırındır.» diyerek İslâmın şeref ve sevgisinin en güzel tesiri ile sevincinden ağlaya ağlaya avdetle evindeki putları kendi eliyle parça parça ettikten sonra her parçasını bir tarafa attı.» (23)

Hakkın gelişi ile, her biri bir tarafa kaçıp sığınan küfür ve dalâlet ahtapotlarının ömrü son bulunca, İslâm çölün ortasında doğan bir nur olarak alemi kuşattı... Kimsenin tahmin etmediği, hiç bir beşerî gücün karşı koyamadığı bir iman ve azimle, ilk devletin nüvesi atılmış, ilk cihan devletinin ışıkları etrafı aydınlatmaya başlamıştı... Sebeb ve hikmet aramaya gerek yoktur... Çünkü onların çizgisi, toparlanması, emre itaatı, Hz. Peygambere teslimiyeti, aşılmaz birer kale olmalarını doğurmuştur... Onlar, amire itaatı dünya ve ahirette mutluluk saymışlardı.

«Nitekim, hicretin sekizinci yılında Medine-i Münevvere'deki müslümanların hayvanlarını yağma eden müşrik kabileleri cezalandırmak için Amr bin As Hazretleri 300 kişilik bir kuvvetle gönderilmişti. Amr bin As, İslâm ordusunun kuvvetini düşmana belli etmemek için geceleyin ordugâhta ateş yakılmamasını emr etmişti. Fakat hava soğuk, askerler ise soğuğun şiddetinden son derece rahatsız olduklarından, bu durum Ömer el-Farûk'un dikkatini çekmişti. Yanında oturmakta olan Ebu Bekr Sıddık'a hitaben: «Bu ne demek? Bu adam askeri soğuktan mı öldürecek?» demesi üzerine, Hz. Ebu Bekir, sadık bir olgunlukla Hz. Farûk'a şöyle cevap vermiştir:

---

(23) Diyarbakırlı Said Paşa, Mir'atü'l-İber, Dersaadet/1305, 7/15-16.

«Karışma ya Ömer!... Hz. Peygamber onu, harp stratejisine son derece vakıf olduğundan İslâm mücahitlerine kumandan tayin etti. Mademki şu anda kumandandır, ona itaat etmek boynumuzun borcudur.» Bu cevap üzerine, Hz. Ömer, kendine has bir tevekkülle, teslimiyetini beyan etmiştir.» (24)

Bunlardır emr edildiğinde, birer nefer, seçildiklerinde de birer kumandan olanlar...

Emanet edilen kitap ve sünnet, onların baş tacı idi. Önderleri son peygamberdi. Mahlûka olan itaatları, Allah'ın emrine dayanıyordu... Biliyorlardı ki, imam tektir, önder de tek... Ona irtihalinde bile kimse imamlık etmemiştir, edememiştir...

«Cebrail, melekler, erler, avretler ve İslâma gelen cinler-periler, bölük-bölük olup ayrı ayrı Fahr-i Alemin namazını kıldılar. Hiç bir kimse imamet etmedi. Ve hiç bir ferde iktidâ olunmadı.» (2)

Çünkü ona beşerden hiç bir kimse imam olamazdı, onun çizgisi vahy ile tesbit olunmuştu. Bu bakımdan kurulacak devletin de geçmişte olduğu gibi gelecekte de bir benzeri bulunmayacaktı. Eşitlik ve denge, sevgi ve adalet, o devreye kadar görülmüş şey değildi.

«İslâm nazarında fakir, zengin herkes eşittir. Hükümdarlar ise özellikle halkın anarşiden muhafazasına memurdurlar. Halifeler milletin

---

(24) Ahmed Refik, Gazavat-i Celile-i Peygamberi, İstanbul, Kütüphane-i Askeri-1324, sh: 23-24.

(25) Tarih-i Ali (Künhu'l-Ahbâr), Dârü't-Tıbaetil-Amire/1277, 3/153.

mal varlığına el süremezlerdi.» (26)

Bu idrak ve anlayış içinde asırlarca İslâmî hükümler geçerli kılınmış, bu imanla insanlığa huzur ve kardeşlik aşılanmıştır. Bu ileri görüşlülükledir ki, müslümanlar hak sahibini ezdirmeden, zalimin hasmı olmuş, mazlûmun yanında yer almıştır...

Bu inanç, bu düşünce fiiliyata dönüşüp kavim kavim, kabile kabile olmuş, renk ve dil farklılığına bürünmüş insanları bir tek bayrak altında toplayıp, asırların sırtlarına adil damgasını vurmuştur.

Böyle olduğu içindir ki, son altı asır, geçerli kılınan sistem ve idare, kendini yine İslâm'da bulmuş, idare şeklini bu son dinden almıştır...

Tarihçisi de, hükmünü verirken, bu noktadan ayrılmamıştır:

«İslâmî hükümet, hilâfet ve saltanatı cami olup, müslümanların imamı olan zat, İslâm padişahı, İslâmı himaye eden, ve saltanatı canlandıran (kişi) olmakla, Allah'a hamd olsun, bugün bölünme ve parça parça olmaktan uzaktır.» (27)

Parça parça olmaktan uzak olan bu devletin yapısı ne idi ve ne gibi ictimai ve siyasî esaslar üzerine kurulmuştu?...

Düşmanları kimlerdi? Nefret mi, yoksa kucaklaşmanın doğurduğu ihtiyacın mahsulü mü idi?...

Otuz yıllık, tam bir olgunluk devri ile kapanan dört büyük halifeler devrinden sonra, Eme-

---

(26) Seyyid Emir Ali, Musavver Tarih-i İslâm, (Mütercim: M. Rauf), Dersaadet/1329, 1/59.

(27) Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, (II. Tab'ı), Dersaadet-Matbaa-i Osmaniye/1309, 1/20.

vî ve Abbasî ile başlayıp, Osmanlılara kadar uzayıp gelen İslâmi devletlerin dayanak ve ilhamı kaynağı ne idi?...

Kanun mu, kılıç mı?...

Yoksa her ikisi mi?...

Bir de bu meseleye batılı kaynaklardan bakalım:

Bugün batı dünyasında, İslâm alemi için yapılan inceleme ve araştırmaların çoğu, Arap aleminin son yarım asır içinde ortaya koyduğu düşünce ve fikrî eserlere dayanmakta, Türkiye'den kaynak kabul edilecek hiç bir esere tesadüf edilmemektedir... Haliyle son yarım yüzyılın fikrî yapıcı içinde, Türkiye'nin bir gelişme gösterdiği iddia edilemez... Bu da ister-istemez fikri boşluk ve geçmişi yorumlama noksanlığını ortaya koyar...

Batılı fikir adamları ve doğu ile ilgilenen araştırmacılar bazan kasıtlı, bazan da gerekli kaynakların olmamasından İslâm dünyası ile ilgili yanlış ve noksan değerlendirmelere kaymaktadırlar...

XVI. yüzyıl İslâm dünyasını değerlendirirken batılının vardığı nokta şöyle olmaktadır:

«Osmanlı devleti doruk noktasındadır.»

«Bu, Türkleri zafere götüren savaş tutkusu değildir. Aslında bu, üstün bir organizasyon, fonksiyonu en yüksek noktaya ulaşmış yetenekler ve aynı zamanda dinî faaliyet, İslâm imanını kabul ettirme ve dünyada sarsılmaz ortak bir düzen kurma arzusudur.»

«Peygamberin vefatından yüz yıl sonra, dini batıda Atlantik'e, doğuda Hind sahillerine ulaşmıştı. Başarının başlıca nedeni, imanın tek

olan Allah'a dayanması; ölenlere cennette yüksek hak, galip gelenlere zafer va'd eden mukaddes savaş (cihad)'ın ilânı olabilir.»

«İslâm; Muhammed (s.a.v.)'in yolundan gidenlere göre mükemmel bir din idi. O, evrensel bir din olmuş olacaktı.»

«Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusu Muhammed, (tarafından) yazdırılmış olan Kur'an, bir medenî kanun (code civil), bir ceza kanunu (code penal), bir ahlâk kitabı (livre de morale), aynı zamanda bir zerafet ve sağlık kitabı idi.»

«Muhammedîlerin, yani müslümanların hayat tarzlarını öğrenmek için beşikten mezara kadar dinî amellerini ve âdetlerini incelemelidir.» (28)

Batılı bu espri içinde İslâm dünyasına bakıyor ve değerlendirmesini de ona göre yapmaya çalışıyordu... Hakkı yayma ve geniş alanlara yayılmanın esbabı dini inanç ve organize olmuş ordulara bağlı idi.

«Zira, XVIII. yüzyılın başına kadar, bu «gerileme çağı»nda Osmanlı İmparatorluğunun askerî egemenliği unutulmaz anılar bırakmıştı. XV ve XVI. yüzyıllarda değil yakın şark ve kuzey Afrika'nın geniş kısmı, aksine birçok Avrupalı devletlerin bölgeleri ona boyun eğmişlerdi. İstanbul sultanları halife ünvanını almış ve Kureyş kabilesine mensup olmadan «baskı kanunu» ile kendilerini temize çıkarmışlardı. XVI. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı İmparatorluğu

---

(28) Willy Sperco, Turc d'hier et d'aujourd'hui, Paris-1961, p. 26.

batıda Balkan yarımadasına ve Karadeniz'in kuzey kıyılarına yayılmıştı. Avrupa'nın fethinde kıl-payı ile başarısızlığa uğramışlardı. (...) Böylece Osmanlı Türkleri, modern çağ boyunca «İslâmın kılıcı» ünvanını kazanmışlardı. Yalnız İslâm dünyasında batıda Fas, doğuda Hindistan, İran ve Afganistan hakimiyetlerine karşı çıkmıştı.» (29)

Bunun sonucu batılılar sömürücü emeller peşinde koşup XX. asra gelip dayandıklarında yeni birtakım oyunlarla müslümanlara yaklaşmış, İslâm birliğini bozmaya çalışmışlardı... Bu oyunlar karşısında da «Pan-İslâmizm» fizri doğdu...

«Pan-İslâmizm bir birlik duygusudur. Ve daima öyle olacaktır. Bu kendiliğinden bir birlik yahut, bu birlik esasta ve pratikte herhangi bir belirti değildir. İslâm dünyasının birliği, bir duygu birliğidir. (...) Türkler, bu duygudan, bugün vaz geçmişlerdir. Çünkü o, iş görmeyen duygusal ve heyecana benziyor ve kendi müslüman cemiyetlerinin parçalarını sağlamlaştırmayı amaçlayan pratik görevin karşısında oluyordu.» (30)

Bu ayrılıktan dolayı da giderek Araplar batılı duyguların tesiri ile Osmanlı'ları suçlamış, geri kalışlarını bu devlete bağlamışlardı...

«Bugün birçok Arap-müslüman düşünürü, çok açık olarak Arap ülkelerinde İslâmın gerile-

---

(29) Louis Gardet, Les Hommes de L'İslâm, Paris-1977, p. 287-288.

(30) W. C. Smith, L'İslâm dans le monde moderne, Paris-1962, p. 114-115.

mesini Osmanlı Devletinin sorumlu hakimiyetine bağlıyorlar. Türkleri bu sıfatlarla suçlayarak bizzat bu eğilime sahip oldular. (...) Fakat uzun asırlar boyunca bile salt Sünnî İslâm çoğunluğunu Türklerin yönetici, devlet adamı ve edebiyatçılarının tercih ettiği görülür. Bu kuvvetli eğitim, hâlâ Osmanlı İmparatorluğunda duygulu bir şekilde devam ediyor. İslâm dünyasında zirve çağlarını Türklerin gündemde tuttuğu çoğu kez unutulur.» (31)

Fakat değişen dünya şartları içinde, Türkler, Araplar, Farslılar ve sair milletler ayrı ayrı devletlere bölünüp, yeni bir çağa girmişlerdir... Bu yeni çağda «millî devlet» anlayışı çoğulcu bir görüş kazanmıştır.

«İslâm dünyası bugün millî devletlere ayrılmıştır. Ve çok muhtemeldir ki bu durum tersine döndürülemez. (...) 1. dünya savaşı Arapları Türklerin boyunduruğundan kurtarmıştı. II. si nasyonalist duyguları çoğaltıp, yavaş yavaş Avrupalıların idaresi altındaki müslüman ülkeleri sömürgeciliğe son vermede sınırsız bir çoğunluğa sevk etti.» (32)

Bugün İslâm dünyasındaki «millî devletler» in batının sömürücü etkisinden kurtulup kurtulamadıkları tartışma götürür... Kimin kimi sömürdüğü ve boyunduruğu altına aldığı ortadadır.

Bunun can alıcı noktasını kavrayabilmek için tarihi meseleyi ve sonun başlangıcını ele almak gerekmektedir...

---

(31) Louis Gardet, age, p. 289.

(32) Marcel A. Boisard, L'Humanisme de L'İslâm, Paris-1979, p. 292-293.

Hakimiyet ve sultanın nereden kaynaklandığını hükme bağlamadan, İslâm milletlerinin hayat dünyasını kimin ayakta tutmaya çalıştığını araştırmaya koyulalım...

Batılının hükmü ortada ve araştırma sonucu gözler önünde olduğuna göre, suçlananların umumi ahvaline temelden girmek gerekmektedir...

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA İCTİMAÎ PATLAMA VE KANUN HAKİMİYETİ veya DEVLET YAPISI VE HÜKÜMETLERİN İCRASI

a) Gerçekleşen Bir Rüya

İslâmın ortaya çıkışı ile, dünya dengesi müslümanlar lehine değişmiş, hilâfetin olgun devrinden sonra, müslümanlar Emevilerden başlayarak, Abbasîlere, Büyük Selçuklulara, Anadolu Selçukluları ve nihayet Osmanlılara kadar büyük büyük devletler kurmuşlardır... Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna kadar tesbit edilen değerler ışığında, bir İngiliz'e göre, 133, Halîl Edheme' göre ise irili-ufaklı 181 devlet kurulmuştur...(1)

Şüphesiz bu devletler içinde en uzun ömürlüsü ve büyüğü Osmanlı Devleti olmuştur.

Osmanlı Devleti, temelde ehl-i sünnet mezheblerinden olan Hanefî Mezhebi üzere, kitap,

---

(1) Bakınız, Stanley Lane-Poole, Düvel-i İslâmiye, (Mütercim: Halîl Edhem), İstanbul-Millî Matbaa/1927.

sünnet, icma ve kıyasa istinad ederek ilk tohumunu atmıştır.

Kurulan bu devlet hiç bir zaman bir kavmin, veya bir ırkın şöven ruhundan kaynaklanarak tarih sahnesine atılmış değildir... Fakat millet olarak, Türklerden teşekkül ediyordu. Hem de iki bin kişilik bir aşiretten... Devletin kurucusu, Osman Bey'in babası Ertuğrul Bey'e atf edilen bir vak'a ile esasa girmeye çalışırsak, devletin dayandığı inancın manevi cihetini daha iyi anlamış oluruz...

«Mevlânâ Ruhî tarihinde yazılı ve tarihçiler arasında meşhurdur ki sihhat hali ve hayatında Ertuğrul bir fakîhin evine konmuştu. Yalnız ev sahibinin bir Mushaf-ı Şerifi Ertuğrul'un ardındaki dolapta kalmıştı. Çarçabuk fakih kalkıp «Ardınızda bir kitap kalmış.» diye kaldırıp bir yüksek yere koymuş. Mücahidimiz «Bu ne tür bir kitaptır?» diye sorduğunda, «Peygamberimize nazil olan Allah'ın kitabıdır.» dedi. «Ve genel olarak dini ahkâm ve Mustafa (s.a.v.)'in şeriatı bununla geçerlidir» diye cevap verdiğinde, Ertuğrul durumu anladı. Fakih başka bir söz söylemeyip sustu. O sırada ev sahibi ve hizmetçiler yemek yiyip yattılar. Sanki çeşmesi bol olan yerin hayat suyundan alıyordular. Ertuğrul cesedi ile buna dalıp gitti. Farz, vacip ve sünneti edâdan sonra Mushaf-ı Şerîfe karşı el kavuşturup sabaha kadar uyanık yıldız gibi gözünü yummadı. Ve başını bir saat bile rahatca uyumadı. Nihayet fakih ve sair hizmetçiler uykularından uyandıklarında onu yatar gördüler. Geceden seher vaktine kadar uyuduğunu sandılar. Sabaha karşı dalgın bir halde bir rüya gördü. Salta-

nat müjdesi verildi. Uykusunda İlahî hitab şöyle varid oldu: «— Sen benim Kelâm-ı Kadimimi böyle yüce tuttun, ben de seni ve evlâdını aylar, yıllar ve asırlarla devlet ve saltanatla aziz ve üstün kıldım.» buyurdu. Bu olaydan sonra Ertuğrul'un talihi mutluluk şerefi ile uyanık olup her yerde aziz ve muzaffer oldu.» (2)

Gaza niyetiyle, Söğüt'e gelip yerleşen bir aşiret, işte böyle bir rüya ile merkezden muhite doğru yavaş yavaş mücadele vererek ilerde cihana nam salacak olan devletin temellerini attı. Ertuğrul'un attığı tohum giderek yeşerdi ve yerine geçen oğlu Osman Bey, yine rüya-i sadıka ile omuzlarına yüklenen dini ve tarihi sorumluluğun şuûruna vardı. Müslümanlardaki inanca göre, rüya nübüvvetin 46'da biri olduğuna göre, taşıdıkları İslâmî iman sayesinde, gelecekleri önlerine serilmiş oluyordu...

Aynı şekilde, Allah'a kullukta, müslümanlara hizmette ataları gibi cenk ve cihadı meslek edinen Osman Bey, Hristiyanlarla savaşa tutuştuğu bir zamanda, yaylâda iken, omuzlarına yüklenen tarihi sorumluluğun şuûru içinde, dua ve niyazda bulunmaktan geri kalmadı.

«Osman Gazi niyaz etti. Ve bir an ağladı. Uyku galip geldi ve yattı, uyudu. Gördü ki, kendi aralarında bir aziz şeyh vardı, kerameti çoktu. Bütün halk ona itimat ederdi. Koynundan bir ay doğar, gelir, kendi koynuna girer. Girdiği anda göbeğinden bir ağaç çıkar. Gölgesi dün-

---

(2) Âli Mustafaoğlu, Künhü'l-Ahbar, Dârü't-Tıbaeti'l-Amire- (Tarihsiz, basılış tarihi 1277 olabilir.) 5/ 23-24. (Bu vak'a başka eserlerde Osman Gazi'ye de atf edilir.)

yayı tutar. Gölgesinin altında dağlar var. Dalbudak salan aağç, yerleri, denizleri kaplamış... Yeşil sahralar, tarlalar, servi ve gül ormanları arasında akan çaylar, uzaktan uzağa şehirler, kasabalar, parlak kubbeler, kuleler, dikili taşlar, üzerinde hep hilâller görünürmüş... Bu aralık şiddetli bir rüzgâr çıkmış, dökülen yapraklar komşu ülkelerin her birine gitmiş, sonra kara ve deniz arasında altın bir halkaya ve iki sarı yakut ile iki de zümrüt arasına konulmuş bir elmas parçası gibi parlayan «Kostantiniyye» ye doğru yönelmiş. Osman Gazi bu yüzüğü parmağına takarken uyanmış...» (3)

Bu rüyanın, bir başka şekilde, Şeyh Edebali'nin kızı Mal Hatun'u istemesi sırasında olduğuna dair kaynak kabul edilen eserler de vardır... Böylece, devlet adamı ile, din adamının, kılıç ile kalem'in müşterekliği ortaya çıkmış oldu.

«Şeyh Edebali'nin koynundan bir ay çıkıp, kendi koynuna girer. Göbeğinden büyük bir ağaç biter. Ve o ağacın dalı-budağı bütün dünyayı kaplar... Osman Gazi uyku yerinden uyandığında, sabah namazını edâ edip Şeyh (Edebalı) Hazretlerinin huzuruna çıkar. Gördüğü vakayı bir bir anlatıp tabirini sorar. Şeyh Edebali biraz murakabeye daldıktan sonra baş kaldırıp

---

(3) Ahmed, Aşıkpaşazade Tarihi, Matbaa-i Amire-1332, sh: 6, ayrıca bakınız, Ahmet Rasim, Osmanlı Tarihi, İstanbul-1326, 1/10; Feraizcizade Ahmed Said, Gülşen-i Maarif, Dârü't-Tıbaeti'l-Amire-1252, 1/407; Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr bi Hakaiki'l-Ahbar, Bulak-1248, sh: 341; Nişancı Tarihi, Tabhane-i Amire-1279, sh: 103; Tarih-i Âli, 5/24.

Osman Gazi'ye der ki: «Ey yiğit!.. Sana müjdeler olsun. Sana ve senin nesline padişahlık verildi. Düşünde gördüğün koynumdan çıkıp senin koynuna giren ay, senin benim kızımı alıp bana damat olacağına delâlet eder. Ondan çocukların olacak, nesebin yedi iklime, devranın inkırazına kadar, hüküm edeceklerdir.» Derhal müslümanların huzurunda kerimesi Rabia'yı Gazi Osman Han'a nikâhlar.» (4)

b) Bir Safsata

Bu inancın ve esprinin ışığında, yurtlarından hicret edip, küfrün hududuna konan bir küçük aşiretin ne acıdır ki, en büyük düşmanı batılılar olmuş, Söğüt'e gelip yerleşen bu müslümanları «müşrik» gösterecek kadar ileri gitmişlerdir. Nitekim, bu aşiretin hicret yoluyla geliş kaynağına, ana yurtlarına doğru gidişte, batılılar açıkça dinden, yani müslümanlıktan habersiz bir küçük devlet zihniyetindeki kalabalık olarak görürler:

«Osman ve kavminin kendileri ve babalarının müslüman olup olmadıkları meselesi Osmanlı ve Bizans tarihçilerince bahse konu edilmiyor. Bu durum Osmanlı İmparatorluğunun tarihine dair eser yazan Avrupalı tarihçilerce de gerçek bir olay gibi kabul edilmiş oluyor. Fakat açıkça görülüyor ki, Osman ve aşireti Söğüt'e gelip yerleştikleri zaman müşrik idiler. XIII. asrın başında Küçük-Asya hudutları üze-

---

(4) Mehmed Hemdemî, Solakzâde Tarihi, Mahmut Bey Matbaası-1297; sh: 8. (Tarih-i Âlî bu rüyayı Ertuğrul'a atf ediyor. 5/24.)

rinde görünen Horasan ve sair Maveraü'n-Nehir havalisine mensup kabilelerin İslâm oluşları hakkında hiç bir tarihî tezkerede, doğrudan doğruya bir kayıt yoktur. En eski Türk istilâcıları memlekete ancak Arap İslâmiyeti ile nesillerce temasta bulunduktan sonra girmişlerdi. Gerçekte her ne kadar dinleri hakkında büyük bir bilgi veya gayret göstermemiş ve Arap Müslümanların taassubundan beri bulunmuşlarsa da, Selçuklular her halde müslümandılar.» (5)

Bu izah ve ifadeler, tamamen garazkârane ve İslâm düşmanlığı üzerine bina edilerek kaleme alınmış safsatalardır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin bağlı bulunduğu kavim ve aşiretler, ta VII. yüzyıldan itibaren İslâmiyetle temasa geçmiş ve XIII. asra kadar birçok devletler kurup, İslâma hizmet etmişlerdir...

Hele hele, Söğüt'e gelip yerleştiklerinde, «müşrik» olduklarının ileriye sürülmesi büyük bir yalan ve kini ifade etmektedir...

Zira, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Bey'in Söğüt havalisine yaylak ve kışlak için yerleştirilmesinde, bu kabilenin nüfusu 2000 kadardı.(6) Selçuk Sultanı Alâeddin'in Bizans'a aman vermesin diye Söğüt ve havalisine yerleştirdiği bu kabilenin «müşrik» olması, çok basit ve ilmî değerden yoksun bir iddiadan öteye geçmez. Zira Osman Gazi, Selçuk Sultanı Alâeddin'in Osmanlılara

---

(5) H. A. Gibbons, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, (Mütercim: Ragip Hulusî), İstanbul-1928, sh: 13.

(6) Mehmet Mazhar Fevzi, Haber-i Sahih, Dersaadet-1290, 1/5.

Söğüt'ün kullanılması meselesinde, gönderdiği mektuba verdiği cevapta, haramdan kaçınacağını, zulüm edenlerin nesillerinin kesildiğini, Allah'ın izniyle küçük toplulukların, (Müşrik olan) büyüklere galip geleceğini ve Allah'a tevekkül edenlere O'nun yettiğini, ayetlere dayanarak, mücadelesinin yolunu çizmiştir.(7)

Ayrıca babası Ertuğrul Bey'in de, verdiği savaşlarda, ve cenklerde, Lât ve Uzza'ya tapanları yok etmek için günlerini harcadığını mevsuk tarihler yazmaktadır.(8)

«Osmanlı'nın cihana saldığı kılıç, küfür ile İslâmın arasını göstermiş, ve onların gayretlerinin hareketi, hem doğuda ve hem de batıda İslâmın nûru, küfrün ateşini söndürme yolunda yürüyüp gitmiştir.» (9)

Ayrıca kurulan devlet, temelde «din ve adalet törelerini, ehl-i sünnet ve'l-cemaatın gereklerini yerine getirmeyi» (10), ve «İslâmın eserlerini yüceltmeyi, Hanefi mezhebinin önderliğini etmeye» (11) aday olmaya kendini lâyık görmüştür...

Bu bakımdan Osmanlı Devleti sair devletler gibi olmamış, iftihar olunacak sayısız şeref ve nimetlere nail olmuştur. «Birinci olarak; parlak devletlerinin doğuşu sair melikler ve pek çok sultan gibi velinimetine küfran ve mevlâsına is-

---

(7) Mehmet Mazhar Fevzi, age, 1/219.

(8) Hoca Saadeddin, Tecü't-Tevarih, İstanbul-1974, 1/26-27.

(9) Hoca Saadeddin, age, 1/70.

(10) Hoca Saadeddin, age, 1/15.

(11) Hoca Saadeddin, age, 1/23.

yan, saltanata tuğyan ve muhalefet ile olmamıştır... İkinci olarak; diğer devletler ve geçmiş meliklerin bilinen sulâleleri içinde sair devletlere bağlı ve mahkûm, hizmetçiler ve hakimler elinde mağlûp, bazan da saray içinde mahsur, işlerin yürütülmesi kendi köşkünde sınırlı birçok melik ve sultan gelip devlet ve haşmetleri ortadan kalkmıştır. Lâkin temiz Osmanlı sülâlesinden saltanat makamına geçenler hiç bir zaman sair hükümdârlara mahkûm olmadıkları gibi (...) devletlerden de birisinin mağlûbu olmamışlardır. Ve Osmanoğullarının her zaman mutlak hakim olup, çağdaşları olan devlet ve milletler nazarında değeri üstün olduğunu asrın tarihine aşina olanlara malûmdur. Üçüncü olarak; emirlik ve saltanat makamına gelen İslâm melik ve sultanların topu İslâm Hilâfeti Makamı'ndan yazılı icazet almağa muhtaç oldukları cihetle hükümetlerinde tam bir istiklâl olamayıp dini sebeplerden dolayı hilâfet makamına bir çeşit gizli bağlılıkları vardı. Ve İslâm Hilâfeti ile emirlik ve saltanatı birleştirmekle benzerlerinden üstün olan Emevî, Abbasî ve Fatımî halifelerinden hükümet ve hilâfet adabı şartlarına aykırı yersiz hareketler ortaya çıktığından kiminin elinden saltanat dizgini gidip yalnız hilâfet kaldı, ve bazısının da Hülâgû gibi bir zorba gelip hilâfet ve saltanatı elinden aldı. Amma Osmanoğullarının ortaya çıkışından zamanımıza kadar gerek saltanat makamına çıkanlar ve gerek Sultan elim Hazretlerinden sonra büyük emanet makamı olan Hilafeti saltanatla birleştirip «Emirü'l-Mü'minin» ve «İmamü'l-Müslîmin» ile «Halife-i fi-ddin» olanlar esas hilâfet ve sal-

tanatı İslâm ahkâmına tevfik ve hükümetin idare şeklini de faydalı ve adil konulmuş kanunlara tatbik ederek kendilerine Allah'ın bir vergisi olan halkı ve oturanları tecavüz ve zulümden koruyup idareleri altına sığınanları sonsuz yardımları ile nasiblendirdiklerinden bir zaman sonra gelenler öncekilerden daha üstün ve oğulları atalarından önde ve yüksek olmakla asrın sonu da öncesine tercih olunması gerekli ve yerindedir.» (12)

Bu tarihi espri içinde, bu kalıcı devlet idaresi sayesinde yüzelli sene içinde Asya ile Avrupayı birleştirmiş, Doğu Roma İmparatorluğunu ortadan kaldırmıştır. Osmanlı üç asır içinde üç kıtaya yayılmış, Akdeniz'i bir göl haline getirip hem karalara ve hem de denizlere hâkim olmuştur.

İslâmın insanlara verdiği güç ve dirayet sayesinde idare edenle-edilen tam bir ahenk içinde yaşayıp durmuştur. Hem de gayr-i müslimler müslümanlar kadar hürriyete ve çalışıp-kazanma hakkına sahip olarak... Bunun yanında dinî serbestiyetle Yahudi ve Hıristiyan inancına sahip milletler, ayrıca sapık inançlarla hurafeci toplumlar bile, bu büyük devletin humayesi altında nesilden nesile ömür sürüp gitmiştir...

Askerlikteki dirayet, fetihteki adalet, ictimaî bünyedeki dayanışma ve sosyal yardım kurumlarının peşisıra gelişip çoğalması; din ve mezhep ayırımı gözetmeden, asırlarca himayesi altında bulunan çeşitli ırk, din, mezhep ve ka-

---

(12) Hayrullah Efendi, Tarih-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Dârü't-Tıbaeti'l-Amire, (tarihsiz), 1/13-14.

naate sahip milletlere medeniyetin en üstün meyvalarını taddırmıştır...

Bizim koca Osmanlı Devleti'ni burada bütün kuruluş ve teşkilâtı ile ele almamıza imkân yoktur. Fakat elde ettiğimiz ve araştıra-araştıra esasına vardığımız bazı vesikalarla, birçok gerçeği ortaya koymamız mümkün olmaktadır.

Yalnız Osmanlı Devleti'nin yükselmede doruk noktasına ulaştığı, XVI. asırdan sonra bir duraklama ile ardından derece derece gerilediğini biliyoruz. Öyle ise biz XVII. asırdan itibaren Osmanlı Devleti'nin ictimaî yapısına bakarsak, batı kültür ve medeniyetinin ulaşmak istediği hedeflerin birkaç asır önce aşıldığını görürüz...

c) Bir Sosyal Adalet Eylemi

Bugün sosyalistlerin ileri sürdüğü insan emeğinin kutsallığı, bizim tesbitimize göre İslâm ile gerçekleşmiş, Osmanlı ile yaygınlaştırılmıştır.

Daha Avrupa'da, XIX. asrın başında, işçinin çalışma ücreti tesbit edilmeden, ve insanların —kadın ve çocuklar dahil— günde 18 saatten, 12 saate indirilerek çalışma saatlerinin uzun ve kanlı kavgaları verilirken, Osmanlılar, yüz yıl öncesinden el emeği ve alınterinin ücretini sosyalleştirerek emek ve ücretin kutsallığında öncü olmuşlardır...

Halkın huzuru için, idarecilerin zulüm ve haksızlığa varan işlerine devletin göz yumması mümkün olmadığı gibi halkın dilek ve arzuları da en üst makama ulaşıyordu.

XVIII. asrın başında atlara ve arka hamallarına fazla yük yüklenmemesi için, eski usulün

devamı hakkında, Padişah'tan yeni bir emir ve ferman çıkartılması istenmiştir. Halktan gelen bu istek, hamal ile hayvanların ücret ve yük yüklenme durumlarını gözeten bir sosyal yapıyı göstermektedir:

«Devletlü saadetlü merhametlü Sultanım Hazretleri;

Sağ olsun!

Üsküdar'da bulunan beygir (at) hamalları fırınlara ve imâretlere iskeleden buğday, arpa ve tohum yüklendiğinde, eski zamandan beri beygirlere altı kil (kile) buğday, tohum ve arpa sekizer kilo ve arka hamallarına yarım üç kile buğday, tohum ve arpa dörder kile yükletilmişken, şimdi alışıla gelmişe aykırı olarak on kile arpa beygire ve beş kile arka hamallarına yüklettirilip hayvanlar ve arka hamallarına haksızlık ve düşmanlık (edilmiş) olmakla yüce merhametlerinden rica olunur ki ola-gelmişden fazla eskiye aykırı beygire ve gerek arka hamallarına yükletmemek üzere tenbih olunmakta faziletlü Üsküdar Kadısı Efendi Hazretlerine hitaben yüce fermanları rica olunmak, emir ve ferman Devletlü Saadetlü Sultanım Hazretlerinindir.»

Bende(leri) Muhammed-Ser-mimaran-i Çengeli» (13)

Halkın içinden gelen sese ve elde edilen bilgilere göre, devletin yapısına uygun olarak padişah zulüm ve haksızlık olmaması ve ülkede

---

(13) İstanbul Şer'i Siciller Arşivi, Üsküdar Kadılığı, sicil 337, varak 73/b. 28 Zilhicce 1120/11 Mart 1709.

adaletin sürmesi için idareci ve dini hükümleri yerine getirmeye vazifeli kılınanlara «Adalet Fermanları» gönderilip, her çeşit haksızlığın yasaklandığının bildirilmesi adet olmuştur. Hicri 1116/1704'de bu esasa dayanılarak ferman çıkarılmıştır(14). Yine timar sahiblerinden bazı «serkeşlerin» halka zulüm ve haksızlık etmeleri, halkın fakir sınıfının mal ve ailelerine askeri sınıfın haksızlık etmeleri ve emeklerini ellerinden almaları yasaklandığı halde, bu yasağa uymamaları üzerine hicrî 1127/1715'de, halkın mal ve mahsullerine tecavüz edildiğinden 6 (altı) kişinin katline emir verilmiş ve hüküm yerine getirilmiştir.(15)

Bunun yanında devletin ictimaî yapısı her sınıftan insanın geçim vasıtası olan emek ve ücretini teminde çalıştığı işte, alacağı para devlet tarafından sömürüye meydan vermeyecek şekilde sağlanmıştır.

Daha dünyada bir emek tesbiti, ücret politikasının akla gelmediği, batı dünyasının işçi ve köylüyü sömürdüğü bir zamanda emekçi sınıfı devletle ücret sözleşmesi imzalıyordu. Bizim tesbitimize göre, her ne kadar dünyada ilk sözleşme 1776'da Kütahya'da yapılmış olduğu söyleniyorsa da, elimizdeki bir vesikada, 1774'de İstanbul'da ilk işçi - işveren sözleşmesi imzalanmış ve sicillere geçmiştir. «Hassa Mimarbaşı Ağa»ya hitaben kadı siciline geçen «ferman»da, ücretlerin yerine getirilmesine «ihtimam eyliyesin» diye emir verlmiştir.

---

(14) Tarih-i Raşid, İstanbul-1282, III/149.
(15) Tarih-i Raşid, IV/113-114.

Bu sözleşmede, esasa şöyle girilmektedir:

«Bu esnada işçi sınıfının ücretleri yükselmemesi için düzenlerinde, Allah'ın kullarından, Hazreti Padişah'ın makamına hayırlı davet istediği ve mal, evkaf ve devlet malları ile Allah'ın kullarını tamı-tamına korumak işinde işçi ve işverene cesaret olmayacak ve Allah'ın kullarının işlerinin temeli kolayca meydana gelecek şekilde ve zarurî olarak fazla olanların sıkıntıları ortadan kalkıncaya dek ortaklık adı ile deftere kaydolunup darlık son bulduğunda itibar olunmayıp geçmişteki ücretlerine, eskiden olduğu gibi, indirilmek şartıyla izin verilen miktarları şerhle, yazılmış bulunan işçi sınıfından düzen verilen defteridir ki, (aşağıya) zikr olunur; 15 r. 1188 (25 Haziran 1774).

«Üstad-ı nakkaş, 1 nefer, yevmiye 65 (para), şakird-i nakkaş, 1 nefer, yevmiye 50 (para); üstad-ı camcı 60, şakird-i camcı 40; (...) neccar (marangoz) ustası 60-70, marangoz kalfası 40-45, taşçı kârhanecisi 70-80, taşçı ustası 60-70, taşçı talebesi 36-40, dıvarcı kalfası 70-80, dıvarcı ustası 50-55, lâğımcı iş-başısı 60-70, lâğımcı 45-55, kaldırımcı 45-50, ırgat sırık hamalı 36-40, hamalbaşı ve ırgat-başı 45-50, ırgat 30-36 (para) ve diğerleri.» (16)

Böylece 37 ayrı emek alanında, en asgarisi 30, en çoğu da 80 para olmak üzere günlük takdir olunmuştur. Sözleşmede yer alan bu ücret takdirini bir de o devirdeki tüketici mal fiatı ile

---

(16) İstanbul Müftülüğü Şer'î Siciller Arşivi, İstanbul kadılığı, sicil 39, varak 48/a-b

mukayese edersek, bugünkü ücretlerle o günkü ücretlerin alım gücünü daha iyi değerlendirmiş oluruz...

h. 1186 tarihinde, yani bu sözleşmeden iki yıl öncesinde (1772'de) İstanbul'da koyun etinin bir kıyyesi (bir okka, 1282 gram) 8 paraya satın alınabiliyordu. Ayrıca bu yıllarda Rus donanması Osmanlı donanmasını Çeşme limanı önlerinde yakması ile iktisadî bakımdan sıkıntılı bir döneme girilmişti. Bu bakımdan ekmeğin de bir kıyyesi - okkası (1282 gramı) iki paraya ve zeytinyağının kıyyesi de 10 paraya yükselmişti.(17) Bu fiatlara göre, o devirde en az günlük alan bir emekçi 30 para ile 1282 gramlık 15 ekmek veya dört okka koyun eti veya üç okka zeytinyağı alabiliyordu. Bu takdirde geçim şartlarının en yüksek ücrete göre, usta ve kalifiye işçiye gelince, aylık ücret 40-50.000 lira civarındadır... Sanırız bu kıyaslama, o devirdeki sosyal adalet ve emek eşitliğini gösterir en güzel belgedir...

İşte böyle bir çağda, insan gibi hayvanlara da eşit muamele yapılması fermana bağlanmıştır. İnsan ve hayvan günlük geçim kavgası içinde ortak hareket ettiğine göre, insanın çalışma ve gayretini hayvanın taşıma gücü ile birleştiren bir başka sistem bulunamaz sanırız. Nitekim elimizde bulunan bir vesikaya göre de hayvanların çalıştırılması sabah vaktinden ikindiye ka-

---

(17) Ekrem Kolerkılıç, Osmanlı İmparatorluğunda Para, Ankara-1958, sh: 108. (h. 1155, m. 1742 senesinde tesbit edilen narha göre, 80 dirhem (256 gram) ekmek 1 akçeye satılıyordu. Bkz. İstanbul Bab Mahkemesi, sicil/ 179, varak: 83.)

dardır. Bu da normal olarak sekiz saat eder... Ayrıca müslümanların dini tatil günü Cuma olduğundan, bu günde hayvanlar istirahat etmek durumunda bulunacakları fermanda açıklanmıştır.

«...İstanbul Kadısı... Padişahın yüce buyruğu ulaşınca bilinmeli ki Yüce Hilâfet Makamı İstanbul'da bulunan iskelelere ve sair yerlerde olan at hammalları kulandıkları atlarına cuma günü sabahtan akşama dek ve sair günlerde de ikindiden sonra yük yüklemeyip hayvanları dinlendirmeleri eski alışkanlıklardan iken, lakin az bir zamandan beri at hamalları ham cimriliklerinden dolayı eski alışkanlığı terk ve yasaklandıkları vakitlerde de kullanarak hayvanlara eziyet ettiklerinden başka hamal sınıfı müslümanların cuma günü, cuma namazını kılmamalarına sebeb olmasıyla haftada bir cuma günü ve diğer günlerde de ikindiden sonra hayvanlara yük yüklemeyip, (hayvanları) çalıştırmaktan men olundukları kendilerine (bildirmek) ve hayvanlara hizmet etmek dini işlerden olduğundan bugünden sonra at hamalları, atlarını eskiden olduğu gibi cuma günü sabahtan akşama dek, ve diğer günlerde ikindiden sonra çalıştırmayıp yük yüklememek üzere adı geçen sınıfa tenbih ve tekit için şanı yüce bir işi ihsan etmek doğru olduğundan, senki... fazileti çoğaltılan Lütfullah'sın ilâm edilen ilâm gereği hareket etmek için fermanım çıkmıştır.»

«Buyurdum ki;

«Şerefli hükmüm ulaştığında bu meselede açıklandığı gibi sadır olan emir ve ilâm gereği amel ve hareket edip, aykırı olacak herhangi bir

şekilde ruhsat ve izin göstermeyesin. Böylece bilesin. Alamet-i şerife itimat kılasın... 29 Rebiulaher 1155 (4 Temmuz 1742)» (18).

Ayrıca, at hamallarının hayvanlara gereğinden fazla yük yüklememeleri ve yüklerini boşalttıktan sonra, asla binmemeleri ve yük alma yerine gelene kadar semerleri üzerine kalın çiviler taktırıp hayvanın başka yük yüklenmeye uğramaması için, yine 18 Ekim 1731'de bir başka ferman çıkartılmıştır.(19)

Bütün bu tarihi gerçekler, Osmanlı'da insan-hayvan ortaklığında, hizmetin ifasında ve dinlenme şartında iktisadî ve sanayî toplumlarında, en ağır çalışma ve iş riskinin hakim bulunduğu zamanlarda, medeniyetin en uc ve doruk noktasını isbatlamaya yeterli olur, sanırız...

Duraklamanın gerilemeye dönüştüğü bir zamanda işçiye, emeği ile geçinen, ona işindegücünde yardımcı olan yük hayvanına bu derece dikkat ve şefkat gösteren bir başka sistem acaba görülmüş müdür?...

Batıda aynı çağlarda insan köle gibiydi. Emek, hak ve alın terinin korunacağı bir makam veya sistem var mıydı?

Bir yanlış, bir hata veya bir emre itaatsizliğin kelleleri aldığı yerde, elbette insan kadar hayvan da gücü ölçüsünde bir sorumluluğa ve hizmete koşulmuş olacaktı...

Yalnız, idareci değil, halkın en aşağı tabakasından birinin hayatı teminat-güvence altına

---

(18) İstanbul Bab Mahkemesi, sicil: 179, varak: 83.

(19) İstanbul Bab Mahkemesi, sicil: 152, varak: 96/b.

alındığı bir yer, olsa olsa yine geçmişimizde, gerileme alâmetleri gösterdiğimiz devreye rasladığına göre, devlet nizamı ve halkın işleri en iyi ve adil şekilde düzenlediği asırlarda, acaba durum nasıldı?... Bu tetkike değen ve zahmeti manevi ücreti gerektiren bir ana mesele olsa gerektir.

Hamama gidip yıkanmaktan, müslüman olanla olmayanın geçim şartları ve hayat görüşünü düzenlemekten, müslümanla Hıristiyan ve Yahudi'nin kılık-kıyafetini kanun ve örfe göre ayırmaktan, Osmanlı ülkesnde imal edilen yerli malları kullanmayı emr etmekten, adaleti yerine getirmekten kaçınandan, haklının hakkını almaktan başka bir dünya görüşü olmayıp ülkesini azınlık-çoğunluk ayırımı yapmadan, cami ve kilisesi ile koca bir ülkeyi ayakta tutup, İslâm adına hakkı cihana yaymaktan öte bir gayesi bulunmayan bir devlet, gösterdiği insanî özelliklerle sosyal bütünleşme ve emek hakkının öncülüğünü yaptığını söylemek, fazla ileri gidildiği ithamına maruz kalınmayı gerektirmez sanırız.

Yukarıda vakıları ile göz-önüne serdiğimiz gerçekler, ne liberalizm-kapitalizm ve ne de sosyalizmin XX. yüzyılda gerçekleştirebileceği hususlar olmasa gerek... Bu şeref koca Osmanlı Devletine ait olmuş tarihi bir gerçektir...

Fakat sosyal bünyeye arız olan ve yönetici sınıfın kör bakışı ile açığa çıkan duraklama, yerinde sayma ve adaleti yerli yerince kullanmama noksanlıkları ile giderek iç bünyede sarsıntılara şahit olunmaya başlanmıştır...

Hele hele XIX. yüzyılın getirdiği sinaî ve ik-

tisadî gelişme, dört milyon kilometre karelik toprakların sahiblerine uyanış, kendine geliş ve eski usûlle azim ve iradeli olarak iç ve dış meselelere göğüs germe hamlesi verememiştir.

Devlet Selîm III ve Mahmut II ile aldığı şekil, geçirdiği değişiklik kendinden çok, hakim olduğu üç kıta üzerindeki tarihi düşmanlarına yaramıştır.

Batıya özenme, batıyı iktisadî ve siyasî sahada taklit, elde mevcut olan potansiyeli terk ile tamı-tamına yeni bir kalıp içinde şekillenme, özü terkle bir başka ruh ve manaya girme özlemi her sahada devleti eski hüviyetinden koparıp, garblının kucağına atmıştır...

XX. yüzyıla böyle ayak basılmıştır...

İKİNCİ BÖLÜM

İCTİMAÎ PATLAMANIN ETRAFINDAKİ HADİSELER

a) Hasta Adam

XIX. asrın sonlarında Batı dünyası ulaşmak istediği hedeflerin yüzde altmış, hatta yetmişini gerçekleştirmişti... İktisadî sahada elde edilen başarılar, giderek siyasî sahada da kendini göstermeye başlamış, asırlardır batılıların hafızalarından silinmeyen Haçlı Seferleri'nin intikamının alınacağı hesaba katılmıştı... Fakat önlerinde büyük engel vardı: Osmanlı-İslâm Devleti...

Bu devlet batılılarca «Hasta Adam» idi... Buna rağmen ayakta duruyor, her karışıklıkta, veya her küçük bir savaşta, toprak kaybediyor, siyasî manevralarla borçlandırılıyor idiyse de yine de direnme gösteriyor, (XIII) asırlık «Hilâl - Salib kavgasının kalesini teşkil ediyordu...

Çağın nadiren yetiştirdiği siyasî dahilerden olan Sultan Abdülhamîd II'nin idaresi dışardan çok içerden zorlamalara maruz kalıyordu... Gi-

derek teb'aya, yani idare edilen halka verilen imtiyazlar müslümanlardan çok, müslümanların dışında olanlara yarıyordu...

Sultan Abdülhamîd Han kurtuluşun, ileride çıkması beklenen karışıklıklarda en büyük gücün müslümanların birliği, kardeşliği ve dayanışmasında saklı olduğunu biliyordu... Kendisi, tam olmasa da, asırlara dayanan bir müessesenin başı idi... Yani yeryüzündeki müslümanların halifesi idi... Ataları bu silâhı hükümdârlık gücü ile elde etmişlerdi... Halîfeliğin istediği bütün şartlar tamı-tamına mevcut değildi. Amma çağına gelinceye kadar, bu silâhı taşıyacak bir başka güç de ortaya çıkmış değildi... Bunun büyük fonksiyonunu tarihte görmüş olan Osmanlılar, bu halifeleri için de aynı iyi rüyayı görüyorlardı... Müslümanların iktisaden olmasa bile bedenen ve fikren gücünü biliyordu... Onlara bir halife olarak, sultan gibi selâmlar yolluyor, Osmanlı ülkesinin dışında yer alan müslümanlara da hoş görünüyordu...

Fakat bunun yapacağı tesiri, göstereceği tepkiyi fark edemeyen yerli ayrılıkçı güçler, hem içerde ve hem de—kaçarak— dışarda büyük yıkıcı propagandalara girişiyorlardı... Tahttan indirildikten sonra, hakkında üç cildlik bir eser yazan, İttihatçı olduğu anlaşılan bir zat, O'nun «Yeni İslâmcılık» fikrini şöyle küçük göstermeye çalışmıştır:

«...İstanbul'un haber gazetelerinde (İslâm Alemi) adı ile bir sütûn açıldı. Buraya konacak, hele yarım sütunluk yazı, gazetelerce kâr sayılırdı. Bu durum Abdülhamid'i de memnun ediyordu. Çünkü gazeteler İslâm Aleminden bahs

ediyorlar, Abdülhamid de halife olması hasebiyle nüfuzunun böylece Osmanlı memleketleri halkı yanında çoğalacağını ümit ederek memnun oluyordu. Fakat kendisi de biliyordu ki hilâfeti meşru değildi. Namazı yerine getirmekten çekinen bu halife, alçak gönüllü insanlar bilirlerdi ki, bu yüce ünvanı sırf istibdâdını sürdürmek için kullanmak istiyordu. İbn Abidin'leri yasaklayan, ayetleri bile sansür ettirmeyi düşünen bu gayr-ı meşru halife bilir ki, (İttihad-ı İslâm) fikrinin etrafa yayılması kendisi için zulümlerinin sürmesine geçici bir çare olabilirdi.» (1)

Temelde bu ifadeler yanlıştır... Çünkü bu tür propagandalar, yıkmak ve yıkılanın yerine geçmek isteyenlerin en güçlü silâhları idi... Bilinen odur ki Sultan Hamîd devrinde kitabların en güzeli ve sahihleri basılmış, onun tuğrasını taşıyan cildler hâlâ kıymetini muhafaza etmektedir... Hele hilâfete ait ayet ve hadisleri kitablardan kaldırdığı sözü ise külliyen yalandır... O devirde çıkan «Malûmat» adlı haftalık derginin birçok sayılarında bizzatihi «Hilâfet»le ilgili hadisler seçilip neşr edilmiştir.(2) Ayrıca, o devirde çıkan dergi ve gazeteler devamlı olarak batıdan, Hıristiyanî hayattan ilham alarak neşriyatlarına devam ediyordu... Kadınların açık-saçık resimleri, batılı düşünürler, balolar, geziler, eğlenceler, kumarhane sahneleri... vb. devrine

---

(1) A. R. (Ahmed Refik olabilir. İlk iki cildde, Osman Nurî diye yazarı geçer.), Abdülhamid-i Sanî ve Devr-i altanatı, c. 3, İstanbul-1327, sh: 1130/1131.

(2) Nazif Sürurî, Hilâfet-i Muazzama-i İslâmiye, Malûmat, c. 5, sayı: 112, Kânunievvel 1313, sh: 1232 vd. sayılar...

göre «uygâr» sayılan cemiyet haberleri ile doluydu... Yerli neşriyat, bütün iç görüntüsü ile bir «levanten» sınıfı teşkiline doğru koşuyordu... Yukarıda geçtiği gibi, İslâm dünyasından, müslümanların cemiyet hayatından çok az haber veriliyordu... Bütün gözler, gelişme alâmetleri moda merkezlerinin, yeni gelişmelerin ocağına dikilmişti...

Fransız ihtilâlinden yüz sene sonra bir kıpırdanma, onlara benzeme ve kurtuluş reçeteleri araştırılmaya başlandı... Tabiî ki en başta gelen hürriyetti... Sonra idare olarak «cumhuriyet» isteniyordu... Belki bunu ilk olarak açıkça ifade eden, cumhuriyet şeklini müdafaa eden ve Abdülhamîd'in «hilâfet» makamını sarsmaya çalışan Genç Türk Hareketi, yani İttihat ve Terakki Cemiyeti idi. Çünkü onların bir kısmı kaçıp Mısır'a gitmiş ve oradan İstanbul'u salvoya tutmuşlardı... Onların ilmiyeden, yani hocalık mesleğinden gelen bir akıl babaları, şöyle diyordu:

«İslâmiyet adetâ bir (Cumhuriyet) demek olup gerek Hz. Peygamber ve gerekse Hulefa-i Raşidin Hazeratı kendi kendilerine hiç bir iş görmezler ve hepsi (Cumhuriyet) şeklinde birer idare teşkil ederek kendilerini o cumhuriyet idaresinin başkanı derecesinde bulurlardı. Binaenaleyh siz, eğer millete (Cumhuriyet)in kurulmasına yardımcı olursanız, Resul-i Ekrem ve Hulefa-i Raşidin'in yoluna halkı teşvik etmiş olursunuz.» (3)

İçte batılı ülkelerin elçileri cirit atarken, dış-

(3) İmamet ve Hilafet Risalesi, (İttihat ve Terakki Cemiyeti yayını.) Mısru'l-Kahire/1316, sh: 44/45.

ta da bu tür fikir hareketleri destek görüyordu.. İçerdeki paşalar, ihtisas sahalarını bırakmış, siyasetle uğraşıyorlardı... Zira bu devirde doktordan başka her şey yetiştiren Mekteb-i Tıbbîye'nin ileri gelenleri de yaşadıkları devri, «devr-i istibdât» olarak görmek gibi bir ilerici(!) özelliğe sahiblerdi:

«Devr-i istibdâtta vatanımız kurtuluş ümidinden mahrum gayet vahim bir marazla malûl, ölüm döşeğinde yatan bir hasta gibi idi.» (4)

Bu devri kapamak, çağdaş (!) bir özelliğe kavuşmak için baş vurmadıkları çare kalmamıştı. Öyle ki, azınlık mensubu, mezheb hürriyetine kavuşmuş, devletin her kademesinde görev alabilmiş ve gerekli itibarı görmüş bulunan ve fakat isyan, kıtâl ve toplu kıyama varan hareketleri görülen Rum ve Ermenî gürühu ile de bu yeni ilericiler birliği esas gaye bilmişler; hedef, strateji ve mücadele yollarını müştereken çizmişlerdi... İçerde kilise, sinagog ve havralar birer fesat yuvası, dışarıda ise Yahudilerin çağdaş bankerleri ve kapitalistlerinin desteği ile toplantılar, anlaşmalarla tecavüzlerde bulunmaktan geri durmazlardı... Bunları da iftihar vesilesi görerek, anlatıyorlardı:

«1312 (1896)'de Ermeni isyanı ortaya çıktığı zaman Ermeni kardeşlerimizin hürriyet fikri için çalıştıklarını Avrupada bulunan Cemiyet-i Osmaniye anlamıştı. Cemiyetin ileri gelenleri

---

(4) Dr. Esat Paşa, (Meclis-i Tıbbiye 1. azası), M. Hazik'in «Hürriyet» adlı risalesine yazdığı takrizden, Mekteb-i Fünûn-i Tıbbıye-i Askeriye Matbaası, 1324, sh: 8.

(reisleri) ile görüşüldü. Bir birlik sağlanmasına çalışıldı.» (5)

İttihatçı yüzbaşı, öyle ileri gitmişti ki, sanki ülke, Hıristiyanlarınmış gibi, onlardan yana bir hürriyet ve eşitlik hakkı peşinden koşulduğunu gösterme gayretine düşüyordu... Bu hareketler, bu ortak çalışmalar geçmiş asırların ihmalinin bir neticesi idi... Çünkü yetişenler, devamlı olarak Avrupaya hayran ve uşak ruhlu bir cemiyet ve idare tarzının kurmayları idi... Çoğunun ailevi temeli de, dönme ve karışık bir neseb ortaya koyuyordu... Ayrıca, müslümanlığa karşı her şeyi, ondan ürkerek, yaşadığı toprakları ayakta tutan ruhu unutarak, yabancıdan bekliyordu...

Yegâne dayanak, tek kurtuluş onlar için değişik unsurların birliği idi... Bu yeniciler, reform taraftarı ve hürriyetçiler ilmiyeden, meşayihten, mollalardan ve dini bağlara hakkıyla sarılan halktan bir destek bulamadıkları için, azınlıklarla ortak çalışmayı —devirmek ve meşruti idareyi kurmakta— tek çare buluyorlardı. O da askerlerdi... Yüksek okullar dizginlendiği, ayrılık tohumlarının yeşermesine engel olucu tedbirler alınmış olduğu bir zamanda, onlarca tek hedef, okşanıp elde edilecek tek sınıf askeri zabitlerdi. Onlarla ilgili ortak ihtilâlci plânları da şöyle yürüyordu:

«...Askerler elde edilmedikçe bütün teşebbüslerin sonuçsuz kalacağı meydana çıktı. Şunu

---

(5) Piyade Yüzbaşılarından Selânikli Şemseddin, Makedonya-Tarihçe-i Devr-i İnkılâb, İstanbul/1324, sh: 118.

da ilâve edelim ki (...) Ermeni ve Bulgar komitelerinin hareket tarzlarını tetkik ile bir birlik sağlanması ile, birlikte çalışılması da kararlaştırıldı. Ve hatta Ermenî kardeşlerimizin iç ve dış cemiyetleri de bu hususta en fazla ileri gidenlerdi. Osmanlı ittihadımızın kurulması Hıristiyanlara ne kadar mutluluklar sağlayacaktı. İşte bunu ilk önce Ermeni kardeşlerimiz takdir etti.» (6)

Askerlerin arasına fitne sokmak, onları esas vazifeleri olan savaştan uzak tutmak, böylece de harb kabiliyetini kaybettirmek yönünden bu birlik, bu ihtilâlci hareket, ne acıdır ki Devletin başında bulunan Sultan'a karşı Ermeni suikasdını ve Adana'daki Ermenilerin müslüman katliamını meşru sayıyordu...

Hatta başarının elde edilmesi, istenmeyen Sultan'ın gidişi, onların kin ve nefretlerini dindirmemişti... Meşrutiyet idaresini kurmalarına rağmen devamlı olarak geçmişi kötülediler ve acziyetlerini dile getirmekten kendilerini alı koyamadılar... Çünkü tek sermayeleri kötülemek, icraatlarını ve memleketi sürükledikleri felâketten dikkatleri geçmişe çekmekti... zaten bütün zayıf ve temele dayanmayan idarelerin metodu hep böyle olmuştur... «Hürriyet» denen nesneyi, istibdât devrini arkada bıraktıkları halde, yine de özler bir hareket tarzları vardı:

«Ya Rabbi!... Biz şimdiye kadar ölü mü idik? Ölü olsaydık daha ne isterdik... Can tenden kopacak halde idik. Lâkin kendi kendimize değil, üzerimizde bir de dünya kadar ağır bir ejderha

(6) Selânikli Şemseddin, a.g.s., sh.: 120/121.

vardı. Hem canımızla, hem de bu hınzırla uğraşıyor, mücadele ve kavga ediyorduk.» (7)

Olan olmuş, Tanzimattan beri takib ettikleri fikri hareket ve siyasi yol meyvasını vermişti... Çünkü azınlık unsurlar, diğer inanç ve mezheblere bağlı bulunanlar hakim idare olması gereken İslâmi düşüncenin yerine, azınlık gayreti ile esneklik kazanan Hıristiyani ve Musevî inançlar, ülke idaresinin her kademesine el atmış, kendi kendilerine otonom, kendi inanç ve düşüncelerini yayma ve geliştirme noktasında müstakil boyutlara ermişlerdi... Maarifte, mülkiyede ve en tehlikelisi de askeri sahada milletin müslüman fertleri gibi militer davranabilecek haklara ulaşmışlardı...

Birinci Meşrutiyetin ilânı ve ilk meclisin feshi gayesi de bu tehlikenin ilk belirtilerini ortaya koymasından ileri gelmiştir. Fakat bunun böyle olduğunu anlayabilmek için millətin ve devletin başına ayan-beyan bir musibetin gelmesi iktiza ediyordu... Bu da olmuş amma gaye ileriye gitmek, geriye bakmamak olduğu için, her yerde görülenin bir benzəri olarak, devletin battığı çamurdan çıkmasının tedbirleri araştırılmıyordu... Atılan adımların ve icra mevkiine konan hatalı imtiyazların ne tür bir boşluk ve manevi buhran doğurduğunu, ancak Balkan Savaşı ile anlamış, çağın bir kâbûs gibi üzerimize çökmesini fark eder gibi olmuşlardı:

«Cihad ve şehadet suretiyle İslâm Dini'nin ordumuza kazandırdığı manevî yardım eşsizdir.

---

(7) M. Hazik, Hürriyet, Tıbbıye-i Askeriye Matbaası, 1324, sh: 15.

Fakat Hıristiyan ve Musevîlerin ordumuza kabulü, bu dinî yardımdan lüzumu derecesinde istifadeye engel olmuştur. En buhranlı zamanlarda askerin dini gayretlerini heyecana getirecek sebat ve fedakârlık göstermelerini temin etmek mümkün iken müslüman askerler arasında Hıristiyan ve Musevîlerin varlığı buna mâni olmuştur. Düşmanlarımızın askerlerini heyecanlandırma ve teşvik için seferberlikte adetâ XX. asrın Ehl-i Salib —Haçlı— Seferi açılmışcasına bildiriler neşr etmeleri, bizim, müslüman olmayan askerleri İslâm mücahidleri arasına sokmamıza karşı ne acı, ne kadar ibret vericidir.» (8)

Acı ve ibret verici bu durum, bizce de her zaman güncelliğini korumuş ve bir kere daha müslümanların birliğinin zaruretine haklılık kazandırmıştır...

Çünkü müslümanlar birlik olacak, ilk devirlerindeki gibi küffar karşısında bir tek vücut, nabzı tek noktaya, tek kaynağa bağlı kalarak atacak bir hale gelmesi gerekirdi... Bu da o devirdeki adı ile «İttihad-ı İslâm», frenkçe tabiri ile «Pan-İslâmizm» fikrinin kuvveden fiile çıkması ile kaimdi. Yalnız XX. asrın başında uyanan milliyetçilik fikirlerinden Araplar da etkilenmiş, kendi kaderlerini kendileri çizmek için Dârü'l-Hilâfe'den ayrı baş çekmeyi istemişlerdi... Bunların temel görüşü, milliyetçilik olduğu için müslümanların birliği ve Hıristiyan-Musevî iş-birliğine karşı teşekkül edecek olan ümmet-cemaat ordusuna karşı idiler... Bunlardan biri şöyle di-

(8) A., Neden Münhezim Olduk? İstanbul-1329, sh: 66/67.

yordu, hem de İslâm-dışı güçlere şirin görünerek:

«İttihad-ı İslâm ve sair buna benzer sözler, o gibi uydurulmuş ve icad edilmiş lâfız ve tabirlerdendir ki bunları koyan ve icad edenlerin maksadı diğer kavim ve milletleri müslümanlar aleyhinde tahrik etmekten ibarettir. Bunlar şu asrın siyasîlerinin uydurmalarından olup, İslâm Tarihinde buna dair hiç bir kayıt ve işarete tesadüf edilemez. Belki İslâm devletlerince bazan siyasî bir gayenin elde edilmesinde alet sayılmıştır.» (9)

b) Devletin Siyasetine Muhalefet

Burada görülen ve gizli gizli dikkat çekilen, Sultan Hamid'in ortaya koyduğu devlet siyasetine muhalefettir. Çünkü Osmanlı idaresindeki batıcı ve mezheb ve din farkını kaldırıcı unsurlarla, diğer Arap yazar ve düşünürler ayrı ayrı düşünmüyorlardı... Onlar da aynı şeyi istiyorlardı ve nasihatleri yerlilerle aynı noktada düğümleniyordu:

«Şuna kani olmalısınız ki, «Şark Şarklılarındır.», ama ne zaman?... Ne zaman ki Meşrutiyet idaresini kurar ve ilim ve marifet yolunda istenen noktaya ulaşırsanız!.. (...) Öteden beri «Avrupa Avrupalılarındır!» sözünü siyasî prensip haline getiren Avrupalılar, Müslümanların Avrupadaki son hükümranlık haklarını ortadan kaldırmak için elden gelen gayreti sarfediyorlar». (10)

---

(9) Azm-zâde Refik, İttihad-ı İslâm ve Avrupa, Kostantiniyye, 1327, sh: 15.

(10) Azm-zâde Refik, a.g.e., sh: 72/73.

Bu fikri Türk unsurunun ırkî hasletine dayanarak işleyenler olduğu gibi, çeşitli unsurların birleşmesinden doğacak bir din ve milliyet karışımı fikirden hareket edenler de işliyordu... Onlara göre, siyasî sahada ve devletler arası münasebetlerde İslâm Birliği, çağın uygun göreceği bir hareket tarzı olamazdı. Bir cenah şöyle yazıyordu:

«...İslâm istenmiyordu. Zira saliklerinin gerçek menfaatlerini maddî ve manevî bir görüş noktasından gözeten bu kuvvetli din, müslim ve gayr-i müslimlerin tamamen hukuk eşitliğini kabul etmiyor, dâima zımmîleri ikinci derecede bırakıyordu. Serbestiye gelince; İslâm her yönden diğer dinlerin en hürriyetçisi olmakla beraber (Din) bulunması hasebiyle kaynağı beşer-üstü olduğundan mutlak hakikatlerden ibaret esas ve kaidelerinden hariç her kaideyi İslâma aykırı görecek ve binaenaleyh insanlığın mutluluğunun sağlanması maksadıyla tam bir fikir ve vicdan hürriyetini de kabul edemeyecekti.» (11)

Türkçü, İttihatçı ve Osmanlıcı olan ve fakat asla İslâm Birliği taraftarı olmayanların fikirini biraz daha açmak gerekir. Onlar dinin sağlayacağı birliği değil, aksine tefriki, ayrılığı, topluluğu değil dağılmayı istiyorlardı:

«İslâm siyasî ve ictimaî işlere pek çok değer veren dinlerden biridir. İslâmın temel kurallarından biri: «Din ve Millet birdir.» esası ile ifade olunur. İslâm mümin olan kimselerin cinsiyet ve milliyetlerini bitirir, lisanlarını kaldırmaya ça-

(11) Akçoraoğlu Yusuf, Üç Tarz-ı Siyaset (Anonim), İstanbul-Matbaa-i Kader, 1327, sh: 19.

lışır, geçmişlerini, ananelerini unutturmak ister. İslâm kuvvetli bir değirmendir, ki cins ve dinlerin mensublarını öğütüp din ve cinsiyet bakımından bir, aynı hukuka malik birbirinden hiç farksız müslümanlar çıkarır.» (12)

Bir başka Osmanlıcı ise, on yıl boyunca yüklendiği günahların ve işlediği hataların cezasını İzmit'te yakalanıp linç edilerek ödeyeceğini bilemeden, İslâm Birliği fikri için şöyle diyordu:

«İttihad-ı İslâma gelince; bu da bir garip düşünce ki, hiç bir zaman düşünceden aksiyona çıkmadı. Hatta teşebbüse bile mazhar olmadı. Şu sebeble ki gerçeğe uygun düşmez, hayale sığmaz muhal şeylerdendir.» (13)

Bu sözler söylendiği, bu tür yazılar yazıldığı sıralarda ise, İslâm dünyasında müslümanlar garblı zalimler ve emperyalistlere karşı savaş veriyorlardı... Hem de uzak diyarlarda, garib topraklarda. 1906 yıllarında Yemen'den ana-babasına mektup yazan bir Anadolu çocuğu şöyle hislerini dile getiriyordu:

«A benim sevgili eroğlu atam!
Özümün varı, gözümün şevki anam.
Nica ayrılmış idik biz sizden,
Ayrı düştük vatana her yüzden...
Yemenin kahrına erdik ereli,
Kaderin denizine girdik gireli,
Arpaya, buğdaya hasret kaldık,
Düşmanın fendine hep aldandık...»
Cıpcıbıldak, donumuz yok, başımız.

---

(12) Akçoraoğlu Yusuf, age, sh: 25.
(13) Ali Kemal, Üç Tarz-ı Siyaset (Anonim), sh: 36.

Yalın ayak koşmadadır yüzbaşımız.
Gece-gündüz demeyip koşmadayız,
Kehlelerden hepimiz olduk uyuz.
Bize «Rum» diye çağırıyor bunlar,
Komadı ağrımadık göz kumlar.
Donu yok hiç birinin çır-çıplak.
O da bizden kötü, aptal avanak.»

(Ve aradan üç yıl geçer. Mektuba verilen babanın cevabı, ancak bu uzun zaman sonunda askerin eline geçer:)

Bağımın bülbülü ey aslan uşak,
Sana yanmakta özümle can uşak!
Mektubun geldiği üç yıl oldu,
Ananın gözleri kanla doldu.
Yemen'in kahrını köyce bildik,
Okunurken hepimiz irkildik.
Ne diyelim, hükm-i kaderdir olacak.
Kara bahtım sonu, çilen dolacak,
Çoğu gitti, bu senin çektiğinin,
Sonu geldi hele eğlendiğinin...» (14)

Ülke bu haldeydi. Hıristiyanı, Musevîsi, Rus ve İngilizi fark etmiyordu... Hepsi düşman, hepsine karşı topyekûn savaş vardı. Bu savaş istilâ ve genişleme savaşı değildi... Aksine dindaşını, gönüldaşını kurtarma, yurdunu, toprağını ve yuvasını muhafazaya dayanan bir ölüm-kalım kavgası idi... Beş, on değil, on üç asırlık bir hesaplaşmanın karşı taraftan gündeme getirilmesiydi... Ayakta duran, daha doğrusu durmaya çalı-

(14) Mehmed Ali Bahaüddin (Şair-i Şehir Kâzım Paşa hafîdi Rıza Paşa zâde), Yemen'den Gelen Mektup, İstanbul-1326, sh: 12/22.

şan ve yamalı bir bohça gibi duran bir devlete karşı yapılıyordu her şey... Medenî (!) Avrupa, on birinci asırdaki atalarının intikamını almak istiyordu:

«Tarih, Hıristiyan orduları ile yardımcılarının işlemiş oldukları vahşice zulümleri kayıt ve onları gelecek nesillerin intikamcı nefretlerine arz edecektir. Bin sene geçmiş olsa bile, XI. asır Hıristiyanları ile XX. asır Hıristiyanlarının İslâm Alemine reva gördükleri zulüm ve vahşetler arasında bir fark görülemeyecektir. Çünkü XX. asır Hıristiyanları «medeniyet» kelimesinin manâsı olmadığı bir devrede yaşayan ataları gibi mazur tutulamaz».(15)

Bunları insaf sahibi bir Avrupalı söylüyordu...

Müslümanların batılılara bakışı bundan farksız olamazdı... Çünkü müdafaada olan, yurduna ve inancına saldırılan müslümanlardı... Feryad da ona göre idi:

«Ey Hıristiyan Milletleri!...

Biraz da bizi dinleyeceğiniz zaman geldi... Müslümanlığın Avrupaya karşı kin ve nefreti amansızdır. Bizim aramızda bir uzlaşma meydana getirmek emeliyle sarf edilen bunca emeğin birçok asırlardan sonra verdiği netice işte: Tarihimizin her hangi bir devresine nisbetle bugün sizden daha fazla nefret ediyoruz. Bizi bu kadar zengin ve şevket sahibi yapan bu medeniyet ve harika gelişmeden iyi biliniz ki ruhumuzun bütün kuvvetiyle nefret etmekteyiz. Bu garip kin ve

---

(15) Henry Niveau, Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felâketi, Şems Mat./1329, sh: 175.

nefreti neye yormak lâzımdır?...

«Papazlarınız ve alimleriniz size şu cevabı veriyor:

— Müslümanlığa!...

Bundan doğru bir hüküm olamaz...

Evet, İslâm Dini bugün sizin bütün gelişmiş dünyanızla açıktan açığa bir düşmanlığa girişmiştir.» (16)

XX. asrın başında inanç, fikir ve hareket yönünden Osmanlı Devleti böyle bir çıkmazdaydı...

Devlet siyaseti içinde, idareci kadro, asker ve ilmiye mensubları ayrı ayrı hislerin tesirinde, İslâmın istediği birlikten yoksun bir halde zorla ikinci merhaleye, yani meşruti idareye girdi.

Mali hayat kötü, dış siyaset dengesiz ve içte ise yiyici bir sınıf türemiş, İstanbul'un ve diğer büyük şehirlerin eğlence yerlerinde, olmazsa konaklarında yiyip-içmekle, eğlenip gönülleri hoşnut kılmakla ömür sürüyordu...

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra sadrazamlığa tekrar getirilmiş bir paşa için yazılan şu sözler dikkat çekicidir:

«Siz zenginsiniz Paşa Hazretleri! Çok zenginsiniz, lüzumundan fazla zenginsiniz. Çalışmadan zenginsiniz, haksız zenginsiniz, meşru olmayan zenginsizin. (...) Siz bu parayı vereceksiniz Paşa Hazretleri!... Ben öyle istiyorum dediğim zaman biliniz ki çan asılmış mabedlerin gölgeli kubbelerinde mahzun mahzun dolaşan ruhlar, kapısı yıkılmış türbelerin velileri, dökülen mazlûm kanların buharıyla biriken bulutlar, gömül-

---

(16) Şeyh Abdülhak Bağdadî, İslâmın Avrupaya Son Sözü, İstanbul-1329, Tanîn Matbaası, sh: 1-2.

memiş cesetlerin karga gagasıyla göğe çıkan et parçaları öyle istiyor.»

«Söyleyiniz bana!... Düşmanın top seslerini Feneryolu'ndaki sarayımızdan işittiğiniz zaman nasıl uyku uyudunuz? (...) Ve hâlâ düşman kapımızın eşiğinde iken nasıl uyuyorsunuz? Millet gecesini gündüz etmiş fedakârlık ediyor, uyumuyor.»

«Paraları Paşa Hazretleri, paraları!...» (17)

Bu sıralarda devamlı israf vardı. Dışardan alınan borçlar ödenmeden bir yenisi ekleniyor, iktisadî durum gittikçe batağa dönüşüyordu. Halbuki, çok yakın bir geçmişte, Osmanlı Devleti, ihracatı çok, ithalâtı azdı. 1900'de İngiltere'den 102 milyon Marklık ithalât yapılırken, 118 milyon Marklık ihracat yapılıyordu. Aynı yılda Fransa'dan 29 milyon Marklık ithalata karşılık, 86 milyon Marklık ihracat çıktısı vardı. Fakat 1910'da ise durum bu iki devletin lehine dönüşmüş, alınan mal çok, satılan ise azdı. (18)

c) Haram Yiyicilik

Fikrî, ahlâkî ve siyasî alanda olduğu gibi, iktisadî sahada da çöküntü, hareketsizlik ve dışa bağımlılık giderek yükseliyordu... Miras yedilerin eline geçen bir devletin, sağlam, uyumlu ve şuurlu adımların atılmaması ile ne hale düşüldüğünün muhasebesi yapılsa da, iş rayından çıkmıştı... Meşrutiyet idaresi isteniyordu, amma o da yaraya merhem olmadı...

---

(17) Aka Gündüz, Gazi Muhtar Paşa Hazretlerine Açık Mektub, Matbaa-i Amire-1332, sh: 5 vd...

(18) Edvard Mead Earle, Bağdat Demiryolu Savaşı, İstanbul-1972, sh: 119.

«Meşrutiyetin ilânından beri pervasız tatbik ettiğimiz malî siyasetin de iktisadî serbestiyetimizi kısıtladığı asla dikkat nazarına alınmıyordu. Her sene adî bütçesinde çokça açık veren ve bu açığa dış borçla kapatan bir hükümet, ayağını yorganına göre uzatmayarak her zaman borç ile yaşayan bir müsrif demektir. Adi masrafları kapatmak için borca müracaat, yiyecek ekmeğini borç ile sağlamak demektir. Borç verenler yüz çevirince veya harp gibi fevkalâde bir durum ortaya çıkıp tarafsızlık dolayısıyla yabancı hükümetler halkı para vermeyince, nihayet açlık baş gösterir. Nitekim parasızlık bütün harb esnasında zararlı tesirlerini göstermiş ve son zamanlarda hükümet en adi ve gerekli masraflarını, ordunun ve memurların maaşlarını aylarca ödeyememiştir. Kapitalist Avrupa hiç bir zaman el uzattığımız zaman hemen bize para verecek bir kaynak değildir.» (19)

«Sefarethanelerimiz erkânının uyuduklarına, ayık zamanlarını uyuşukluk veya kumar ve eğlence ile geçirdiklerine hiç şüphe yoktur. Sofya sefarethanesinden çalınan evrak meselesi meydandadır.» (20)

Bu acı durum Balkan Harbi'nin doğurduğu ve neticelendirdiği perişan bir haldir... Hürriyetçiler, eşitlik ve adalet taraftarları çok geçmeden attıkları adımların kararlı olduğunun farkına vardılar... İçinde bulunulan ahval, ister istemez onları da üç-beş yıl öncesine götürüyordu... Bu

---

(19) A., Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk? İstanbul-1329, sh: 23/24.

(20) A., age, sh: 26.

da çok kısa fasılalarla memleketin ne hale getirildiğinin açık belirtisidir...

«Fırsatlı zamanların bütün ziyanlarını giderebilecek mühim bir fırsat da 1324 (1908) Temmuz'unda elimize geçti. Yazık ki onu da kötü bir şekilde kullandık. Barbarların istilâsından bile kendimizi kurtaramadık. Çünkü bu son savaştaki yenilgimiz tamamiyle kendi iktidârsızlığımızın, kabul edilmez çocukça saflığımızın cezasıdır.» (21)

«Hazine yiyicilerimizin tufeyliliği ne kadar zararlı ise memleketimizi tahrib eden ticarî tufeylilik de ondan yüz kat daha fazladır. Çünkü ticaretimiz çoğunlukla yabancıların elinde bulunmaktadır. (...) Yalnız İstanbul maaş şeklinde vatandan yarım milyon kuruş çekiyor. Her sene yaptığımız askerî satın-alma işleri bundan aşağı değildir. Akarların kiraları da yaklaşık olarak 200 milyon kuruşa ulaşıyor. İşte bütün bu büyük paralar hemen tamamen tüketiliyor. Ve hemen hepsi Avrupa'ya akıp gidiyor.» (22)

Bağımlılık, askerî ve mülkî vesayet Avrupalının eline geçen bir ülkede, altmış yıl geçtikten sonra Tanzimat'ın ilerisine gidilmiş, Meşrutiyet'e varılmıştı... Yalnız bu devrede bütçe, iktisadî program, üretimi arttırma ve sanayii geliştirme yönünden ilk baş vurulacak yer, tokadı yediği yere müracaattan başka çare yok gibi idi...

1908'lerde Osmanlı Devleti'nin maliyesini düzeltmek için Fransa'dan bir mütehassıs istendi. Fransa hükümeti «Loran» adlı bir maliyeciyi

---

(21) Ahmed Cevat, Haram Yiyicilik, Dersaadet - 1329, sh: 28.

(22) Ahmed Cevat, age, sh: 68/69.

yolladı. Gelen adam Maliye Nazırı (dönme) Cavit Bey'le geçinemedi. Ve Paris'e döndü. Ardından Fransa Hükümetine bir rapor sundu. «Hasta Adam» için raporunda şu cümleler geçiyordu:

«Türkiye maliyesinde ne bir intizam, ve ne de doğru dürüst bir hesap vardır. Meclis-i Mebusan'a takdim edilen bütçe de kâğıt üzerindedir. Yapılanların hepsi yanlıştır. Devlet-i Aliye'de doğru hesap tutan Duyûn-i Umumiye'den başka bir idare yoktur.» (23)

«Duyûn-i Umumiyenin hesablarını sağlam tutması, işinin ehli kişilerin elinde olmasından çok, batılıların verdiği paraların hesap-kitap işini sağlama almak, borç yekûnunun ucunu kaybetmemek ve faiz seviyesini tesbit etmek için sermaye sahiblerinin kendi adamlarından bulunmasındandır. Çünkü bu devrelerde ve daha sonra gelen hükümetlerde malî hayatı kontrol ve düzenleme devamlı yabancı uzmanların elinde idi...

İçte ticarî hayatı elinde bulunduran Rum, Yahudî ve Ermenî vatandaşların Avrupadaki akrabaları, devlet merkezine geldiklerinde hiç bir güçlükle karşılaşmıyor, hatta malî ve ticarî

---

(23) Ahmed Saib, Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Haziresi, Dersaadet-1328, sh: 152.

Mehmet Akif bu durumu, o devirde şöyle dile getirmiştir:

«İşimiz düştü mü tersaneye yahut denize,
Mutlaka adetimizdir koşarız İngilize!
Bir yıkık köprü için Belçikadan kalfa gelir,
Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir!...
Meselâ bütçe hesabâtını yoktur çıkaran,
Haydi, maliyeye gelsin bakalım Mösyö Laurant!...»

hayatın içteki azınlık mensubu bankerlerin eliyle düzeltilmesini istiyorlardı...

İktisadî ve malî hayata kimlerin hakim olduğunu ve neleri kullandıklarını anlamak zor değildir. Zira o devirdeki gazete ve mecmualara bakıldığında devamlı olarak «gâvur» adı taşıyan firmaların reklâmlarına raslanır. Hatta Sirkeci ve Beyoğlu'ndaki büyük mağazaların isimleri Hıristiyanî bir manzara sergiliyordu... (Bu tür mağazalar hâlâ İstiklâl Caddesi'nde Caddesi'nde mevcuttur...)

Bilhassa bankaların isimleri, yabancı sermayenin ve faizin devleti ne hale getirdiğinin açık belirtisidir. Nitekim yabancı sermayenin en açık temsilcisi olduğu için, Osmanlı'nın her şeyi tarihe gömüldüğü yıllardan beri hâlâ günümüz Batılı Türkiyesi'nde bir «Osmanlı Bankası»nın mevcudiyeti, batılı kapitalist sermeyenin menfaatlerinin müslümanların üzerinden eksik olmadığını gösterir...

Hele Alman ve İtalyan ile Hollanda bankalarının son zamanlara kadar Karaköy'ü kaplar halde kuşatmaları iktisadî bağımlılığın geçmişinde bir asırdan fazla bir zamanın yattığını gösterir.

Ama o devirde, ta 1912'lerde üç yıllık bir aradan sonra geçmişin muhasebesini yapmaya kalkışanlar olmuş, tek geçerli ilâcın asla, inanca ve müslüman cemaati olmaya dönmenin ruhunda yattığını ifadeden çekinmemişlerdir...

«İcma-i Ümmet, her şeyin üstünde zorlayıcı bir amirdir. Allah'ın emri, geçmiş büyüklerin teamülü, geçmişin mukaddes emanetidir. Kıy-

meti bilinmedi.» (24)

«Din-i Mübin-i Muhammedî!.. İslâm memleketleri üzerine çökmüş bulunan cehalet ve gaflet kâbusuna sebeb o mudur?

«Haşa!'..

«İslâm bilinen dinler içinde maddî başarı ve ilerleme ile fikrî üstünlüğe en yakın olmakla imtiyazlıdır. Yâr değil, ağyar bile bunu inkâr edemez.» (25)

«Osmanlı gayretini, Osmanlı vatan sevgisini, Osmanlılığa can-siperâne bağlılığı kazanabilmek için mutlaka Anadolu veya Rumeli köylerinden birinde doğmak şart mıdır? Yoksa keyfî bir imtiyaz mıdır?»

«Hele müslümanların vatanı tarihin öğrettiğine göre başkalarınınki gibi dağlar ve dereler ile sınırlı değildir. Din kardeşleri ile meskûn olan her yer, bilhassa Hilâfet merkezi vatanları sayılır. (...) İslâm Tarihinde Bilâl-i Habeşî, Hasan-i Basrî, Osmanlı Tarihinde Serdar Ömer Paşa, Özdemir Osman Paşa unutulabilir mi?» (26)

Bütün bu dert yanmalar, sızlanmalar ve iç çekmelerin temelinde İslâm'dan sapma, geçmiş devirlerdeki müslümanlar gibi İslâmı anlamama ve tatbik edememe yatmaktadır...

Çünkü XX. asrın başından beri müslümanların başına gelen bin bir belâ ve musibetin faili ve fiili katili Avrupalılardır... Bu insanlık suçu hâlâ alınlarında bir kara leke gibi yapışık dur-

---

(24) Mehmed Murad, Acı Emeller ve Tatlı Hakikatler, Matbaa-i Amedi-1330, sh: 30.

(25) Mehmed Murad, Taharri-i İstikbal, Şems Matbaası-1330, sh: 169.

(26) Mehmed Murad, Mücahede-i Milliye, Dersaadet-1324, Mahmud Bey Matbaası, sh: 7.

maktadır...

İlmiye sınıfı, yani hocalar da 33 yıllık duraklama ve «gerici» devirden bıkmıştı... Onlar da yenicilik ve ilericilik kervanına katılmış, «münevverü'l-efkâr» yazar, doktor, şair ve askerin peşine takılmışlardı... Mektebliler hocalardan devamlı fetva istiyorlardı... Çünkü inkilâbçı fikirlerini halka mal etmenin ve kendilerini de dindâr gösterebilmenin tek şartı vardı: Dindâr tanınmak!... Bunun içindir ki, hocaları, yani o devirdeki müderris ve medrese hocaları ile kürsü vaizlerini taraflarına çekmiş, kulübelerinde vaazlar ve nasihatlar, konferanslar tertîbe ehemmiyet vermişlerdi...

Halbuki Sultan Hamîd'in hocalara, onların ifadesince gerici ve yobazlara dayandığı ifade edilir... Mollaları koruduğu söylenir... Sarıklı ihtilâlciler bir kere daha alet olmuş, dinî hüküm ve tatbikatı «mektebli» kişilerin arzu ve isteğine göre izah ve tefsir etmişlerdi...

Hakim idareyi gözden düşürmek için tek çıkar yol «meşruti» idarenin kurulması idi:

«Hâkimiyet ancak kuvvetledir. Kuvvet ise bütün ümmetledir, ümmetle ayakta durur. Hatta mutlak idarede bile geçerli olan yine millî hakimiyettir. Şu kadar ki mutlak idarede millet kuvvetini kendi aleyhinde kullanan bir zorbanın istibdât aleti, bir zalimin apaçık bir kuvveti olur. (...) Meşrutiyet idâresinde ise millet kuvvetini kendi lehinde kulanır. Zulme, tecavüze meydan vermez.» (27)

---

(27) Musa Kâzim, Mevize-i Diniye, (Anonim: İstibdât, Hürriyet ve Hakimiyet-i Milliye, adlı makale), Dârü't-Tıbaati'l-Amire, sh: 29 (tarihsiz).

Uzun seneler Şeyhülislâmlık yapmış bir zatın ardından bir başka ilmiye mensubu da, kurtuluş ve felâhı şöylece dile getiriyordu:

«Hamd olsun şeriatın şiddetle yasakladığı istibdâttan kurtulduk. Adâlet ve eşitlik üzere kurulu olan meşrutiyet idâresine nail olduk. Bari Meşrutiyet'ten istifade edelim.» (28)

Bu istifadenin yanında bir kısmı da Meşrutiyetçilerin (slogan)larını meşrulaştırmak için kalem oynatıyordu. Zira (istibdât)tan kurtulmak için başka çareleri(!) de yoktu... Çünkü İslâmi denen hukuk sisteminin tamı-tamına uyduğu idare şekli —onlara göre— Meşrutiyet Devri idi.. O devirde yapılan her yasa İslâma uygun imiş:

«Müsavat demek, cinsiyet ve hukukta beraber olmak demektir. Zulüm ve istibdât zamanı geçti. Adalet devri başladı. Kanûn-i Esasî bir meslekti. Bu da şeriat kitablarından iktibas olunmuştur. (...) Müslim ve gayr-i müslimi bir noktada toplar. O da Kanûn-i Esasîdir.» (29)

Allah'ın indirdiği ile hükmetmesi, karar vermesi ve adaleti tevzi etmesi gereken kadılar da imparatorluğun çoğu yerlerinde bu yeni fikrî ve siyasî hareketi söz ve yazıları ile destekliyordu, karşı çıkanları «mürteci», yani «gerici» sayıyorlardı:

«İttihad-ı muhterem banisidir hürriyetin...
Himmeti şimdi meydana çıktı bu cemiyetin.
Mazhar olduk lütfuna biz işte Meşrutiyein.»
«Mürteciler ittihadı su-i tefsîr ediyor,

---

(28) Ömer Adil Bey, (Bayezit Dersiamlarından), Mevize-i Diniye, sh: 13 (tarihsiz).

(29) Mehmed Rüştü, (Antakya ulemâsından), İkaz-ı Millet, İstanbul-1326, sh: 15.

Fikr-i mel'uneyi, fırsat bulsa, tahkîr ediyor.
İrticaa müttehid-i efkâr tesir ediyor.
Yoksa o hainlerde bir zerre muhabbet
millete,
Pek fenâ gözle bakarlar doğrusu hürriyete..»
(30)

İşte bu fikir ve icraat içinde milyonlarca müslüman birbirinden koparılmış, «çeşitli unsurları birleştirmek ve bir devlet altında yaşatmak devrini doldurmuştur.» gibi propaganda usulleriyle askerî, mülkî ve ilmi erkân ittifak ederek yeni bir devri başlatmayı başarmıştı...

Meclis kurulmuş, halk adına, çeşitli ırk, din ve mezhebe mensup unsurları idare edebilecek dirayeti gösterecek gücü kendilerinde sananlar, çok geçmeden birkaç yıl içinde nedâmet duymuş, lânet okuduklarına, sonradan rahmetler yağdırmış fakat iş şirazesinden çoktan çıkmıştı..

d) Korkunun Bedeli

Aynı devirlerde bir başka medrese ve üniversite mezunu hoca ise içinde bulunulan durumu, daha akılcı ve daha şuurlu ele almış, gidişin felâketle son bulacağını, uyanışa davetle dile getirmişti... Diyordu ki:

«Dünyanın her yerinde müslümanlar mahkûm, diğerleri hakim, cihanın her köşesinde Muhammediler mağlûb, sairleri galip; müslümanlar fakir onlar zengin, müslümanlar cahil onlar a-

(30) Kosova Merkez Naibi Hüseyin Şevket, Kosova Sahrası, (manzum), Selânik-1327, sh: 20/21 (Ayrıca hayatı için, bakınız: Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması, c. 2, sh: 160).

lim, onlar malik, müslümanlar memlûk...»

«Acaba neye böyle kaldık? Bunun hikmeti nedir?»

«Diyelim ki müslümanların mağlûp olmasının sebebleri memleketleri, muhitleri, uyuşuk adam yetiştiriyor da tembel oluyor...»

«Hayır, bunlar boş fikirler... (...)»

«Ya ne olabilir? Dinleri öyle mi?»

«Hayır!.. Dinleri, mukaddes şeriatları, haşa Kur'anları, kitabları, sünnetleri değil; bütün İslâm Alemince şeriatın yanlış anlaşılması, her şeyin sebeblerine teşebbüs etmeden elde edilmesine inanılması, çoğu müslümanlar kendilerini bir cansız, bir ağaç yerine koyup da her şeyi Allah'tan beklemesi, daha açık tabiriyle Cenab-ı Hakk'ı kendilerine inayetçi, her şeyi kendiliğinden olur-biter fikrini beslenmesi, Kanûn-i ilâhîye aykırı hareket etmesi, dinlerinin emr ettiği ilim, sanat ve ticaretten mahrum kalması ve şeriata uygun düşmeyen dünyayı terk meselesi... İşte bütün İslâm Alemini perişan eden ve her milletten geri bırakan sebebler...«(31)

Bu perişanlığın, umursamazlığın ve aldırmazlığın sebebi dini iyice anlamamak, ahkâmı ile hükmetmemek ve onu tatbik edecek idarecileri yetiştirmemek... Meselenin ana noktası burada yatmaktadır. Yani işin aslı müslümanca yaşamak ve yaşatmakta yatıyordu:

«Devletimizi, hükümetimizi şu son asırlarda iç ve dış siyasetini hakkıyle idare edebilecek, metin bir siyasî meslek takip edebilecek devlet adamı pek ender yetiştiği için İslâm Devleti'nin

---

(31) İsmail Sıtkı, Hayyalel-İntibah, Dârü'l-Hilâfe-1329, sh: 10/11.

başına kıyametler kopmuştur.»

«Ah!... Bizde tam manasıyla siyasiler yetişmediği için en mühim vazifeler ehliyetsiz ellere verilmiş, siyasetin kötülüğü ve bozukluğu yüzünden bu devlet bu hale gelmiştir.» (32)

İçerde bulunan ve devlet idaresini ellerine geçirenler bunun farkında değildi... Her zaman olduğu gibi o devirde de hakim sınıf, yıkmakta birleştiği için gözleri bağlanmış birer kör mesabesindeydi... Halbuki asırlarca baş kaldırmadan, ve daha doğrusu bu fırsatı bulamadan eyalet halinde İslâm ülkesinde cizye ve haraç ödeyerek hayatlarını devam ettirmiş bulunan Balkan ülkelerinin birçoğu «hasta adam»ın içini ezbere okuyabilecek bir seviye kazanmış, kendi menfaatlerini koruyabilecek kurmay ve diplomatlara kavuşmuştu... Nitekim Bulgaristan'ın Türkiye hakkında yaptığı değerlendirme ile ne derecede ileri gittiğini göstermiştir. Bir prenslikten bir krallığa geçebilen Bulgaristan, Türkiye için şu emelleri besliyordu:

«Bizim en kuvvetli, en korkulu, en zalim hasmımız Türkiye'dir. Beş yüz seneden beri birçok defa çarpıştığımız Türklerle er-geç yine çarpışacağız. Ancak Türkiye ile çarpışmak için en uygun ve müsait zaman, şu zamandır. Yüz seneden beri yokluğa yüz tutmuş ve inkıraza mahkûm, hasta Türkiye'nin sıhhatinin iadesi için bu ana kadar pek çok tecrübeler yapılmış fakat hiç biri fayda vermemiştir. Türkiye gençleşemez, felâh bulamaz. Son hürriyet tecrübesi de eğer gerçekte ıslâhat maksadıyla yapılmışsa, yine boşa

(32) İsmail Sıtkı, age, sh: 34/35.

çıkmıştır. Hasta yine o hasta ve hatta öncekinden daha fazla tehlikeye maruz bir hastadır. Bugün ölüme yaklaşan bir hasta halinde bulunan ve iç hayatı tahammülün ötesinde bir dereceye varan Türkiyeyi bu hale getiren sebebler pek çoktur. Bunları tetkik keyfiyeti bize değil, onu bu hale getirenlere düşer. Bizce bu hükümetin bugün yıkılış ve ölüm halinde bulunduğunu bilmek yeterlidir.» (33)

Bunu söyleyen ve içteki durumu iyice tesbit eden Bulgarlar bilindiği gibi Çatalca'ya kadar gelmiş, nerede ise İstanbul'a girebilecek kadar askerî bakımdan İttihatçı, «maceracı» paşalara üstünlük sağlamışlardı...

Nitekim, Kırkkilise, Lüleburgaz ve Çatalça muharebelerine iştirak eden bir Alman binbaşısı yazdığı eserde, Bulgarlar'ın Çatalça'ya kadar gelip akabinde barışın geri gelmesi üzerine şunları dile getiriyordu:

«Allah vere de Türkiye'nin geçirdiği şu tecrübeler kendisi için kurtuluş ve felâh sebebi, bir ihtar makamına geçmiş olsun.»

«Temenni edelim ki şu memleket barışın izin verdiği maddî hudutlar dahilinde kendine ait olan şanlı hayatını yeniden takib etmek için işe başlamaya muvaffak olsun.»

«Bugün kanlarla kırmızıya boyanmış olan topraklardan yeni ve faydalı bir varlık fışkırması, yine ancak bu sayede olacaktır.» (34)

---

(33) Zenit, Bulgaristan ve Komşularının Kuvve-i Askeriyeleri, mütercim: A. Yahya, Dersaadet-1327, sh: 20/21.

(34) Von Hohvehter, Türklerle Harbe, Dersaadet-1331, sh: 124-125.

Halbuki daha önce, onları ikaz edenler, kendilerinden olup da, işin vehametini çok daha iyi anlayanlar, zindanlardan mektublar yazıp ikaz vazifelerini de yapıyorlardı...

Zira Rodos'ta kalebendliğe mahkûm bulunan «Mizan» yazarı M. Murad, Hareket Ordusu kumandanı ve bilahare «diktatör» olan Mahmut Şevket Paşa'ya 7 Haziran 1326 (1910) tarihinde yazdığı mektubunda diyordu ki:

«Şartsız ve kayıtsız genel bir siyasi affa son derece lüzum var. Selâmet yoluna vatanı ulaştıracak olan bu tek çare gecikirse, korkarım ki 31 Mart hadisesinden daha vahim hadiselerin İstanbul'da, daha şiddetli galeyanların Arabistan'da, Adana facialarından daha alçakça öldürmelerin Kürdistan'da, (Reval) mülâkatından daha tesirli toplantıların hariçte ortaya çıkması yasaklanamaz.» (35)

Ve bu teşhis ve tesbitler üç-dört yıl içinde gerçekleşti... Milliyetçi fikirler, tarihi miraslar, dış kışkırtmalar, kendine gelmeler ve intikam duyguları birbirini kovaladı...

İstibdât devrini arkada bırakanlar bayram etmişti. Meşrutiyeti ilân etmenin sevincini yaşadılar... Eşitliğin en «görkemlisi»ni ve hürriyetin ve «çağdaş»ını getirdiklerini söyleyerek «asrî»leştiler...

Fakat sonunda, şu İngiliz'in dediği çıktı:

«...1908'de Abdülhâmid'in istibdâdını yıkan Genç Türkler, Meşrutiyeti ilân etmişler, bu sayede eşit olmuşlardı. Bunu takiben de Genç Türkler,

---

(35) Mehmed Murat: Tatlı Emeller ve Acı Hakikatler, sh: 340.

imparatorluğu Türkleştirmeye başladılar. Netice bir felâketti. Büyük devletler ganimet için ellerini uzatmışlardı. (...) Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Hıristiyanlar Türk olmayı kabul etmediler. Buna karşı Türkler, vücutlarındaki bu kanseri kesip atmak istediler...» (36)

Bu teşhis doğrudur. Çünkü bünyede yer alan kanser mikrobunu temizleyip atacak, bünyeyi kurtaracak gerekli laboratuvarlar mevcut değildi...

Genç Türkleri bünyedeki bu kanser mikrobu azınlıklarla birlikte yiyip bitirmiştir...

---

(36) Haron Armstrong, Türkiye Nasıl Doğdu, (Müt. Ömer Rıza), Hüsn-i Tıbaat Matbaası, İstanbul-1928, sh: 62.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GERİCİLERİN VOLKANİK HÜCÛMU

a) Geçmişle Gelecek

Batının son asırdaki taassubu, giderek Müslümanların kin ve nefretini kabartmış ve içinde bulundukları statünün kifayetsizliği hesabıyla karşı tavır almaya yöneltmiştir...

Asırlarca hakim rol oynamış, kendi inanç ve fikir hayatı içinde, İslâmın verdiği haklar ölçüsünde, üstün bir nizam kuran müslümanlar gidegide hükümranlık haklarının alınmasına varan azınlık hakları, milli ve manevi duygularını rahatsız etmiştir...

İslâm-dışı unsurların üstünlüğü, yeterli işbirlikçi güçlerin öne çıkması, ister istemez müslümanları reaksiyoner bir hale getirmiştir. İçten gelen yenici tepkiler dıştan ağır basan ve bir bakıma da yakınlık duyan emperyalist fikir ve akımlar memleketin, yani İslâm diyarının ana unsuru İslâmcılarına «gerici» ve «yobaz» damgası vurduran o meşhur «irtica hareketi»ni doğurmuş

ve müslümanların XX. asırda alacağı yeni sıfatı doğurmuştur. Mürteciler!...

Yerli aydınlar, o zamanın tabiri ile münevverler, kiliseye devamın dışında, her şeyleri ile Hıristiyanî bir hayat ve dünya görüşünün temsilcileri idi... Batı'da yaşamadan, doğuda yeni bir Bizans hayatı canlandırıyorlardı...

Bunun doğruluğu ve haçlıların hesabları ne yazık ki, sonradan, bütün felâketler milletin başına geldikten sonra anlaşılmıştır...

Savaş alanlarından, şehitlerin içinden gelenler, geçmişe, ibret dolu maziye bakışlarını atf ettikleri zaman gerçeği ifadeden çekinmezlerdi:

«Meşrutiyetin ilânından sonra içine düştüğümüz dolapların nasıl döndüğünü, etrafımızda örülen çorapların ne tarzda tertib edildiğini, hasılı perde arkasında neler geçtiğini isbatlayan müsbet vesikalar bugün meydandadır. Aleyhimizdeki plânlar, hep etraflı tertîbat, kılı kırk yararcasına tedârikten sonra, yani iş kıvamına gelince tatbîk edilmiştir. (Lord Silisburi)'nin Trablusgarp meselesinden dolayı (Sinyor Kırpespi)'ye, yakınen 40 sene önce Türkiye hakkında tatbik olunmak üzere verdiği prensip şu idi: «Geyik tam hedefe gelmedikçe ateş etmemelidir, ki yaralanarak kurtulmasın.» Bu söz, hiç bir zaman unutulmamalıdır. Nasıl da unutulsun!... Bizi devamlı olarak Batılı Hıristiyan devletleri değil mi? Biz istediğimiz kadar lâyık bir devlet olalım... Onların kalbindeki Ehl-i Salib taassubu ve bezirgân ihtirasları asla ortadan kalkmıyor.» (1)

---

(1) Mahmud Muhtar, Maziye Bir Nazar, İstanbul-1341, sh: 8-9.

Yalnız batılı Hıristiyanların doymak bilmeyen iştihaları karşısında, menfaat ve sömürü yönünden ayrılık gösteren tatbikatları zaman zaman görülmemiş değildir... Ortadoğu; Uzak Asya ve Afrika müslümanların yayıldığı yerlerdir. Buralarda açık pazar ve sömürme sahaları arayan batılı ülkeler Türkiye ile olan münasebetlerinde menfaat çatışmasına varan uçurumlar doğurmaktan da geri kalmıyorlardı... Son iki asır içinde denge unsuru olmanın ötesinde, Osmanlı-İslâm devletini kendi taraflarına çekmek için batılı devletler iki yönlü bir politika takibinden çekinmemişlerdir...

Ne zaman Osmanlı'nın yanında yer almış bir Hıristiyan ülke ortaya çıkmışsa, karşısında bir başka Hıristiyan-kapitalist ülke yer almıştır.. Hilâfetin gücünü bilenler, bu kuvvetin sirayet edebileceği sahaları tarayarak, hesaplı oyunlarla isyan, parçalama ve adem-i merkeziyet tekliflerini her zaman gündemde tutmayı becermişlerdir.

İslâmın yeterli gücü sağlaması istikametinde müslümanların uyanıklığına bakıp batılılarla çatışan Almanya, hemen Osmanlı'nın yanında yer almış, Anadolu-Bağdat hattı ile Orta-Şark'a ulaşmayı hesaplayarak yola çıkmıştır. Böylece Almanya, Avusturya, Balkanlar ve Türkiye üzerinden Basra Körfezine kadar uzanacak bir hat, hem İngilizleri ve hem de Rusları saracak geniş bir çember meydana gelecekti. Bunun hesapları içinde, Almanya siyasetini Osmanlılar üzerine kurmuş ve yeni gelişmeler içinde, işe iktisadi temaslardan çok askeri desteğe ve eğitime yer vermiştir... Bu hesap içinde Almanlar devamlı olarak

Osmanlı Devleti'nin takib etmeye mecbur olduğu «İslâm İttihadı» fikrine uygun bir siyasete kendini inanır göstermiştir... Almanların fikri, dış görünüşte şirin görünüyordu:

«Türkiyeden başka kudret ve şevket sahibi hiç bir İslâm hükümeti yoktur. Osmanlı Devleti, eski bir medeniyete sahip olan Araplar ve bütün askerî özelliklerini korumuş bulunan Türkler gibi iki unsura dayanması ve padişahın aynı zamanda bütün müslümanların halifesi olması, Türkiye'ye İslâm Aleminde istisnaî bir mevki temin edecek hallerdendir.» (2)

Osmanlı Devleti'nin takibe mecbur olduğu bu birlik ve hilâfet siyasetine Almanlar yakınlık gösterip, gelişmeleri beklerken, İngilizler de ellerinde bulunan, halkı müslüman olan toprakları kaybetmemek ve yeni pazarlar aramak mücadelesi içinde, Ortadoğu'da ve bilhassa Mısır'da Osmanlı hilâfetine karşı yeni bir hilâfet fikrini ortaya atmış ve giderek de ilerleme kaydetmişlerdi. Bunun hesaplarını yapıp sahneye çıkan İngilizler başarı sağlamış, fakat devleti batıranlar çok sonra farkına varmışlardı...

Çünkü onlar Meşrutiyet ilân etmiş ve doğurduğu neticeyi de on yıl sonra anlamışlardı... Zira gerçek her zaman gerçekti. Yalnız içtekiler bile-bile ve haince dış güçlerin aleti olmuşlardı.

Bunun doğruluğunu, ve açık isbatını ırk ve milliyet nazariyesinin, müslüman olmayanlar tarafından, ortaya atılması ile hasıl olan elim netice doğrulamaktadır...

---

(2) Davis Trayiç, Almanya ve İslâm, İstanbul-1331, sh: 19 vd..

Asırlarca İslâmla yoğrulan milletler bu sefer Türk-Arap diye ikiye ayrılıyordu... İman o kadar zayıflamıştı ki İslâmın insanları bağlayıcı tek unsur olduğu fikrinin isbatına, hıyanete varacak şekilde ters hükümler veriliyordu:

«Müslümanlığın Türklerle Araplar arasında meydana getirdiği dini bağlar milliyet hisleri ve emelleri önünde tesirsiz kalmaya başladı. Araplık aleminin de kendi varlığını duyduğu anlaşılıyor. Ve buradan yükselen sesler memleketin ufuklarında müthiş akisler yapıyordu. Bu duyguyu İngilizler ilk önce Mısır'da uyandırdılar. Aradan az çok bir zaman geçtikten sonra Türk ordularının Makedonya'da uğradığı hezimetler, bunun Suriye'de meydana çıkmasına en büyük sebeb oldu. Bir aralık Türk hilâfetine müthiş bir darbe vurmak için İngilizlerin ortaya bir —Arap Hilâfeti— meselesi çıkarmak istedikleri görülmüştü. Mısır'ın Hidiv'i bu gayeye hizmet için Mekke'ye kadar gitmesi ve biraderinin Suriye'deki seyahatı hatırlarda olsa gerektir. Bir aralık göstermelik bir sükûnet hasıl oldu. Fakat —hilâfet ve İstiklâl-i Arap— emeli Arapların zihninden çıkmadı. «Ummu'l-kurâ» nazariyesini ortaya atan Haleb alimlerinden biriydi.» (3)

İçteki aydın kesim ise yazıp-çiziyor, amma gelinen noktanın vehametinden habersiz bulunuyordu. Ya zaman zaman lehte karar alıyor veya içinden çıkılmaz bir fikrî kabızlık içinde sağa-sola yalpa vurùyordu. Çünkü İslâm Birliği, yeni İslâmî uyanışta, içinde bulunulan durum icabı

(3) Şeyh Muhsin Fani, On Temmuz İnkılâbı ve Netayıcı, Matbaa-i Orhaniye-1336, sh: 146/147.

yer almak isteyenler, zamanla bundan uzaklaşmış, bir zaman sonra da yıkılış ve perişanlık içinde yüzen memlekette kurtuluşu Amerikan mandacılığına varan noktaya götürmüşlerdi. Dünya şartları İslâmcıların aleyhinde gelişince de gerçek güçlerini ve fikri sakatlıklarını ortaya koymuş bulundular...

b) Yeni İslâmcılık ve Beşeriye Canileri

On yıl ara ile, biri müsbette, diğeri ise kararsız ve ithamkâr tutumu ile devlet olma haysiyetinin icraî perişanlığını göstermişlerdir...

On yıl sonra mebus olup tersini yazıp küfür eden bir yazar, büyük harbin başlangıcında Yeni İslâmcılık fikri için diyordu ki:

«Memleketimizde birçok halk ve hususiyle ricalden bazıları İttihad-ı İslâm denir denmez, bir titreme hissediyorlar. Ürküyorlar «Kəndi muhtaç bir dede nerede gayriya himmet ede...» nakaratını tekrar ederek bu politikanın bizim başımıza birçok felâketler getirebileceğinden devletimiz hakkında genel bir düşmanlığı çekeceğinden korkuyorlar. Önce biz kendi işimize bakalım. Ondan sonra Javadaki müslümanların halini düşünürüz. Yahut Hindistanı zabt edelim, derken, Rumeliyi kaybediyoruz. Veyahut bu hayali şeylerle İtalyayı aleyhimizde bulunmaya tahrik ettik (!) gibi sözleri çok duyuyoruz. Bütün bu itirazlara teessüf ederiz. Bu gibi muahezeleri ileri sürenler, sanırız ki, asla İttihad-ı İslâm'ın yüzeyden bir tarifine bile muttali olmamışlardır.» (4)

---

(4) Celâl Nuri, İttihad-ı İslâm, İstanbul/1331, sh: 10 (Bu zat, yedi-sekiz yıl sonra ise, bunların aksini söy-

Bu espri ve anlayış giderek yozlaşmış, saptırılmış, İslâmcıların giderek sahneden çekildiği bir devrede, gerçek zihniyet ortaya çıkmıştı...

Çünkü bu zihniyet, ilk yıllarda, din, millet, hilâfet ve saltanat derken, şimdi değil namuskârane tenkit, küfrü ve lâneti meslek edinmişti...

Dindâr olduğunu, baba mesleğini dini yönden nasihatlerle sürdürdüğünü söyleyen bir mebus ise, İslâmiyet ve Türkleri şöyle kaynaştırmaya, daha doğrusu yabancı göstermeye çalışıyor; İslâm hukukuna yalan ve bühtanlarla saldırıyordu:

«Türk'ün dini kabulü, öyle sanıldığı gibi kolay olmamıştır. (...) Türk zaten ilâhiyata hiç akıl sarf etmeye lüzum görmemiş bir unsur olduğu cihetle onun evvelce taptığı beş kuvvet yerine, şimdi bir «vahid»in gelmesi ile de bir şey anlamamıştır. Lâkin Türk'ün ruhunu büyüleyen İslâm Dini'nin ilâhiyatından ziyade vad ettiği harp, darb ve maceracı hayâldir. (...) Halbuki Arapla Acem hiç bir böyle olmamıştır. Arap için din pek tabiîdir. Kendi ırkına has bir lisan ile kendi göbe-

---

lemiş, yazmış ve geçmişe küfr etmiştir. Gelinen noktayı da şöyle izaha kalkışmıştır:

«Eğer memlekette istilâcı bir dış düşman değil de, bir Sultan ve müstebit bir idare ise, inkılâbçılar, hürriyetçi ve meşrutiyet taraftarı şeklinde ortaya çıkar. Yine bunun gibi, sıkıntı ve darlık sosyal bir sınıfın istibdâdından ortaya çıkıyorsa inkılâbçılar, cumhuriyetçi ve sosyalist şeklinde görülür. İlk şıkkın en büyük misali Jan Dark, Vaşington ve Polivar ile Mustafa Kemal'dir. Keza ikinci şıkkın misali de Mustafa Kemal ve Avrupa'da Mirabo, Danton, Mara, Ropespiyer gibi simalardır. Üçüncü şıkkın misâli de Rusya'da görülür. Lenin gibi...» (Celâl Nuri, Taç Giyen Millet, 1339, sh: 184.)

ğinden ve bir ihtiyaç sevkiyle doğduğu cihetle Arap bu din ile birleşmekte hiç bir beis görmemiştir. Hatta İslâm Dini'ni kabul etmeyen Nasranî Araplar bile İslâm ahkâmı ile pek güzel anlaşmışlardır. (...) Acem ise, dini, Kadisiyle yenilgisinden sonra kabul etmiştir. Onu milli boyasına çevirmekte hiç bir beis görmedi.» (5)

Ve aynı siyasî, aynı minval üzere, zehirini de kusmaktan geri durmamıtır:

«Türkler, Hz. Fahr-i Kâinatın ruhundan doğmuştur. Ve daima, kılıçlarıyla, irfanlarıyla ve fikirleriyle daima, daima İslâmın, bütün İslâm milletleri arasında en yüksek, en büyük koruyucu ve hizmetkârı olmakla kazanmılardır. Lâkin, nihayet bütün dünyadaki İslâm Devletlerini yıkan «Fıkıhcılık», Osmanlı Devletine de musallat olmuştur.»

«Fıkıh istibdâdı altında kalan devletlerde ara-sıra gerçek hayata doğru çekecek inkılâblar zuhur etmemiş değildir. Lâkin derhal fıkıhçılar bunlara birer ad takmışlardır: «Huruc ales-sultan», «Mugayir-i Şeriat», «Yağma ve Tuğyan», «Ulul-emre isyan» gibi fetvalarla afarozlar yağdırarak kan akıtılmasına izin vermişlerdir ki tetkik edilince gâyenin, alemin nizamını korumaktan ziyade, fıkhın istibdâdını devam ettirme olduğu anlaşılır.» (6)

Bunlar dinin hayatı mesabesinde bulunan «fıkhı» böylece saptırıcı unsur olarak görürken, hakka teslim olanlar ise ölüp ölüp diriliyorlardı.

---

(5) Edirne Mebusu Mehmed Şeref, Hanedan ve Millet, İstanbul-1339, sh: 12/14.

(6) Mehmed Şeref, age, sh: 24/25.

Müslümanlar hasretlerini, içinde bulundukları ezilmişliği yerine göre fiilî, yerine göre de söz ve yazı ile dile getirmenin savaşı içinde idiler...

Milletine, ordusuna, maddî ve manevî her varlığına «İslâm» gözüyle bakan XX. asır müslümanları durumlarını şiirle şöyle dile getiriyorlardı:

«Erlik, müslümanlık bir büyük şandır.
Bunu şanlandıran kalbte imandır.
Müslüman askerler cenkte yamandır.
Bunu haber veren şanlı Kur'an'dır.
(Nasrun minellah ve fethün karib...)»

★

«Askerlik bize eskiden meslektir.
Cenge gitmek ise yüce dernektir.
Askerin çalgısı toptur, tüfektir.
Vatansız yaşamak neme gerektir.
(Nasrun minellah ve fethün karib...)»

★

«On dört asır evvel peygamber gitti.
Bizlere bu dini emanet etti.
Ecdadımız dini sardı, berkitti.
Devlet bu din için ömür tüketti.
Eski şanı bulmak zamanı yetti.
(Nasrun minellah ve fethün karib...)» (7)

Medeniyet adına, çağın ilerlemesi namına ve müslümanların hakkını ele geçirmek üstüne ileriye atılanlar, en büyük kin ve nefrete uğrayarak, karşılarında müslümanları buldular...

Müslümanlar artık batılıları bir «cani», hat-

(7) Mustafa Fevzî, Orduya Arz-ı Hâl, Matbaa-yı Askeriye, Dersaadet-1331, sh: 3/4.

ta bir «canavar» görüyorlardı... Hislerine tercüman ise şöyle olunuyordu:

«Beşeriyet canileri!...

Biliniz ki, iyi biliniz ki müslümanların yükselmesi adına, bundan sonra İslâm ülkelerine sokacağımız —ilmî kanun ve dinî doktrin— belâları, İslâmın uyanış gümrüklerince kontrola tabi tutulacak, ve müslüman kimyacılar tarafından mahirane bir itina ile tahlil edilerek bunlardan ilmin gelişmesine yardım edenler memnuniyetle kabul, ve fakat İslâm esaslarına hücumu hedef sayan —hurafî— safsata ve nazariyeler ilgisizlik sebebiyle, aynen ticarethanelerinize(!) ciro suretiyle iade edilecektir.»

«Ey müslüman genci!...

«Unutma ki, Türkistan'ın zümrüt ovaları, Hindistan'ın zengin toprakları, Mısır'ın ruhu okşayan manzaraları, Kafkasya'nın güzel yaylaları, gasb edilen Kırım'ın servet kaynakları seni bekliyor!»

«Hatırından çıkmasın ki;

«Senin ulvî sancağına aşık, gönül kapan bayrağına tutkun, fakat bütün tabiî haklarından mahrum ne kadar dindaşın varsa hepsi, hepsi sana bakıyor. Kulağına küpe olsun ki, dinine hürmetkâr, milliyetine sahip bulundukça senin sadık sancağının, muazzez bayrağının dalgalanacağı yurtlara, sefil tahakkümler, dalavereli siyasetler hulûl edemeyecek...»

«Yeşil sancağının gölgesi altında, Büyük Asya Müslümanları konuşurken, al bayrağının etrafını Kafkaslı, Mısırlı kardeşlerin kuşatacak...»

«Sen, evet sen; yalnız imanında, azminde, doğruluğunda sebatkâr ol!..»

«Ve emin ol ki, «Liverpul»dan hareket edecek vapurların pasaportlarını «İskenderiye», «Madras» ve «Bombay»da sen vize edeceksin...»

«Seddülbahr'dan kovulan bugünkü düşmanlarının ticaret gemileri, yarın Kerç» boğazına ancak senin izninle girebilecek!..»

«Son sözüm;»

«Başarını sağlama, dengeni muhafaza için, al bayrağını yeşil sancağınla birlikte dalgalandır.» (8)

On yıl, milletimiz bu al-bayrak ve yeşil sancak için yedi cephede «yedi düvel»le savaştı...

1908'den sonra da bu «yeşil sancak» yüzünden «gerici» ayaklanması oldu, batıya, bâtıl gidişlere ve cereyanlara «isyan» bayrağı açılmıştı...

Koca bir devlet, masonların sloganlarından olan «hürriyet», «uhuvvet» ve «müsavat» kelimeleri etrafında çalkalanıyordu...

İstibdat bitmiş, meşrutiyet gelmişti...

O zamanın tabiri ile «ittihad-ı anasır», yeni ifadesiyle «halkların birliği» sağlanmıştı (?!)...

Fakat bu devre içinde basında olduğu gibi siyasi hayatta da çeşitli gelişmeler olmuş, değişik görüş ve meşrebte fırka, yani partiler kurulmuş, anarşizmin, devrine göre, yeni bir şekli ortaya çıkmış oluyordu...

İşte bu meşrutiyet havası içinde her yerde çalkantı baş gösterdi...

Her kafadan bir ses yükselmeye başladı...

Ve «gericiler»in ülke sathında patlaması meydana geldi...

---

(8) Mehmet Hilmî, Vehmiyyata Karşı Hakikatler, Bursa Muin-i Hilâl Matbaası-1331, sh: 38/40.

Bu; çağdaş hayata, batılı dünya görüşüne ayak uyduramayan, daha doğrusu uymak istemeyenlerin «isyanı» gibi bir hareketti...

c) Cemiyet ve Particilik.

Temmuz 1908'de ikinci meşrutiyet ilan edildi...

Bu hareket, bunalımların başı oldu. Geçmişin biriktirdiği kin ve isyan duyguları değişik kesimlerde, değişik şartlarda ortaya çıkıyordu... Tek lider devri kalkmış, meclisin de söz hakkı doğmuştu. Çünkü yılların eskitemediği Sultan Hamid, meşruti idareyi ilân etmekle yetkilerinin bir kısmını meclise vermiş oluyordu.

Böylece bir yıl içinde on tane siyasi parti ve cemiyet kuruldu... Bunlardan biri Paris'te, diğeri Selânik'te, diğerleri ise İstanbul'da faaliyete geçti... Daha önce teşkil olunmasına rağmen, 1908'de resmiyet kazanıp Selânik'ten yola çıkan İttihat ve Terakkî on yıl içinde devletin başını yiyen parti olmuştur. Bunun yanında ise en çok gürültü koparan, buna rağmen çok az bir ömrü olan, hatta resmen bile teşekkül edemeyip, seçimlere bile giremeyen «İttihad-ı Muhammedî Fırkası», bir devrin başlangıcı olması bakımından, oynadığı rol ve gösterdiği patlama ile zikre değer bir karakter taşımaktadır. Çünkü bu parti diğerlerinden çok farklı bir fikri yapı ve mücadele azmi gösteriyordu. İslâmda partinin olamayacağı tenkidini savunanlara rağmen, bu siyasî karakterli teşkilâtlanma, muhaliflerinin ve hatta diğer dokuz partinin fikir birliği etmiş kanaatlerine göre, «gerici» bir görünüme sahibti.

Ve bu parti kuruluşu, metodu ve yordamı ile

günün değil, çok eski devirlerin fikirlerini taşıyordu... Onlara, yani kurucularına göre, başkanları bile on üç asır öncesinden vardı...

Ve bu partinin kuruluşu da camide yapılan bir vaazla ilân edilmiştir: 23 Mart 1325 (4 Nisan 1909).

Kurucuları ise ilmiye mensubları idi...

Neşir organı Derviş Vahdeti'nin «Volkan» gazetesi idi...

Bundan da anlaşılıyor ki, propaganda işlerini Derviş Vahdeti idare ediyor, gazetesini de buna vasıta kılıyordu...

İşte Derviş Vahdeti, ifade ettiğimiz gibi, bir gün Ayasofya Camii'ndeki va'zında partinin kuruluşunu alenen ilân etmişti...

Derviş Vahdeti partinin kuruluşunu açıklayan konuşmasında şöyle diyordu:

«Ey Ümmet-i Muhammed!.. Allah'ı inkâr edenler ya son derece cahil olanlar, yahut aydın geçinip de dini zevk ile zevklenemeyenlerdir. Bu evrenin hangi zerresine ibretle bakılırsa, Allah'ın birliğini tasdik etmemek mümkün değildir. Öyle bir evren ki, her parçasında bir birlik görülür. Eğer parçalar arasında birlik olmamış olsaydı bir çöp bile meydana gelmezdi.»

«Bu evrende, bu düzenli birliği bağışlayan Allah, insanlar arasında bunun tatbikini dilemiştir. Ve «Müminler kardeştir.» ayeti ile kardeşliği bize emir buyurmuştur. O halde bizim eşyanın bu birliğinden ibret almamız lâzım gelir. (...)

«Hamd olsun, bugün birlik fikri her kişide uyanmıştır. Bunun için herkes bir cemiyete girebilir. Bu birlik bizde iki şekilde ortaya çıkmıştır. Biri İslâmiyet, diğeri Osmanlılıktır. İslâmlar için

«Cemiyet-i İlmiye», «Talebe-i Ulum Cemiyeti», «Cemiyet-i İslâmiye» ve bir hayli de kulûp vardır. Bununla beraber şimdi de «İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti» kurulmuştur. Her müslüman bunlardan birine girmekte hürdür.»

«Kutsal «Cemiyet-i İlmiye», bütün cemiyetlerin gözcüsüdür. Kusurumuz görüldükçe onlar bizi uyaracaktır. «Talebe-i Ulum Cemiyeti», yavaş yavaş «Cemiyet-i İlmiye»'nin kültür seviyesine erişecek, İslâm milletine büyük hizmetler görecektir...»

«Ey din kardeşleri!... Bu toplantımız sebebiyle ortada bazı yersiz fırıldaklar çevirmek isteyenler vardır, bunu şimdi söylemeyeceğim, yalnız «Volkan»da bildireceğim.»

«Mevlidin sonunda, şurada, Yerebatan'da, camiin bitişiğinde bulunan büyük konak, bir sene için kiramız altındadır. İdare merkezimiz odur. Programımız üzere camiden çıkacak, oraya kadar gidilerek kurbanlar kesilerek, dualar okunduktan sonra herkes dağılacaktır. Nasıl ki İslâmî terbiyemize dayanarak burada birleşmişsek, yine o şekilde işimize, gücümüze gitmeliyiz. Herkes emin olsun ki, iyi niyetten başka bir emelimiz yoktur. Kalblerinde hiyanet olanları Allahü Zülcelâl Hazretleri kahr eylesin! **(Amin)**» (9)

Seçimlere girmemiş, meclislerde temsilcisi bulunmamış, buna rağmen Mecliste ve A'yanda (Senatoda) taraftarı bulunan bu parti, böylece ortaya çıkmış oldu.

---

(9) Volkan gazetesi, 24 Mart 1325, sh: 1, (Bu partiye ilk olarak, «İrtica Partisi» damgasını vuran da T.Z. Tunaya'dır: Vatan gazetesi, 16 Mart 1949.)

Kurucuları içinde, paşalar vardı, memur vardı··· Şeyhler, kadılar, müftüler, dersiâmlar vardı... Vaiz ve müderrisler bulunuyordu... İlk kurucuların sayısı 25'di. En başta da şöhreti bugünlere ulaşan Derviş Vahdeti ile Said-i Nursî vardı...

Bu fırka (parti)'nin programına göre, dinci, İslâmın evrenselliğine dayanan bir aksiyon ve nizam partisi hüviyetini kazanmak istemiştir. Zira neşr ettikleri beyanname ile ana noktalarını şöyle ifade etmişlerdir:

«Gerek memleketimizde, gerekse dışarda siyasî olarak birçok cemiyet vardır. Hindistan'da İttihad-ı İslâm; Avrupa'da, Amerika'da Cizvit ve Misyonerler, İsrail Cemiyetleri, ve daha nice dini cemiyetler olduğu gibi birçok da siyasî fırkalar vardır: Farmason, Karbonariler, Jön Avrupa, Sosyalistler, Komünistler, Pozitivistler, Karl Marks'ın Enternasyonalizmi, anarşist partileri, idare partileri ve daha türlü türlü kitleler vardır.»

«Hz. Muhammed'in nûru sayesinde, zaten mevcut olan müslümanların kardeşliği, bugün İstanbul'da İttihad-ı Muhammedî adı altında tevhid nurunu yaymaktadır. Şunu bilmek lâzımdır ki, cemiyete dahil olmamakla —haşâ— İslâmiyetimize zerre kadar halel gelmez. Ve her hangi bir cemiyete girmek isteyen olursa, cemiyetimiz hiç bir kişiyi sorguya çekmez. Hamdolsun Cemiyet-i İlmiye, Cemiyet-i İslâmiye, Cemiyet-i Hayriye gibi birçok dinî cemiyetimiz var.»

«Biz ki Muhammedileriz, şeriat dairesinde hareket etmek mecburiyetindeyiz. Bu yetkimize hiç bir manevî şahıs karışmaz ve karışamaz. Bu-

lunduğumuz şu medeniyet asrında, hiç bir kişi, diğerinin esîrî olamaz. İşte bu esaretten, büyük İslâm milletini kurtarma, yani bütün müslümanların ictimaî ve siyasî fikirlerini uyandırarak bulundukları devletler içinde tabi bulundukları kanunlar dairesinde hareket ederek gelişmelerine çalışmaktır. (...)»

«...Meşruiyet dairesinde hareket eden her cemiyet ve partinin destekleyicisiyiz. Binaenaleyh, şeriat ve kanun hükümlerine aykırı olarak umumun hukukuna taarruz edenler görüldüğünde de asla müsamaha olunmayacağı da beyan olunur.» (10)

Özetlediğimiz bu bildiri ile, bu parti, siyasî programına esas olan espriyi halk efkârına ilân etmiş bulunuyordu.

Cemiyet olarak kendini ilân eden bu siyasî kuruluş, esas ruhunu, gayesini, teşkilât olarak ne yapmak istediğin cemiyet nizamnamesinde ortaya koymuştur...

Bu cemiyetin nizamnamesinin ilk beş maddesi, fikri ve aksiyoner tavrını ortaya koyması ve ehemmiyetine binaen aşağıya alıyoruz:

«İTTİHAD-I MUHAMMEDİ CEMİYETİ NİZAMNAMESİ»

Cemiyetin reisi,
İsmi,
Maksadı,
Faaliyet sahası
Ve vasıtaları...

---

(10) Volkan gazetesi, 3 Mart 1325, sh: 2, sayı: 75.

Madde: 1 — Cemiyetin reisi Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)'dır.

Madde: 2 — Cemiyetin ismi «İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti»dir. 1327 hicri senesinde Dârü'l-Hilâfede kurulmuştur.

Madde: 3 — Cemiyetin maksadı, hilâfet memleketlerinde ve diğer ülkelerde oturan muhtelif İslâm unsurlarının ahlâklarının temiz tutulmasına ve ictimaî ilerlemelerinin tek sebebi olan Kur'an-ı Kerim'in, dinin, kıyamete kadar, devamının teminine çalışmak ve bütün müslümanların siyasî ve ictimaî faaliyetlerini çoğaltıp birleştirmek, şeriat ve kanun-i esasî ile desteklenip Dârü'l-Hilâfe'de kurulan meşveret usulünü canını korumak gibi bilerek muhafaza etmek, Osmanlı memleketlerinde hukuki kanunları Mecelle kapsadığı gibi, fıkıh kitablarından hüküm çıkararak bir de Ceza Kanunu ve gereken sair kanunları meydana getirerek ilerde Meclis-i Mebusan'a arz etmek ve tasdik edilmesine çalışmak, bütün hareket ve durumlarımızı şeriatla tayin etmek, ve bu suretle gelecekte Osmanlı memleketlerinde nizami mahkemelerde dîn kanunlarının geçerli kılınmasına çalışmak ve bütün liva-i Muhammedi altında bulunan İslâm alemini taarruzdan korumak...

Madde: 4 — Cemiyetin faaliyet sahası bütün İslâm memleketlerini ihtiva eder.

Madde: 5 — İkinci maddede gösterilen gayeye ulaşmak için cemiyetin icra vasıtaları şöyledir:

A) İttihad-ı Muhammedî ve Meclis-i Mebusan hakkında gündeme gelmiş olacak meseleler için bir mahallî toplantıda şeriat sahası içinde ce-

miyete mensup ulemâ, meşayih ve siyasiler tarafından hutbeler ve nutuklar verilmesiyle, müzakereye girişmek,

B) Cemiyete mahsus mahallî toplantıda mensup ileri gelenler tarafından dinî, ahlâkî, siyasî ve ictimaî ilimlerle, gelişen durum hakkında ders suretinde vaazlar vermek.

C) Cemiyetin fikir ve mesleğini anlatmak ve yaymak için zamanı belli olan veya olmayan dergi ve fikirlerinin propagandacısı olmak üzere Türkçe, Arapça, Farsça ve sair dillerde gazeteler ve çeşit çeşit broşürler bastırmak ve yine bu gaye ile genel toplantılar yapmak,

D) Ayni maksatla taşralarda ve sair İslâm ülkelerinde kurulan şubelerle haber alış-verişinde bulunmak ve onlarla bu kabil yayınlar meydana getirmek ve toplantılar tertib etmek,

E) Gerekli gördükçe dış İslâm ülkelerine vaizler göndermek.» (11)

İşte siyasî tarihimizde «irtica partisi» diye geçen ve kuruluşundan çok kısa bir zaman sonra bir 31 Mart vak'ası ile son bulan bu teşekkül, en başta Avrupayı körü-körüne taklit eden bir kaç «erif-i nâ-şerif»i düşman bellemiştir. Avrupa ahlâkı ile ahlâklanan kişilerden memleketin bekleyeceği bir şey olamazdı... Onlar halkın en cahilleriydi.

Kurdukları rejim ve getirdikleri şartlara göre, onlar ancak, «Şeytanlar Devri»nin mensupları olabilirdi...

Bu hareket giderek genişlik kazanıyor, Osmanlı ülkesine yayılıyordu...

---

(11) Volkan gazetesi, 3 Mart 1325 (1909), sh: 2.

Bilhassa mekteblilerin tavrı, giderek medreseli mollalara ve ilmiye hocalarına bıçak gibi saplanıyordu...

Bundan dolayıdır ki, çok kısa bir zaman içinde 31 Mart Vak'ası zuhur etmiş ve bu siyasî teşekkülün ileri gelenleri idâm edilmişlerdi... 31 Mart'ta aslında alttan, yani halktan gelen bir dinî karakterli halk kıyamı söz konusu idi... Ve böyle oldu... Çünkü harekâtın önünde yer alanların padişahtan istedikleri şu idi:

1) Kabineni düşmesi,

2) Mebuslar reisliğinden Ahmet Rıza, Hüseyin Cahid ve Talât (sonra paşa) Bey'lerin çekilmesi,

3) Alaylı subaylardan açığa çıkarılarak mağdur edilenlerin yerlerine iadesi,

4) Şeriat hükümlerinin tamamen tatbiki,

5) Bu harekete iştirak edenlerin affı.(12)

Alaylı asker ile medrese talebelerinin giriştikleri ve ilk anda muvaffak oldukları bu hareketin, Sultanahmet'te ortaya çıkışı ile, ilân ettikleri, «Şeriat-ı Muhammediye'nin kabulü»nün kıyamı şeklinde bir görünüşü vardı...

Ve hareketi başlatanlar, yaptıkları işin hedefe vardığını belirtmek için şu fikri ileriye sürüyorlardı:

«Mebuslar Meclisi'nin önünde toplanan askerlerin düşüncesi herkesçe bilinmektedir. Allah'ın yardımıyla arzumuza ulaştık. Ve bu hareketimizi yabancı devletlere varıncaya kadar takdir ettirdik. Şükürler olsun, askerlik adına kazan-

---

(12) Nisan 1325 (1909) tarihli Volkan, Servet-i Fünün ve Tanin gazetelerine bakınız...

mış olduğumuz üstün şeref ile iftihar etmeliyiz.» (13)

Derviş Vahdeti, hareketin İstanbul'un dışına da taşdığını ve Said-i Nursî ise, bu tür harekette bulunan siyasî fırkaların yani partilerin «şeriatın hizmetçisi» ünvanını alabileceğini ilân etmişlerdi... (14)

Bir kısım zabitlerin ve çoğunluğunu alaylı askerlerin teşkil ettiği bu hareket bastırılmış ve bu ilk siyasî karakterdeki dini cereyan da son bulmuştur...

Fakat o devre göre, «irticaî» olarak nitelenen bu hareket, her ne kadar ele-başları yakalanıp idâm edilmişse ve İstanbul caddelerinde asker ve mollaların cesedleri sallandırılmışsa da Meşrutiyetin ilânı ve faaliyete geçen masonik kuruluşlar, arkadan gelen Hareket Ordusu ile, otuz üç yıllık padişahı tahtından indirmiş, yeni bir devrenin başlangıcının habercisi olmuştur...

«Gericiler»in sesinin kesilmesi ve medrese hocalarının okur-yazar takımı da, zorlanarak Meşrutiyetin İslâmi idare olduğu yolundaki telkinleri, batıcıları rahatlatmıştır. Bu rahatlık asker-bürokrat ikilisi içinde Balkan Savaşı'na kadar sürüp gitmiştir. Amma ne zaman ki, devletin elden gitme, altı asırlık imparatorluğun parçalanma alâmetleri görülmeye başlandı, yapışılacak tek maddî vakıanın din ve iman olduğu bir kere daha ortaya çıktı...

Fakat yeni İslâmcılar, bu hareketlerinden dolayı çok zarar gördüklerini ifade ettikleri halde,

---

(13) Volkan, 5 Nisan 1325 (1909 yılı 18 Nisan'ı).
(14) Volkan, sh: 4, 7 Nisan 1325/1909.

yine de metod ve strateji plânında bürokrat, idareci ve asker üçlüsünün yanında, bir de ilmiyecilerin nazım rolü olacağı ve bunun olmaması ile her şeyin sonuçsuz kalacağını hesaplayarak yola çıktılar...

Fakat batıya olan isyanları, kindâr tavırları hiç bir zaman dinmedi... Bunun sonucu da, on yıl boyunca, yapılabilecek olanın en iyi ve en yücesini yaptılar: Cihad ruhu ile savaştan savaşa, cepheden cepheye koştular...

Yalnız bu devrede, sadece Türkleri düşünerek yola çıkanlar olduğu gibi, bir tepki olarak da, Arapçılık cereyanı gelişme gösterdi... Bunun yanında Rusya'dan kaçıp gelen ve hemen hemen bütün İslâm dünyasını gezen medreseli hoca ve yazarlar konferans, yazı ve dergilerle yeni bir silkiniş, yeni bir uyanışın müjdecileri olmayı umuyorlardı... Bir de «levanten» bir sınıf teşkili ile hayatı yiyip-içmekten sayarak, aristokratlaşan bir bürokratlar zümresi vardı... Onlarla bir koca devleti paylaşarak geçinip gidenler, dıştan destek görecekleri bir büyük maddî devlete sahip olamadıkları için her geçen gün geriye doğru sayıp duruyorlardı.

Fakat her kabine değişikliğinde, her kumandan tayininde bir başka renk ve şekil alan devletin bünyesi, dıştan gelen tazyiklerle olacak, daha feci bir batağa saplanıyordu...

Böyle bir bunalımda, çeşitli görüş, değişik alternatifler zuhur etmesi mukadderdi...

Eline kalem alan yazıyor, birkaç kelime öğrenen nutuk atıyordu...

İlerde bunlara temas edeceğiz... Ve göreceğiz ki, hiç bir grup, tam olarak İslâmı anlamamış, gerekli dini otoriteyi benimseyememiştir...

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İSLÂMCI FİKİRLER

Yeryüzü çeşitli ırk ve dinlere, hatta dinsizlere sahiptir... Çeşitli rejimler, değişik sistemler vardır. Kim çalışmış, çabalamış ve gösterilen hedefleri gerçekleştirmişse o millet mutlaka başarıya ulaşmıştır... Kim güçlü, kim bileğini bükülmez hale getirmiş o, mutlaka en haklı (!) olan olmuştur...

Değişik idarî şekillerin farklılığına rağmen, güçlü devletler, güçleri nisbetinde dünyada bugün söz sahibi olma durumuna gelmişlerdir... Birbirine zıt, amansız düşman olan ve fırsat kollayıp ötekinin sırtına binmeyi plânlayan ülkelerin bir çoğu sırası geldiğinde bir masaya oturur, zayıfları, güçsüz ve geri kalmışları masa başı hesapları ile bölüşür, bitirirler...

Her millet çalışır çabalar, ilerler... Rekabet ölçüsünde milli, siyasî ve iktisadî bir güç ortaya koyar. Bu bazan sulh ile, bazan da savaş ile olur. Fakat büyüme, gelişme ve hüküm icra etmenin çoğunlukla takip ettiği yol, savaş olmuştur.

İsmail Sıtkı

Son asırda müslümanlar önce savaş alanlarında, sonra da müzakere masalarında kaybetmişlerdir...

Bir yazar-ilâhiyatçı hükmünü şöyle verir:

«Hangi din, hangi millet ilim ve sanat ile ticarette kendini sağlama almışsa, o devlet ve millet üstünlüğü elde etmiş, nüfuzunu çoğaltmış, memleketini büyütmüş, her zaman ilerlemiş, mücadele ve savaşta kazanmıştır.»

«Cahil, tembel ve fakir olan milletler devletler de yıkılmış, haritadan silinmiş, diğer bir hükümete, diğer bir millete bağlanmıştır.» (1)

Bu satırların yazarı, yaşadığı dönemlerde müslümanların durumunu görmüş, birçok ülkeyi gezmiş ve gördüklerinin ışığında müslümanların gerileme esaslarını tesbite çalışmıştır... Bunun neticesi olarak da kaynağını verdiğimiz eserini yazmıştır... Biz, bu bölüme, bu zatın eserinin bazı kısımlarını alarak girmek istiyoruz...

Yazar der ki:

«Bütün milletler yaşamak için çalışmak, geçim hayatını islâh etmek lüzumunu anlamış ve bunları elde etme yollarına koyulmuştur. Çalışmalar, çabuk asker nakledebilecek yollar, demiryolları, düşmana karşı koyabilecek dananmalar, tamı-tamına eğitim görmüş askerler, zengin tüccarlar yetiştirmişlerdir.»

«Biz hâlâ eski kafa, eski hayat tarzı ile ömür tüketiyoruz.» (sh: 12)

«Demek oluyor ki bütün müslümanların ge-

---

(1) İsmail Sıtkî, Hayya'lel-intibah, Dersaadet/1329. sh: 5-6.

rilik sebebleri ilim ve bilgiden habersiz, din ve vatan duygusundan uzak olmamızdan başka bir şey değildir.»

«Yoksa, haşâ, Allah müslümanları esir etmeyi arzu etmedi. Biz müslümanları mahv etmek dilemedi.» (sh: 13)

«İslâmiyete sığmayan, din-i Muhammedi ile uyuşma imkânı bulunmayan durumlar ile yuvarlandık. Cenab-ı Hak da gereken cezamızı verdi. Böyle giderse, daha fazlasını verecektir.»

«Artık olsun, bu kadar belâ ve musibetlerden ibret dersi alarak dinimizi parlatmak, müslümanları uyandırmak, memleketimizi —bari kaldığını olsun— muhafaza etmek istiyorsak —ki buna da şüphe edilmemelidir— hemen sevgili Kur'anımızın «Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın.» (Enfal/60) emrine uymak ile dinin farzlarını yerine getirmeye çalışıp gayret göstermeliyiz. Böylece bu ayetin kapsadığı kutsal hükümleri birer birer tetkik ile hakikatı ortaya koyalım.» (sh: 14)

Ayrıca kurtuluş yollarını açmak ve müslümanlara muhtaç bulundukları dinamizmi vermek için, en iyi ve geçerli yol ve metodun Kur'an ayetleri ve hadislerle kaynaşmanın gerekliliği üzerinde durup, müslümanların gelmesi gereken çizgiyi o devre göre, şöyle çiziyordu:

«Bir hadiste: (Din ve vatan yolunda savaşmak için at beslemek bin gün oruç ve bin gece nafile namaz kılmaktan daha üstündür.) buyuruluyor. Ne büyük lütûf!...»

«Görülüyor ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz hep esbabına teşebbüs ile biz müslümanların silahla mücehhez bir devlet olmamızı emre-

diyor. Doğaldır ki, artık hayat değişti. At, kısrak, ok, yay, ile savaş edilemez. Din düşmanlarına karşı koyabilmek için yeni icat olunan harp ve teknik aletlerine, eski ok ve yay yerine mavzerler, martinler; mancınık yerine dehşetli toplar; askerî otomobiller, asker ve harp levazımatını sür'atle nakl edecek demiryolları, şoseler imal etmek farzdır. Dince ve şeriatça beş vakit namaz kadar borçtur. Bu vasıtaları hazırlamak yüzbinlerce rek'at nafile namaz kılmak, binlerce gün oruç tutmaktan daha üstündür, hayırlıdır. İşte en büyük ibadet ey iman ehli!... İşte ayet, işte hadis!..»

«Fransa, İngiltere, bilmem hangi Alman fabrikasına sipariş etmekle, oralardan getirmekle iş bitmez. Allah ve peygamberi arzı olmaz... Kendimiz imal edelim. Onlar insansa bir değil miyiz?... Allah aşkına neden kendimizi cansız, ağaç yerine indirip her şeyi frenklerden alıyoruz? Niçin ellerimizi, ayaklarımızı sıvayarak kafalarımızı, dimağlarımızı irfanla yükselterek lüzumlu maddeleri hazırlamıyoruz?»

«Biz nasıl insan, nasıl müslüman, nasıl devlet-milletiz? İyi bilmeliyiz ki bu çalışma ile sonumuz karanlıktır. Yaşamak için çalışmak lâzımdır. İtiraf edelim ki biz, tufeyliyiz, biz frenklerin sırtıyla yaşayabiliyoruz. Bunun için de Avrupalılara şükür borçluyuz.»

«Rica ederim, insaf ile söyleyelim, şayet bugün Avrupalılar demiryolu yapmaz, otomobil vermez, top, tüfek, mavzer, zırhlı, vapur satmaz ve sair medeni eşyayı vermez, bize koykot ederlerse öyle bir halde kalırız ki, çırıl-çıplak ne başımızda fesimiz, ne ayağımızda kundura, ne de üzerimizde elbise, ne de haberleşmek için telgraf, ve

ne de çiftçilik etmek için sapanlar, tohum ekmek için makineler bulabiliriz...»

«Yine öyle bir halde kalırız ki, ilk çağlardaki insanlardan pek de bir farkımız kalmız. Hatta diyebilirim ki, açlıktan ölürüz. Soğuktan mahv olur, hayatımızın varlığını bile koruyamayız».

«Dindaşlar! Böyle bir hayat ile dinimizi, Mekkemizi, Medinemizi, bütün mukaddesatımızı; korunması mümkün değilken, gençler, nasıl kahvelerde, kıraathanelerde tavla, domina veyahut zevk ve eğlence ile vakit geçirebiliyorsunuz?»

«İhtiyarlar!... Ne yüzle enfiye, nargile çekmekle hayatınızı geçiriyorsunuz?»

«Ey dervişler!... En büyük ibadet din ve vatanı kurtarmak iken, nasıl «biz takvâ ehliyiz.» diye tekkelerde vakit geçiriyorsunuz?»

«Ey din ulemâsı!... İslâmiyet tehlikede iken neden milleti irşad ile gayret ve çalışmaya, ilim ve tekniğe teşvik etmiyorsunuz?»

«Ey zenginler!... Neden yardım keselerinizi açmıyor, «İyilik ve takvâ üzere yardımlaşınız...» ayetine sarılıp, mübarek vatanda kazandığınız paralardan bir kısmını olsun, hayır yerlerine sarf ile vazifenizi yerine getirmiyorsunuz? Düşmanların zenginlerinden ibret almıyorsunuz?» (sh. 17/18)

Ne gençler, ne alim ve dervişler ve ne de zenginler, bu sese kulak vermişlerdir...

Ya devlet adamları, idareciler... Onlar da mı, basiretsiz davranmışlardır?... Yazarımız, onlara da hitab edip, yapmaları gerekeni söylemiştir:

«Hele ey idareciler!...

«Allah korusun, din ve millet mahv olmaya

yüz tutmuş, Allah göstermesin, devlet hayatı yokluğa doğru giderse, nasıl vicdanınız tam maaş almaya razı oluyor?»

«Ey kadınlar!... Nasıl ve ne yüzle hâlâ süs, hâlâ eğlence peşinde koşuyorsunuz? Sizin vatan ve din ile ilginiz yok mu sanıyorsunuz? Hıristiyan kadınlarından ibret almıyor musunuz?»

«...Bir milletin yaşayabilmesi, bir hükümetin sonsuzlaşması, o memleketin mülkünü imar etmesi, süngüsünün parlaması, milletinin seviyesinin yükselmesiyle mümkündür.» (sh. 19)

Öyle bir memleket ki, ciddi bir surette islâh edilmiş, ümrana kavuşturulmamıştır... Öyle ise o yere, o topraklara sahiplik de edemezlerdi... Çünkü yer-yüzüne ancak Allah'ın salih kulları sahiblik edebilirler... Çalışmayan, vatanını imar etmeyenler, düşmanların saldırısına karşı koyabilecek gerekli araç ve gereçlerle lüzumlu silâhları imal edecek fabrikalara sahib bulunmayanlar, er-veya-geç düşmanı karşılarında bulurlar...

At ile deveden, ok ile yaydan başlayarak, sonunda denizaltı ve füzeye kadar her türlü silâhı imal ve kullanmasını düşünmeyen milletler, yıkılır, yok olurlar...

Allah yüce kitabında şöyle buyuruyor:

«Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar (savaş araçları, jipler, kamyonlar, tanklar, uçaklar, toplar, füzeler, her türlü savaş malzemesi) hazırlayın. Bununla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz. Allah

yolunda ne harcarsanız, tam olarak size döner, hiç haksızlığa uğratılmazsınız.» (2)

Geri kalışımızı, muhtaç duruma düşmemizi dile getirip, kurtuluş çaresi arayan yazar, ülkenin geleceğini şu sınıf insanlarda görüyordu:

«Biz bu felâket girdabından kurtaracak, esaret ve yokluktan kurtaracak;

1) Alimler, hekimler, kanun yapıcıları,
2) Siyasîler, kumandanlar, amiraller,
3) Doktorlar, kimyagerler, fizikçiler,
4) Tarihçiler, coğrafyacılar, iktisadçılar,
5) Hatîbler, edîbler, yazarlar,
6) Mühendisler, sanatkârlar, tüccarlar...

gibi mesleklerinde otorite olmuş kimselerdir. Bunları yetiştirebilirsek, o zaman İslâm alemi esaretten kurtulabilir... O zaman müslümanlar Avrupalılarla rekâbet edebilir.» (sh: 24/25)

«Eğer bizde siyasîler, gerçek diplomatlar, mükemmel sefirler olsaydı, ne İtalya savaşı, ne de Balkan mağlûbiyeti ortaya çıkardı. Ve ne de bu felâketler başımıza gelirdi. Devletimizi, hükümetimizi şu son asırlarda iç ve dış siyasetimizi hakkıyle idare edebilecek sağlam bir devlet politikası takip edebilecek devlet adamı pek az yetiştiği için İslâm devletinin başına bu felâketler geldi, bu kıyametler kopmuştur.» (sh: 34/35)

«Maalesef Peygamberimizin emrine uymadık. Ne asker, ne de gerçek bir kumandan yetiştirebildik.» (sh: 37)

«Yakın senelere kadar hükümetimizde gelir ve giderlerini bildirir bir defter bile yoktu. Buna lüzum bile görülmezdi. —Pek acı bir hakikattır—

---

(2) Enfâl/60.

eskiden beri bizden müsrif, bizden fazla israf eden bir devlet olmamıştır. Hatta diyebilirim ki bugün de böyleyiz.» (sh: 51)

Öyle ise ne olacak?...

Mesele iyi iktisatçılara sahip bulunmalıdır. Ülkenin gelir ve gider dengesi sağlanmazsa, gittikçe açıklar verilir ve dışa olan borçlarla, bağımlı hale gelinmek mukadder olmuş olur...

Tek çare ise, ilim yuvalarını, idare organlarını islâh etmek, dirayetli idareciler yetiştirmektir...

Bunun tek yolu da, yukarıda sıralanan altı sınıfın aynı fikir ve inançta bulunmalarına bağlıdır...

Azmizâde Refik

Batının Hıristiyan dünyası, ilerleme ve yeni keşifler peşinde koşmaya başladığı devirlerde, İslâm dünyasında da duraklama ve istenen hedeflerden ileriye gidilmesine engel olan rehavetin doğmasına sebeb olan amiller zuhur etmeye başlamıştı.

Bilhassa XVI. asrın başından itibaren başlayan Batılı gelişmeler devamlı olarak müslümanların aleyhine işlemeye başlamıştır. Bilhassa İngiliz, Portekiz ve Hollandalılar geri kalmış İslâm ülkelerini parça parça sömürge haline getirip, Asya ve Afrika'daki müslümanları perişan etmişlerdir. Bu istilânın yanında, Osmanlı Devleti de Avrupalı Hıristiyan Devletlerle boğuşuyor ve Doğu'nun siyasî varlığını kılıç kuvvetiyle muhafaza ve müdafaa ediyordu. Avrupada ortaya çıkan yeni ilmî gelişmelerden ise İslâm Dünyası

habersiz kalıyordu. Bütün bunlar Kanûnî'nin saltanatından sonra başlıyordu...

Şam ulemâsından Azm-zâde Refik bir eserinde bu gelişme karşısında yerinde saymanın sebeplerini şöyle açıklamaya çalışmıştır:(3)

«Birincisi — Avrupada ciddi bir fikir inkılâbı olduğu ve batılı milletlerde yenilik arzusu uyanmaya başladığı halde Müslümanlar diğer tarafta seyirci sıfatıyla ilgisiz bulunuyor ve adetâ ötekilerin yükselmesine berikilerin gerilik ve düşüşüne uygun bir gaflet tavrı ile ilim ve fen kazanılmasına yanaşmak istemiyorlardı.»

«İkincisi — Sultan Süleyman'ın Ceneviz ve Venedik cumhuriyetleri ile Fransa Kralı I. Fransuva'ya bağışladığı imtiyazlar.»

«Üçüncüsü — Osmanlı Devleti bütün kuvvetini Avrupa'da sarf ve bitirmek hatasında bulundu. Askerî gücünü gelecek için zarardan ve zorluk doğurmaktan başka hiç bir faydası bulunmayan bir sürü Hıristiyan halkını idaresi altında bulundurmak uğrunda zayıflığa uğrattı. Osmanlı ordularının en güzidelerini, bilhassa Avrupa vilâyetlerinde bulunduruluyordu ki fetihlerde işlenen bu hata yüzünden sair bölgelerde genişlemesi mümkün olamadı». (sh: 32/33)

Azm-zâde Refik'e göre, bu imtiyazların yanında bir de 1740'da Fransa'ya Katolik papazlarını koruma hakkını vermesi ile başına bir sürü belâlar gelmesini çabuklaştırmıştır...

Osmanlı Devleti belâlı devirlerin içinde yoğ-

---

(3) Azm-zâde Refik, İttihad-ı İslâm ve Avrupa, (Arapçadan terceme: İbrahim Halîl), Matbaa-yi Ebuzziyâ, Kontantiniyye/1327.

rulup dururken, Avrupa bir taraftan çeşit çeşit dalâvera ve hilelerle devletin felâket sebeplerini hazırlamakla meşgül oluyor, diğer taraftan da uzakdoğuda oturan müslümanların esaret zincirine vurulmaları işini tamamlayarak hücûm ve atılış yönünü Kuzey Afrikadaki İslâm memleketlerine çeviriyordu... Hele papazların telkini ile XVII. asırdan itibaren eski haçlı ittifakına benzeyen yeni bir Hıristiyan taarruzu başladı...

Buna Osmanlı Devleti ne derecede tahammül edebilirdi?

Kuzeyden Rusya, batıdan Hıristiyan Avrupa devletleri şark ile garp arasında müslümanların son kıyamını teşkil eden bir devleti yıkmayı deniyor, enkazı üzerinde pineklemek istiyorlardı. Rus kartalı veya Hıristiyan şahini İstanbul'un kalelerinde pineklemek istiyordu... Bu hesaplar asırlarca sürüp gitti.

Refik Bey diyor ki:

«Ey okuyucu!... İşte görüyorsun ki Avrupa Devletleri asırlardan beri müslümanlara tazyikte bulunuyor. Görüyorsun ki İslâm Devletlerini istilâ etmek politikası yeni bir şey değildir. Avrupanın yüzlerce seneden beri takib ve tatbik ettiği zalimce bir siyasettir. Cihanın en büyük İslâm Devleti olan Türkiye'nin Avrupa ile müşteterek olan mukadder tarihi buna adil bir şahittir. Rusya'nın; Kırım, Kafkasya, Dağıstan, Taşkent, Buhara, Hiyve hükümetlerini; İngiltere, Fransa, Hollanda ve Portekiz Devletleri'nin Hindistan, Bülücistan, Cava, Sumatra, Singapur, Znegibar, Bahreyn gibi Asya ve Afrika bölge adalarını; İtalya, İngiltere, Fransa ve Almanya Devletlerinin Doğu Afrikayı; İngiltere ve Fran-

sanın Kuzey ve Batı Afrikayı; İngiltere, Belçika ve Fransanın Orta Afrika ile Sudan'ı ne hale getirdikleri göz önündedir. İslâm memleketlerinden her nasılsa istiklâlini koruyan ve varlığını devam ettiren Fas hükümetinin en sonda İngiltere ve Fransa arasında Nisan 1904 anlaşması ile uğradığı elim akibet iddialarımızı daha açık bir şekilde aydınlatacak mahiyettedir.» (sh: 54/54)

Avrupalılar bu taarruzlarına dört asır devam etmişlerdir. Bu hücum, yani doğunun imhası plânı, bazan tek tek, bazan da toplu olarak Avrupalı-Hıristiyan devletlerce tatbikat mevkiine konmuştur. Bunun da can alıcı noktası, XX. asrın başlangıcı olmuştur. Artık «hasta adam»ın ölmesi, ve hesaplanan zamanın gelmesi mukadderdi. Avrupalı, bütün bâtıl mezhebleri ile, eski Protestan-Katolik kavgasını arkaya atarak, Osmanlı'nın üzerine çullanmıştır. Fakat bütün kabahat onlarda mıdır? Müslümanların hata ve acziyeti yok muydu?

Elbette vardı. Azm-zâde Refik Bey, bir başka eserinde ise bunun üzerinde duruyor, tenkit ve tahlillerini acı, fakat delîlleriyle öne sürüyordu...

«Evet, her akıllı ve bilgili olan kimse bugün müslümanların gittikleri yolun, dün gittikleri yola aykırı olduğunu, ilim ve maarif ile ahlâkta müslümanların bugün gösterdikleri düşüşün kaynağı, noksan bilgi sahibi birtakım dış görünüşe bakan kişilerin kısır araştırmalarından ve görünüşe aldanmaktan doğan iddia ve iftiraları gibi dinden olmayıp, bugünkü yollarının eğriliğinden bulunduğunu söyleyecektir.»

«Müslümanların bugünkü halini göre insan,

ilim ve maarifle medenî gelişmelere nail olup sayısız fetihlere mazhar ve bunca milletlere hakim olan müslümanların bugünkü müslümanlar olmadığına karar vermekte tereddüt etmez.» (4)

Öyle ise din ve dünya işlerinde uğradıkları bunca belâ, musibet ve zulme sebeb nedir?... Niçin geri kaldılar, ve neden eski hallerine gelemediler?...

İçinde bulundukları bunalımın, başı ve sonu arasında ne gibi bir bağ vardır? İslâmın ortaya çıkışı ile, XX. asrın gösterdiği görüntü bizi nasıl bir sona götürür?...

Azm-zâde Refik Bey, bunları şöyle açıklamaya çalışır:

«1) İslâm Dini, bu medeniyet asrında, uygar milletlerin akıl yoluyla çalışarak meydana gelmesine uğraştıkları ortak geçim yollarının temellerini omuzlayan mutluluğunu kendinde saklayarak geldi. İlk asır müslümanları o kurallara tabi olarak yaşadıklarından ilk asırlarında, İslâm ümmeti mutlu oldu. İslâm Dini maddî ve manevî mutluluğu kendinde topladığı halde bugünkü medenî milletler ulemasının yalnız maddî rahat için zikrolunan ortak geçim esaslarına dair ortaya koydukları kurallar, tabiat kanunlarına aykırı ve aklın hükümlerine zıttır.»

«2) Müslümanlar, İslâmın ilk zamanlarında dinin ana kaynağı olan Kura'n ayetleri ve Peygamberin hadislerinin manâsını idrak etmiş ol-

---

(4) Azm-zâde Refik, Kıvam-ı İslâm, (mütercimi İzmirli Hocazâde Muhammed Übeydullah), Mısır/Ramazan-1324, sh: 89 vd.

duklarından ve güçleri yettiği kadar hükümlerine uyduklarından pek kısa bir müddet zarfında büyük memleketlerin fethine ve sağlam ve adil esaslar üzerine devletler kurulmasına muvaffak oldular. İnsanların ictimaî durumlarındaki ihtiyaçlarının seçilmesiyle devletlerin hayatlarının korunması hususlarını ilim ve maarif esaslarına bina ederek İslâm medeniyetinin temelini attılar.»

«3) Müslümanlar, İslâmın gerçeklerine vakıf, ve dinin değişmez kuralları ile gereği gibi amil oldukları zamanda insan vazife ve hukukunu bugünden daha iyi bilirler ve şeriat kanunlarına daha fazla riayet ederlerdi. Gerek şahısların, gerekse cemiyetin hukukunu daha ziyade gözeterek, ahlâk güzellikleri hususunda daha ziyade gözeterek, ahlâk güzellikleri hususunda daha fazla itina göstererek maddî ve manevî bakımdan mutlu olmakla daha yakın bulunurlar ve özel işlerinde şahsın hukukunu ve umumî meselelerinde de gerçek kardeşliği korurlardı. İşte bu istenen durumların en fazla geçerli ve yürürlükte bulunduğu zaman ve zemin, mutlu ashab ve tabiin devri idi.»

«4) Müslümanlar sair milletleri kendi kanunlarına, kendi saltanatlarına, şeriatın emrine uyarak her türlü hukukta adalet ve eşitliğe riayet ederek, mahkûm ettiler. Halk sınıfları din ve cins ayırımı ile ayrı muamele görmezler, ve hiç bir haktan mahrûm ve istisnâ tutulmazlardı.»

«5) Müslümanların geri kalma ve düşüşlerine, sırf İslâm akaidini karıştırmak için, müslüman olan Arap ve Acem münâfıklarının çıkar-

dıkları dini ve siyasî ihtilâfların tesiri oldu.»

«6) Bugünkü müslümanlar itikat cihetiyle dünkü, yani geçmiş devirlerin müslümanları değildir. Çünkü bugünkü müslümanların imanları bozuk ve bâtıl inançlar ile karışık ve fâsit olup, İslâmın hakikatlerini araştırmakla meşgul olanlar bile karışıklığa uğramakta, ve müslümanların durumlarıyla mukayese ederek İslâmiyete iftira etmektedirler. İslâmiyet ise ilim yoluna ve akla aykırı yol tutanların şerrinden Allah'a sığınır.»

«7) Geçmiş alimler dine hizmet ve birliğin ayrıntılarını toplama hususlarında dini bakımdan üzerlerine düşen vazifeleri ifâda ve müslümanları ayırmaya çalışan münafıkların uydurdukları bâtıl mezheblere karşı hak itikad ve dini doğruları müdâfada kusur etmediler. Eğitim usulü ve anlayışa aykırı boş ve gereksiz sözlerden uzak olarak İslâm akaidini zabt ve te'lif ve lâzım gelen kitabları tasnif ve yazmakta gecikme göstermediler.»

«8) Sonradan gelen yazarların din kitablarına soktukları boş ve gereksiz sözler ile hikâyecilerin ve yalan hadis uyduranların meydana getirdikleri kitablarla, bu kitabların halk arasında dolaşması, dine aslında olmayan yalan ve hurafeleri sokmuş, ve akıl sahiblerini hayrete düşürmüş olduğu gibi halkı da vehim ve hayale düşürmüştür.»

«9) Sonradan gelen alimlerin kitab ve sünneti anlamayı kendilerine haram kılarak şeriat yönünden haram sayısız bidatları halka yutturup, dünyaya bağlanarak idarecilere yaklaşmayı hakka yardım ve hizmet etmeye tercih ederek,

yasakların yayılmasına karşı sessiz kalmaları müslümanların başına gelen musibetlerden dolayı yalnız alimlerin sorumlu bulunduğu ortaya çıkmıştır. Alimlerin bu durumudur ki, müslümanlara bezginlik vererek gerçek ilim ve maariften mahrum kalmalarına sebeb olmuş ve şu hayat kavgasında kendilerine karşı çıkan milletlere karşı koymaktan kendilerini acze düşürmüştür.» (sh: 126/130)

Azm-zâde Refik Bey, içinde bulunulan duruma gelişin sebeblerini, yukarıdaki şekilde izah ettikten sonra, zamanımızdaki alimlerin kurtuluşunu, ancak kumandan ve devlet idarecilerinden çok hakka tabi olup, Allah'tan korkmalarına bağlamaktadır.

Çünkü şimdiye kadar hüküm ve irade, daima idarecilerden beklenmiştir. Halbuki, hüküm yalnız Allah'ındır.

Eğer müslümanlar bunu anlamış olsalardı, bu hale düşmezlerdi.

Refik Bey diyor ki:

«Gerilemenin sebeblerinden biri de halkın üzerinde yaratıcıdan başka kimsenin saltanatı, hüküm ve tasarrufunun bulunduğu sanılıp, öylece inanılmasındandır.» (sh: 145)

«Ulemâ bilmelidir ki, müslümanların gerilemesinin tek sebebi olan bu acıklı halin sorumluluğu yalnız kendilerine düşer. Zira kitap ve sünnetin hammalı ve binaenaleyh ümmetin önderleri kendileridirler.» (sh: 151)

Hüseyin Nesimi

Karanlık geceler, buhranlı günler... Mateme bürünmüş ocaklar, feryatları semayı inlettiği evler...

XX. yüzyılın ilk yirmi beş yılı böyle geçti.

Bütün bu acıklı hayatı milletimize tattıran kılıç değil, siyasi boşluktur. iyasî kabiliyetsizlikten çok, devlet adamı ve askeri güçsüzlüktür.

Çağ değişmiş, güçlü ülkeler, eskilerin aleyhine genişliyor, denge yenilerin lehine değişiyordu. Genç ve tecrübesiz siyasilerin attıkları adımlar askeri alanda olduğu kadar iktisadi ve ictimaî sahada da büyük zararlar doğuruyordu.

Her toprak kaybının ardından yaralar sarılmadan, bir yenisi ekleniyor, bir başka toprak parçası gövdeden kopuyordu. Ve devlet fikren ve maddeten sarsıntının en şiddetlisine çarpıyordu.

Böyle bir devrede başta bir sultan, idarede bir siyasi parti olmasına rağmen yine bir «beklenen kurtarıcı»ya gözler dikilmişti. Yani açıkça, Balkan Savaşını kaybeden ve birinci harbin ön habercilerini görenler, «Mehdî»yi beklemeye koyulmuşlardı.

Bir yazar, o devirde, eserine şöyle başlıyordu:

«Hemen bir asra yakındır ki, Salib var gücüyle Hilâl'in en can alacak noktasına saldırma ve cinayete varan yok etme özelliğine girişmişken ne bir tarihçi ortaya çıkıp geçerli kılınmak istenen olumsuz akımların mahiyetinden bahs etti ve ne de bir müellif cesaret ederek ümmetin baş ucunda dolaşan dram belâsından gaflette olanları uyandırmaya gayret gösterebildi. Salib'in başarı anahtarı, olduğu gibi, inananlar sınıfının bakış açılarından uzak kaldı.»

«Şimdi de durum bu şekildedir.» (5)

Giridli Hüseyin Nesimi eserine bu cümlelerle giriyor ve sayfalar çoğaldıkça devletin yapısı, içinde bulunduğu elim durumu en ince noktalarına kadar gözler önüne seriyordu...

O'na göre, bütün meseleler Hıristiyan dünyasının bitmez ve tükenmez kinlerinden kaynaklanıyordu... Batılılar haçlı taassub uile «Hilâl» 'in üstüne üstüne geliyorlardı:

«Salib, Hilâl'in en can alacak hayati esaslarına taarruz etmiş demektir. Kudurmuş bir vaziyette, girdiği yerlerde İslâmiyetten hiç bir iz bırakmamaya ve İslâm Dini'nin ne kadar mukaddes varlığı varsa pislemeye, ayakları altına almaya çalıştı. Camileri kiliselere, minareleri çan kulelerine çevirdi. Nerede bir müslümanla karşılaşmışsa ya öldürmekten veyahut mal-mülkünü yağma etmekten çekinmedi. Heyecanla evlerinden kaçanlara yolda yetişerek memedeki çocuklara varıncaya kadar öldürmekten kaçınmadı. Bugün Rumeli baştan başa mezarlardan, yangın yerlerinden ibaret bir kuru toprak halindedir. Müslümanların arkada bıraktıkları boş köylerin taşınabilir geri kalan malları yağma, arta kalanları da yakıldığından. korkudan firar edenlerin geri dönmelerine imkân yoktur.»

«Selânikte teslim olan 40 bin gençten hemen bir alay kadarı bulundukları kışlada mahfuz cephaneye verilen ateşle kurban verildi. Şehrin içinde kemik ve et parçaları yağmur seli gibi serildi.

«Teslim olunan yerlerde kapılar kırılıp evler-

---

(5) Hüseyin Nesîmi-i Giridi, Sahib Zuhûr, Şems Matbaası-1332, sh: III/IV.

de bulunanlara tecavüz edildi. Küpeler kulaklarıyla beraber kesilip çalındı. Öldürülen, yok edilenler sokağa atıldı. Kadınların bir kısmı seçilip aşırıldı. Bir kısmı da hayvanî arzularının bir eseri olarak namusları yok edildi.»

«Edirne'de teslim olunan binlerce askerimiz devletler hukukuna ve insanlığın şanına aykırı olarak yollarda kesildi. Ve kışlalarda ölüme mahkûm canîler gibi kurşuna dizildi.»

«Mağazalar, dükkânlar açıldı. Kıymetli eşya yağmacıların ellerine düştü. Ticaret sahibleri fidye vermeye mecbur oldu.» (sh: 71/73)

Salib, yani haçlıların başlattıkları zalimce hareketlere hep beraber şahit olunmuş, amma müslümanlar yerlerini ve evlerini kaybetme pahasına göçe zorlanmışlardı.

Dünyanın her yerinde aynı şeyler vuku buluyordu... Ayrı ayrı emperyalist devletlere bölünmüş olan Avrupa tek bir hedef seçerek kendi yavruları ile uğraşmayı bırakıp sömürgelerini genişletmeye koyulmuştu.

Otuz-kırk milyonluk bir İngiltere, yüz yirmi milyonluk bir İslâm topluluğunu esaret halkasına geçirmişti...

Rusya ise, otuz milyon müslümanı millî an'anelerinden, dini vecibelerinden uzaklaştırıp, kendi emperyalist emelleri istikametinde sömürüyordu.

Avrupalı girdiği her ülkeye kendi Hıristiyanî dünya görüşünü getirmeden edemiyordu. Açılan misyoner okulları ve kolejler devamlı olarak, müslümanlar arasında asırlardır yaşamış bulunan azınlık mensublarını şuurlandırıyor, yeni fikirler aşılıyordu.

Sanayideki gelişme, ticari hayattaki imtiyazlar devamlı olarak batılıların lehine işliyordu. Mekteblerde, eğitim yuvalarında medeni (!) ve iktisadî (!) gelişmenin meyvaları görülüyor, müstemleke tipi bir ticarî ve iktisadi yapı teşekkül ediyordu.

Postalar, bankalar, şirketler, komisyoncular, yazarlar, sanatkârlar, doktorlar, hasılı bütün kurum ve meslek sahibleri memleketin en ince ve geçerli sahalarına sızarak, geniş bir imanlı kitleyi sömürgeciliğin korkunç çarkları arasına almıştı.

İki ayrı dine sahib bulunan halk, azınlık olanların lehine işleyen iktisadi şartlar sonucu, çoğunluk olan dinin mensublarının ezilmesine varan bir noktaya gelinmişti.

Tüten fabrikalar, denizde okyanuslara açılan gemiler, karada solucan gibi kıvrılıp giden tren yolları hep emperyalistlerin kasalarını doldurmalarına yarıyordu.

Buna kim zemin hazırlamış, kim göz koymuştu?

«Bunun başlıca suçlusu müslümanların yarı aydın kısmıdır. Trablus'ta, Arnavutluk'ta, ve bir dereceye kadar da Meşrutiyet devrinde şöhrete ulaşan, zengin olan ve iktidar havaları ile yükselen başlar, Avrupa dediğimiz, o Hıristiyanlık ruhunun duygulu kalbinden doğan düşüncenin görünen aynasını taşımaktadırlar.» (sh: 101/102)

«Büyük tanımamak, takdir duygusu ile hizmet sahiblerinin hakkını vermemek cehalettir. Vatan evlâdını tefrikalara, manâsız ihtilâflara sürüklemek, şahsî çıkarlar uğruna vatan ve milleti fedâ etmek de bilgisizliktir. Özetle tek başına

hareket sevdası, başkalarına hüküm etmek arzusu cehalet, tam bir gaflettir. Vatan feryat ederken kendi hayatını küçük görmemek, din, peygamberlerin ruhunu sarsacak acıklı bir durum içinde iken dünya arzularına yönelme ile İslâm Birliği bayrağı altına koşmamak yalnız... alçaklara mahsus bir özelliktir.» (sh: 107)

Her ne kadar, yazar Hüseyin Nesimi, Osmanlı Devleti'nin «bizzat Hz. Peygamberin kurdukları bir hükümettir.» (sh: 204 vd.) şeklindeki, on iki müdellel maddeye istinat eden hükmü öne sürülmüşse de, devlet sarsıntıya uğramıştı. Dışardan alınan yüklü borçlar, ısmarlama uzmanlarla düzenlenmek istenen maliye de bir fayda sağlamıyordu. Hele hele ordusunu yeni bir şekle sokmak, eski savaşçı özelliğini kazandırmak için nöbetleşe Fransız ve Almanlardan müşavir kumandanlar ısmarlama gayretleri de olumlu bir sonuç vermedi... Veremezdi... Müslümanca düşünmeyen, İslâmın cihad ruhunu taşımayan ve aynı zamanda Hıristiyanî bir eğitimden geçmiş eski haçlıların torunlarının yapacakları kumandanlık mevcut olan milli ruhu yeni kurmaylara aşılayamazdı...

Çünkü baştan beri devletin başına iki belâ sarılmıştı:

«Bu iki belâ Ecnebî İmtiyazlar ve Mezheb Eşitliği'dir. Biri sefarethane, diğeri patrikhane diye bilinmektedir.» (sh: 237)

Bunların doğurduğu durum kötü, esas unsur ise şuursuz bulunduğundan zaman akıp giderken, kazanan yabancılar oluyordu.

Onlara benzeme, kurtuluşu taklitte arama ve kendi halkının inançlarını arkaya atıp, «mua-

sırlaşmak» düşüncesi, giderek savaşla birlikte milletin de kaybına zemin hazırlıyordu...

Önce dine, dinin teferruatına limon sıkılmak istendi. Aile hayatı, kadın, tasavvufî düşünce ve hayat saray entrikalarına alet olundu. Avrupadan çıkıp geri kalmış ülkeleri tesir altına alan gece hayatı, birahane toplantıları, balolar ve kumarhaneler bir yenilik, bir kurtuluş sebebi sanılıyordu.

«Deniliyor ki tesettür kaldırılmazsa cemiyet hayatımız şu görünen renksiz, sönük durumdan kurtulamaz. Medeniyet aydınlığı memleketimize giremez. Erkekler kadınlarla beraber evlerinde tutuklu kalmaktan kurtulamazlar. Çocuklar eğitim göremezler. Kadınlar dünyanın halinden habersiz kalır. Memleket şeref bulmaz (...) Bu milletin yükselmesi bu gibi ictimaî işlerde, Avrupayı taklit ile mi ortaya çıkacak?»

«Tekkelerden ne istiyoruz? Yabancıların ruhu ile nasiblenmiş bazı felsefecilerimiz de tekkelerle dergâhların kapatılması gerektiğini ileriye sürmektedirler.» (sh: 360/361)

«Bir kısmı da bu kadarı ile kanaat etmeyerek, adetâ dinin millî kuvvetin arasından atılmasını söylemekten çekinmezler. Düşünmezler ki Avrupanın dini durumu ile şarkın manevi alemi arasında hiç bir mukayese ölçüsü yoktur. Hıristiyanlık tamamiyle enfüsî bir din olup bağlılarını dünyevi bağlardan yasakladığından asrın şu andaki ilerlemesi batıda dinin batmasına sebeb olacaktır. Fakat İslâm Dini zamanların ihtiyaçlarını omuzlamış olduğu cihetle doğu, bu meselede dinin yardım ve desteğine muhtaç olmaktan kurtulamaz.» (sh: 362/363)

İslâmın getirdiği ve geliştirdiği kurumlar cemiyet dışına atılamayacağına, bunun aksine gittikçe batağa saplanan bir ülke olmanın da inkârı olamayacağına göre, «hiç bir şüpheye yer yoktur ki, bütün hareket ve iş sahamızı İslâm Dini'nin manevi gücüne yüklemekten daha faydalı bir tedbir olamaz.» (sh: 372)

«Kötümserliğe kati şekilde son verilmelidir.» (sh: 373)

«Artık elimizi göğsümüze koyarak vatanımıza, milletimize merhamet edelim. Ve uğursuz fırkacılık münakaşa ve ihtilâfını ortadan kaldıralım.» (sh: 375)

«Deniz ve kara (ile hava) gücümüzü düzenleme ve dış tehditlere karşı koyabilecek derecede kuvvetlendirelim.» (sh: 377)

«Bir din şûrâsı» (sh: 388), bir «ilim meclisi» (sh: 398), bir «iktisat şûrâsı» (sh: 401), ve «siyasi ve ictimaî bir cemiyet» (sh: 404) kurulmalıdır...

Bunların olması için de, yazar, bir sultan - halife varken, müslümanlar için bir «kurtarıcı-Mehdî» arıyordu...

Haşim Nahid

Gerileme, yerinde saymadan çok baş aşağı kaymanın süratlendiği bu devrede, bir başka yazar, siyasî, ictimaî ve iktisadi durumu bir eserinde ortaya koymadan, duyduğu hissi, içinde sakladığı kader ve meşakkatı, «Türkiye»ye hitap ederek, şöyle dile getirmeye çalışıyordu:

«Türkiye!... Senin aşk ve nefretinle dolu ve taşkın kalbimin dudaklarımda feryatlara dönüşen heyecanını söylemek için sana geldim. Türkiye!... Biz gençler, çocuklar ve ihtiyarlar, hepi-

miz, anasını öldüren bir canî, sevgilisinin hançeri ile parçalanan birer şehîd olmaktan çok uçuruma yuvarlanan aynı kitlenin bir parçası, fırtınalar içinde batacak aynı geminin yolcusuyuz. Biz, hepimiz vahşi infiallerin bütün rezillik ve faziletleriyle kesip biçtiği sınıftan birer kişiyiz. Senin öz evlâdın, ben, inleyiş ve isyanımı söylemek için sana geldim. Türkiye dinle beni!... Ve dinleyeceksin... Senin için, hepimiz için gözlerimde Yakubun, Zelihanın aşk ve hicranı, dudaklarımda Hüseyin'in zulüm ve figanı inliyor. Beni dinle, dinleyeceksin, Türkiye!... Gururlu ve ağır başlı ahengilne şerefli geçmişinin rumuzu okunan alnının karardığı, gurur ve atılışının kırıldığı bu dakikada, aksine, sesim daha yüksek ve samimidir. Lâkin Rabbim, bu dakikaların kâinatın yarısına eşit ne kadar azamet ve fecaatı var: Parlayan akisleri, insan ruhunun en gizli ufuklarına ışık ve titremeler saçan Osmanlı Saltanatı'nın süslü tacı, yer-yüzüne o kadar ağır basan, yeri yeteri derecede geniş görmeyen tahtı, zorlayıcı darbelerle nasıl da parçalanıyor... Dün Avrupayı titreten Türkiye, bugün Avrupanın önünde aynı korku ve zilletle titriyor. (...) Ah ben bu düşüşü çoktan hissetmiş ve inlemiştim. Ahlâksızlığım, vatansızlığın, milliyetsizliğin bütün çıplaklığı ve bütün çirkinliği ile ortaya çıktığı şu dört-beş sene içinde, her fırsatta ben sadece senin yarınki sefaletine ait inlemelerimi haykırdım. Lâkin zavallı sesim, vatansızların, cahillerin, ahlâksızların, senin kuvvet ve büyüklüğünü büyüten alkış gürültüsü içinde, söndü.» (6)

---

(6) Haşim Nahid, Türkiye İçin Necat ve İ'tilâ Yolları, Şems Matbaası-1331/İstanbul. (Bu zat dini mesele-

Haşim Nahid, Türkiye'nin kurtuluş yollarını göstermek için kaleme aldığı eserine yukarıdaki sözlerle başlamış ve yükselme yollarını da devrinin çalkantı ve gürültüleri arasında ele almıştı...

Haşim Nahid kendini sorumlu tutuyor, eğer kendisi ve nesli Türkiye'yi kurtaramazlarsa, bir gün gelecek adı-sanı unutulmuş bir ülkenin bahtsız insanları olacaklarına inanıyordu: «Şimdi yine sana hitabımı tekrar ediyorum Türkiye!.. Ben senin öz evlâdınım, senin aşk ve hicranınla yanan kalbimin samimi iniltilerini dinle!.. Anam, şerefim, hayatım Türkiye, eğer senin evlâdın olan bizler en büyük hakikatı görmez ve seni kurtarmaya azmetmezsek hep beraber yok olacağız. Ve tarih adı sanı kalmamış bir Türkiye'nin bugünkü neslini sonsuza kadar lânetleyecektir.»

Haşim Nahid'in eserindeki ilk hitabının sonu böyle mühürlenmektedir. 376 sayfa tutan eserinde, siyasi ictimaî ve iktisadi meselelerin kazandığı vehamet, ve acıklı durumun değişik safhalarını dile getirirken, mevcut edebi cereyanın «piç»liğini öne sürecek kadar da cesurdu...

«Bugünkü edebiyat nesli içinde şahsiyeti yerleştirmiş olanlar yoktur. Eserlerinin asliyetsizliği hakkında söz söylemeyi fazlalık görürüm. Bir doğulu, bir Osmanlı iken zihniyeti —duygulanma tarzını demiyeceğim, çünkü yazıp gösterdikleri duygular hep batılı eserlerden yansımış tablolardır ve samimiyetsizdir— batılılara benzeyen genç şairler ve yazarlar fikrî ve ruhî bakımdan piçtir-

---

lere bakarken biraz yenici ve reformcu bir karaktere bürünmüş, bu bakımdan Mustafa Sabri Efendi'nin hücûm ve tenkitlerine uğramıştır.)

ler. Bu kaba tabiri okuyucularım mazur görsünler, hatta bu hükmümü bundan çok zaman önce bizzat kendilerine söylediğimi hatırlayanlar var. Tabir kaba, lâkin pek doğrudur. Ruhi meyvaları öz milletine benzeyecek yerde iklimi, cinsi, bedeni, dini ve ahlâkı, gelenekleri vb. başka olan adamlarınkine benzerse bu durumu hakkıyla ifade için «piç» kelimesi isabetle kullanılabilir.» (sh: 196/197)

Fikri hayatı bu şekilde yabancılaşan bir toplumda, elbette, buna paralel olarak da diğer müesseseler dejenere olacak veya yabancıların eline geçecekti... İşte sanayi ve ticarette de durum edebi ve fikri hayat gibi öz varlığından kopmuş, başkalarının hüküm sürme sahası haline gelmişti.

«Osmanlı hükümranlığının hudutları içinde bugün bile birçok yerli, iç sanatlar var. Lâkin bunlar da yok olmak üzeredir. Her biri bir ihtiyacı gideren bu sanatların ilgi görmemesi, mahv olması şundandır: Medeniyeti yanlış anladığımız, batının bütün dış görünüşünü taklide başladık. Avrupalılar gibi giyinmek, onlar gibi yemek-içmek, onların ihtiyaçlarını sağlayan her şeyi kullanmak istedik. Var olan sanatlarını, onlarda gördüğümüz ihtiyaçların, malzemenin aynını bizim için hazırlayamazdı. Zaten Avrupa kullanmak arzusunu duyduğumuz her şeyi burnumuzun dibine kadar getiriyordu. Hem bunlar bizimkilerden daha süslü, daha zarif, hatta daha ucuzdu. Biz eşyamızı Avrupa imalâthanelerinde yapılanlardan seçmeye başladık. İncelmek, kibarlaşmak istediğimiz için batılının eşyasını alıp kullanmak biraz da gururumuzu, gurur değil, gösteriş yap-

mak hususundaki zevkimizi okşuyordu. İşte böylece iç sanayiimiz günden güne gözden düşmeye, ve nihayet gerilemeye mahkûm oldu.» (sh: 198/199)

Ticaret dünyası son asırda, Rum, Ermeni ve Yahudilerin eline geçmiş, müslümanlar sanki alıp-satmak, zengin olmak bir utanma sahası imiş gibi ondan uzak kalmışlardı. Öyle oldu ki köleler efendi, efendiler esir durumuna gelmişlerdi...

«Reaya, yani bugünkü tacirler, efendilerinin geçim zevkini hazırlamakta o kadar maharet kazanmışlardı ki, servetçe bizzat efendi oldular, zavallı efendiler de yakın bir zaman içinde uşaklığa namzettir.» (sh: 201)

O devirlerde cihanın fethinin sapanla mümkün olabileceği ileri sürülüyordu. Tabii ki, bizim köylünün elinde Hz. Nuh'a ait sabanla bu olamazdı. Ziraatın gelişmesine eş olarak daha doğrusu dengeli olarak sanat ve ticaret de ilerlemezse, çiftçinin elde edeceği bir üstünlük olamazdı.

«...Tembel bir eşek, veya öküzün sürüklediği ve kaba bir sırığa bağlı olan bir demir parçasının çizdiği tarlalar, bazan yağmursuzluk, bazan semavî bir afetle mahsul vermediği zaman zavallı çiftçi ağaç kabuğu ve ot kökleri yemeğe mecbur oluyor. Anadolu, Kürdistan, Arabistan çiftçilerinin sefaletini bir kere görüp inceleyiniz... Taş, çamur, saz ve kamıştan kulübelerde, hatta mağaralarda yaşayan, paçavralara bürünmüş aç, sefil, sıska, ve hasta insan sürülerinin, üzerinde ömrünü geçirdiği o bereketli topraklar, geniş, engin, maden ve ormanları bakir, gümüş sularla dolu nehirleri hesapsız...»

«Eğer hakikat güneşi Türkiye'yi aydınlatmazsa yakın zamanda, toprağını da, çiftliğini de, istiklâlini de, hatta öz varlığını da kaybedecektir.» (sh: 202/203)

Doğu ile batı arasında inleyen, parçalanan ve yok olma tehlikesi ile yüz yüze gelen «saltanatı, kudreti, namus ve gururu, ve nihayet öz varlığı ayaklar altında sürüklenen Osmanlı ruhu, şimdi taş ve karanlık zindanlarda inleyen bir esir gibi —Kurtuluş Allah'ım kurtuluş!...— diye haykırıyor, yalvarıyor. Bu seslerin birisi de, kurtuluş ve yükselmeyi isteyen hasta bir ses de şimdi benim ruhumda yükseliyor.» (sh: 204) Bu hasta ruh kurtuluşu ve yükselmeyi nerede görüyordu?. Haşim Nahid bunun cevabını ise şu üç esasta arıyordu:

«1) İslâm dininin saf ve ulvî, müslümanları terakkiye sevk edecek esaslarını meydana çıkarmak ve dini teşkilâtı da bu esaslara uygun hale getirmek.»

«2) Osmanlı milletine tarihin yüklediği vazifeye göre idealini, son hedefini apaçık bir şekilde tayin ederek milleti bu hedefe sevk edecek şekilde bir eğitim ve öğretim şekli kurmak ve tatbik etmek.»

«3) Dinî ve ictimaî gayeye uygun olarak hükümet idaresini düzenlemek.» (sh: 211/212)

Fakat düşman boş durmuyordu... Artık birinci safhada, gerek siyasî ve gerekse iktisadî alanda olsun, batı dünyası üstünlüğü sağlamıştı. Müslümanlar için tek kurtuluş yolu olan İslâmî hayat ve görüş orta yerde duruyordu. Asla, kaynağa, asırlar ötesinden ses veren İlahi nûra dönülmeliydi:

«İslâmiyet müslümanların birliğini gerektiriyordu. Bugün ise müslümanlar parça parça bir haldedirler. Hıristiyan Avrupa bu parçalanmadan istifade ederek müslümanları esaret altına aldı. Müslümanları zulüm ve vahşetle kahr ediyor. İş böyle giderse İslâmiyet de mahv olacak. Müslüman milletler mevcudiyetlerini ve İslâmiyeti kurtarmak için bir dakika evvel birleşmelidirler. Ben açıktan söylüyorum, İttihad-ı İslâm, sade ictimaî bir gaye değil, hayır, İslâmları kahr ve helâk eden Hıristiyan Avrupa'yı, karşılık olarak, mahv ve helâk etmek!... Kimden korkacağız, Avrupadan mı? Lâkin fikir ölmez, Avrupa'nın İslâmiyeti mahv etmek fikrine, Müslümanlar da Avrupayı mahv etmek fikriyle karşılık verecek... Mücadele çoktan başladı. Lâkin bu safhada Hıristiyan Avrupa galibtir. İkinci sahada mağlûb olmayı artık Avrupa beklesin!» (sh: 305)

Bu kanaate varılması, bu kadar kin beslenmesi hiç şüphe yok ki, mühim bir esasa dayanıyordu...

Her yazar gibi, Haşim Nahid de ülkenin içte ve dışta karşı karşıya geldiği meselelerin öyle kolay yutulur cinsten şeyler olmadığını görüyordu. Kültür hayatı kozmopolitleşmiş, milliyet fikri azınlık unsurlar arasında şiddetle yayılmış, eğitim ve öğretim yuvaları perişan olmuş, asker savaşacak gücü kendinde bulamamış, yeni harp araç ve gereçleri kara-deniz ve hatta havada bile yarışılamayacak dereceye ulaşmış, bu durumda en çok üzerinde durulması gereken de iktisadî güç, yani Osmanlı ülkesinin mali durumudur.. Fecaat ortada, dışa bağımlılık gün-be-gün artıyordu:

«Yakın zamanda Avrupa bizi iktisadî esareti altına alacak: Devletin gelir kaynakları masrafına yetmiyor. Arvupa'dan her sene milyonlarca para alıyor, bu paralarla gelir kaynaklarımızı takviye edip çoğaltmamız gerekirken, onu boş yere tüketiyoruz. Bir gün gelecek beş-parasız kalacağız. O zaman Avrupa bize diyecek ki, «memleketinizde milyonlarımız var, siz bunun faizini bile ödeyemiyorsunuz, gelir kaynaklarınızı ben idare edeceğim» ve neticede, Osmanlı'nın siyasî istiklâli, iktisadî ile son bulacaktır.»

«Bu müthiş buhran günleri başladı. Devlet, artık birkaç aydır maaşları veremiyor. Bunun sebebi açıktır: Devlet, bütçesinin açığını Avrupa parası ile kapatıyordu. Bu paranın arkası kesildi. Sonra savaş, ağır bir masrafı gerekli kıldı. Düşman tarafından zabt olunan Rumeli'nin geliri de elimizden gitti. Bütçedeki masraf ise aynı masraftır. Halbuki gelir kat kat eksiktir.» (sh: 343)

Osmanlı devlet adamları mali hususları bilemiyor, bir de ısrafın en can alıcısını seçiyorlardı...

Haşim Nihad, bu eseriyle kurtuluşun yollarını ve ilerlemenin esaslarını kendince, devletin bulunduğu uygunsuz şartları da dikkate alarak, ileriye sürüyordu...

Kendisi bu eseri ile birçok tenkitlere uğradı... Bilhassa dini meselelerde, fıkhın ana noktalarını tenkitte sarf ettiği değişik ve ayrı görüşler devrin bir buhran, bir arayış devri olduğunu, çıkışı bulamayanların yanlış kalelere hücûmu kurtuluş saydıklarını göstermektedir... Amma hepsinde olduğu gibi Haşim Nahid'de de bir şeyler

söylemek, bir-iki ictimaî yaraya parmak basmak emeli vardı... O da bunu bu eseri ile yapmaya çalışıyordu...

Habil Adem

Yine klâsik ifadesiyle İkinci Meşrutiyet devrinin ilk çeyreği... Bu yıllar ictimaî yaralanmanın yanında, iktisadî ve siyasî alanda da çatlakların büyük büyük gedikler verdiği birer ibret ve elem nümuneleridir...

Bir yazar, ilk okkalı hezimetin ardından müslümanların durumuna şöyle parmak basıyordu:

«Uğursuz bir talih, fakat bazı parlak uyanışlarla Balkanlardan çekilen Türkiye, İstanbul'a değil, İslâm memleketlerine gitti. Türkiye'nin harbinden en çok duygulanan ve mağlubiyetinden en fazla üzülenler İstanbul'da bulunmuyorlar. Bunlar Hindistan'da, Mısır'da, Afganistan'da, Tunus'ta, Cezayir'de, Fas'ta, Trablusgarb'ta, nihayet Afrika ve Asya kıtalarında hakim çoğunluklardır ki bunlara Müslüman diyoruz. Bunlar savaş ile uyanan duygularını mağlûbiyetle intikamlaştırdılar. Onlar da savaş övgüleri ile dolu olan an'anelerini, geçmişlerini duymaya, ve belki de o geçmişi diriltmeye başladılar.» (7)

Yukarıdaki tesbitten sonra, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu dikkate alan yazar, değişik unsurların dış etkilerle yeni birtakım kurtu-

---

(7) Habil Adem (Pelisler), Hilâfet Siyaseti ve Türklük Siyaseti, Şems Matbaası/1331, sh: 32. (Bu eser 187 sayfa olup, terceme diye takdim edilip, yabancı bir müellif adı verilmişse de gerçeğe uymamaktadır. Bizzat müellif bu taktiğe başvurmuş olması daha kuvvetlidir.)

luş mücadelelerine girmeye zorlandıklarını ifade etmekten kaçınmıyor ve bilhassa Orta-doğu'da bir «Arap Camiası» fikrinin gittikçe yaygınlık kazandığını ve bunun da arkasında İngilizlerin yer aldığını belirtiyordu.

İslâm, hükmünü vermişti. O'nu anlayacak, onun gösterdiği hedefler istikametinde hürriyet ve istiklâle koşacak milletlerin varlığından söz edip, uyanışın Afrika'da ve ardından Asya'dan başlayacağına dikkatler çekiliyordu. Bilhassa Afrikalı müslümanlar hilâfetin sahibliğini yapan İstanbul'daki başların her mağlûbiyeti üzerine en can alıcı hassasiyeti ve ilginin en kuşatıcısını gösteriyordu. Doğu ve uzakdoğu müslümanlarının karşı karşıya geldiği ve bütün şiddetiyle çilesini çektiği sömürücülük, Avrupadan kaynaklanıyordu.

Bütün müslümanlar yen bir «İslâm Siyaseti»ne hasretle geleceğe bakıp duruyorlardı.

Tek ve güçlü adamdan parlamenter hayata akıp giden bir ülkede, Tazminat'ın ardından Meşrutiyet'in sökün etmesi, yeni bir Türkiye'nin doğuş müjdesi sanıldı ve yazarımız bunun tesbitine şöylece varmak istedi:

«Yeni Türkiye!... Bu yeni idarelere, merkeziyet, adem-i merkeziyetlere, inkılâblara, ihtilâllere benzemez. Yeni Türkiye demek, yeni bir hükümet demektir ki, idarî inkılâbların anasıdır. Fakat bu ilk ve esastır. İşte bugünkü Türkiye Devleti böyle bir değişme sahasındadır. Birçok şaşalı ve uğursuz asırlardan sonra «Avrupa, Anasır ve Tanzimat Türkiyesi», «Milliyet ve İslâmiyet Türkiyesi»ne geri dönüyor. Bugünkü İstanbul halifesinin oturduğu taht budur.» (sh: 41)

Pan-İslâvizm ve Pan-Germanizm'in yanında Anglo-Saksonların karşısında yer alacak bir «İslâmcılık Siyaseti» yazara göre, Türkiye'yi yeni bir büyük devlete dönüştürecektir. Hele hele Rus ve İngiliz hücumunu geri püskürtecek bir Türkiye sadece Anadolu'daki müslümanları değil, bütün dünya müslümanlarını yeniden canlandıracaktır. Fakat iş ırkıyet noktasına dökülüp, perde arkasına İngilizler sığınarak, bir Arapçılık cereyanı ile iş büsbütün sarpa saracak, kazanan sömürgeci Avrupalılar olacak, böylece kaybedenler ise sadece ne Türkler ve ne de Araplar oluyordu.. Daha sonradan bütün müslümanlar parçalanıp, esarete düşecektir.

İddialar ve ileriye sürülen fikirler ise çokçadır:

«Bir Türkizm Türkiyesi Rusya'nın katili olduğu gibi, bir İslâmizm Türkiyesi de İngilizlerin katili ve Fransanın parçalayacısı olur.» (sh: 67)

«Sonra Siyonizm meselesi var... Bugünkü Türkiye hükümetini itham edenlerin en müthiş silâhlarını burası teşkil ediyor. Halbuki bu mesele de yanlıştır. Suriye'nin güneyinde kurulacak bir Yahudî Devleti, Hilâfeti tehdit eder ve belki de Türkiye'nin Hilâfetinin uçup gitmesinin sebebi olur. Böyle bir hükümetin hudutlarıyla Arabistan ve Mısır Türkiye'den ayrılır. Buradaki mühim nokta da «Mekke» ve «Medine» meseleleridir. Bu şehirlerle kaim olan hilâfetin bunlarsız ne hükmü olabilir? O zaman İslâm Alemi İstanbul'u değil, Mekke'yi, Mekke'ye sahip olan bölgeyi hilâfet makamı tanır. Özetle hilâfette bir değişiklik, el değiştirme olur.» (sh: 77)

Avrupalılar gelecekten emin oldukları için

yorum ve hesaplarını çok iyi yapıyor, Pan-Türkizm'le batının istediği netice hasıl olacaktı:

«Biz bir parça emin olalım ki Türkler, (Pan-Türkizm)i sağladıktan sonra Hilâfet Siyaseti'ni terk edeceklerdir. Kendileri terk etmeseler bile... Tabii olaylar böyle emr edecektir.» (sh: 128)

«Türkiye'nin bekâsı iki siyaset ile sağlanır... Türkiye ırsî bir siyaset gibi bu iki kuvveti kullanacaktır. Türkiye'nin bugünkü mahiyeti bundan ibarettir.» (8)

Musa Kâzım

Yıllarca dini hizmet etmiş, devlet hizmeti görmüş ve siyasî roller üstlenmiş, son devir şeyhülislâmlarından Musa Kâzım Efendi de, gerek konferans ve gerekse makale ve beyannamelerinde kurulu sistem olan Meşrutiyet idaresini müdafaa etmiş, birçok ulemâ gibi mevcut idarenin icraatını İslâmî inanç ve esaslara göre izah ve tevil etmişlerdir.

Bunun neticesinde, birçok mahzurlar ortaya çıkmış, fakat elde mevcut değerlere göre de batılı dünya görüşüne karşı çıkılmıştır. İslâmı anlamak, onu çağın gerektirdiği şekilde cemiyette tatbik etmek, elbette din ulemâsının ana vazifesidir. Fakat kitap ve sünnete göre olmayıp da, ihtiyaçların tevlit ettiği meselelerin istikametinde değerlendirilip izahına gidilmesi, en çok İs-

(8) Kitabın 170. sayfasında bunları yazan Habil Adem (Pelisler), 1925'de yazdığı «Mustafa Kemallerin Kitabı»nda ise aksini yazmış, bütün bir geçmişe bir İngiliz, bir Rus ve Yahudî gibi küfr edip durmuştur. sh: 33/36, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul/1925.

lâmdan uzak bir hayat isteyenlerin işine gelmiş, neticede ortaya çıkan durum İslâm-dışı bir dünya görüşünün ürünü olmuştur.

Musa Kâzim Efendi bir taraftan Meşrutiyet ve Kanûn-i Esasî'nin İslâma uygunluğunu dile getirirken, diğer yönden de ortaya çıkan ve İslâm-dışı bir görünüm kazanan Avrupaî hayata set çekmek istiyordu...

1324, yani 1908'den vefatına kadar ikbal devirlerinde İttihatçılarla birlik, hep «hürriyet, adalet» ve «kardeşlik» gibi kalıplaşmış, Fransız devrimi sloganlarının ardından koşmuştur. Yalnız dini kültürü, medrese hayatı ile kazanmış bulunduğu ilmi seviye, onun bazı temel meselelere parmak basmasına vesile olmuştur.

Musa Kâzım diyor ki:

«Örf ve âdetin muhkem olması yalnız muamelâta mahsus değildir. Geçim şekli ve hayat tarzımız da millî örf ve âdetlerimize bağlıdır. Nitekim her memlekette de durum böyledir. Nitekim «Hürriyete kavuştuk.» diye hemen her hususta Avrupalılara benzemeye çalışmak, millî örf ve âdetlerimize aykırı olarak hayat tarzı ve geçim şeklimizi tamamiyle değiştirmeye kalkışmak gelişmeye uygun değildir.»

«Biz Avrupanın yalnız ilim ve sanayiini alıp kabule mecburuz. Zira ilim bizim kaybolmuş malımız olmakla onun bulduğumuz yerde elbette alırız. Fakat onların bütün âdet ve ahlâkını, hayat tarzını ve çalışma hayatını kabul edemeyiz. Zira sonradan perişan oluruz. (...) Avrupalıların hayat görüşünü ve giyim şeklini ele alalım: Acaba bizim giyim şeklimizin Avrupalıların giyim tarzı gibi olması mümkün müdür? Şüphe yok ki

buna imkân yoktur. Zira bir kere bizim kadınlarımızın giyimleri Avrupalı kadınların giyimleri gibi olamaz Çünkü kadınlarımızın örtünme şekli Avrupalı kadınlar gibi giyinip kuşanmaya izin vermez. Yine bizim alimlerimiz Avrupalı ruhanîlerin giydiği elbiseyi giyemez. Çünkü bu durum dinî hükümlerimize uygun düşmez. Sair sınıflarda da hüküm böyledir. (...) Şu halde «Biz hür olduk:» diye bütün millî âdetlerimizi ve hayat görüşümüzü terk ile Avrupa hayat ve âdetlerini harfiyyen taklide yeltenmek kendimizi «hürriyet» adı altında müthiş birtakım esaretlere sokmaya, nihayet kendi millî varlığımızı imhaya çalışmaktan başka bir şey değildir.» (9)

Bunlara benzer ictimaî ve siyasî meseleler karşısında müslümanların kurtuluşu ve ilerlemesi, Musa Kâzim'a göre, birkaç esasa bağlı idi...

Birincisi müslümanlar arasında bir «Ümmet Şûrası» kurulmalıydı... İkinci olarak, kitap ve sünnetin çizdiği istikamette şahsın hürriyeti sağlanmalıydı. Fakat bu sonsuzluğu ifade edecek bir şerbestiyet olamazdı... Adaletle hükmetmek, adli esaslara dayanarak, cemiyeti düzenlemek, üçüncü esas olarak ortaya çıkıyordu. Eşitlik ve kardeşlik de birer esas iken, sonuncu olarak, «kuvvet hazırlamak» gerektiğini ileriye sürerek, düşmanlara karşı bir ülkeyi koruyup yaşatmanın en başta gelen şartının silâh ve askerî kuvvetin elde bulundurulmasıdır... Bunlara riayet edilmediği ve her şeye ilgisiz kalındığı için, İslâmın or-

---

(9) Musa Kâzım, Dini ve İçtimai Makaleler (Külliyat-ı Şeyhülislâm Musa Kâzim) Evkaf-ı İslâmiye Matbaası/1336, sh: 272/73.

taya çıkışından itibaren müslümanların gösterdikleri büyük fetih ve gelişmeler neticesi, insanlarımıza arız olan aşırı bir tembellikle, bu hale düştük. Yoksa, İslâm asla gelişme ve ilerlemeye karşı veya engel bir din değildir. (sh: 282/285)

İslâmın esaslarını ve yüceliklerini korumanın gerektiğine inanan Musa Kâzim, ne yazık ki devrin siyasilerinin günahlarına ortak olmuş ve gerilemeyi durduramamıştır...

Said Halim Paşa

Bu devrede bir devlet adamı vardı. Hem siyasî hem de ilmî yönü kuvvetliydi. Devlet idaresinde sadrazamlığa kadar yükselmiş, ilmî bakımdan İslâmî kültür ve fikir hayatını canlı tutan eserler ortaya koymuştur. «Müslümanın vatanı şeriatın hakim olduğu yerdir» dediği halde, sadrazamlık yaptığı devrede bu fikri gerçekleştirecek adımları attığı söylenemez. Belki de yaşadığı devrede ülkede hakim olan savaş hali bu isabetsizliğini mazûr gösterebilir amma, kader birliği ettiği fırka, tarih önünde «kaçaklar ve çeteciler» damgasını yemekten kurtulamamıştır. Hatta bu sadrazam, altı asırlık bir koca devletin batışının kararnâmesini imzalayanların başında yer alacak kadar da büyük siyasî mevki kazanmıştı. Yalnız eserlerinde fikri insicam, dinî hükümleri devlet yapısına uygun bir tarzda işleme ve geçmişin mirasını içten içe kemiren buhranı tahlilde gösterdiği azim inkâr edilemez...

O'na göre cemiyetimiz ve aile hayatımız bir buhran geçirmekteydi. İçten içe çöken bir cemiyet, sarsıntı ve darbelerle mukadder akibete da-

ha çabuk gidiyordu. «Vaktiyle o kadar kuvvetli, o kadar canlı olan bir sosyal dünya bu kadar kısa bir zamanda bu derece (çabuk) nasıl bozuldu?» deyip, sorunun cevabına şöyle giriyordu:

«Son asırda devletin devamlı zayıflaması ve kalıtımcı düşmanlarının devamlı olarak çoğalan bir kudret ve üstünlük kazanması umumun kafasını meşgul ediyordu.»

«Artık Türkçe yerine, Fransızca konuşmak, dinsiz ve sefih geçinmek, parasını kumarda veyahut Fransız metresi kullanmakla tüketmek, insana özgü tavır ve hareketlerin en üstün mertebesi, uygar olanlarla, olmayanların ayırıcı sıfatı sayılıyordu.»

«Lâtin zihniyetinin tahakkümü altında kalan bu Frenkleşmiş cemiyette dine, an'aneye, âdete, memleketin gerilemesine sebebiyet veren, yenileşmesine engel olmakta devam eden zararlı köhnelikler nazarıyla bakılıyor, ve bütün bu ictimaî esaslar, medeniyet ve aydın vatan-severler adına şiddetli hücûmlara hedef oluyordu.» (10)

Said Halim Paşa'ya göre, ictimaî çöküşe, tamamiyle «Lâtin esasına dayanan bir şekli taklid» sebeb idi.

O'na göre, geçmişin enkazı üzerine, yeni bir bina yapılmalı, yorgun ve bitkin kalmış olan bir devleti yeni baştan inşa etmeliydi.

Bu da «cemiyetin bünyesinin canlılık ve güç kazanabilmesi, ahlâkî meziyetlerin ilmî meziyet-

---

(10) Muhammed (Said Halim Paşa), Buhran-ı İctimaimiz, İstanbul-1332, sh. 4/5.

lere, faziletin bilgiye, terbiyenin ilme tercih edilmesine dayanmaktadır.» (sh: 35)

Bir başka eserinde ise Said Halim Paşa, beşerin yegâne saadet kaynağının din olduğunu, bu saadeti de sağlayacak tek dinin İslâmiyet bulunduğunu ifade ederek, Garb'ın tutucu sayarak İslâma saldırması, onun kendi dini olan Hıristiyanlıktan hareketle bu neticeye vardığı esasını dile getirmektedir.

Said Halim Paşa diyor ki :

«İslâm açısından din, istek ve keyfe uyarak bazan yüceltme ve bazan da aşağı görülebilir hayalî veya itibarî bir şey değildir. O hiç bir zaman metafizik —tabiatötesi— sonsuzluk çölünde mahpus muhayyilemizin hatıra getirdiği bir düşünceden ibaret boş avutmalar, olması imkânsız vaadler veya müstakbel emeller sayesinde vehm edilen bir saadeti üretmeye veya elem ve ızdırabları teskin ve yumuşatmaya yardımcı hayali bir vasıta değildir.»

«İslâma göre din, insanlığın aklî, maddi ve manevî dengesinin dayanağı bulunan ebedî kanun ve esaslara karşı beslenmesi gereken hürmet sayesinde beşerin mutluluğunu bir hayal olmaktan kurtarıp müsbet bir gerçek haline getirmektir.» (11)

Böyle bir dinin cemiyete, insana ve dünyaya bakışı her durumda iyi ve yapıcı olduğunu herkes bildiği halde neden müslümanlar geri kalmış, Garb'ın esaretinde düşmüşlerdi?... Bunun cevabını sürekli sorup, araştıran Said Halim Pa-

---

(11) Muhammed (Said Halim Paşa); Taassub (ikinci tab'), İstanbul-1333, sh: 9.

şa, bir başka eserinde de şöyle bir ifadede bulunur:

«İslâm toplumunu teşkil eden kişilerin her biri iyi bir müslüman, hatta kabil ise, en olgun bir müslüman olmaktan başka hiç bir emel taşımamalıdır. Çünkü müslümanların en iyisi insanların en iyisi demek olduğundan konumuza dayanak olan gaye insan toplumunun besleyebileceği gayelerin en üstünüdür ki bu itibarla da en güçlü iman ve kanaatlere, en kırılmaz, en faydalı ve feyizli gayretlere kaynak olacağı tabiidir. Bu gaye, tek kaynağı olan hakikat kadar sonsuz ve nihayetsiz en doğru ve en olgun bir mutlulukla insanlığı namlı kılacak eşsiz bir gayedir.»

«Türk veya Arap olsun, İranlı veya Hindli olsun, güçsüz veya kuvvetli olsun, cahil veya alim bulunsun her müslüman ancak bu hedefe bağlı ve yönelik bulunmalıdır. Ancak bu sayede müslümanlar siyasî, ictimaî ve ahlâkî vazifelerini hakkıyla yerine getirmeye muvaffak olurlar, emin ve süratli adımlarla üstünlük ve selâmet sahasında merhaleler aşabilirler.»

«İslâm Alemi büyük bir ailedir. Onu meydana getiren milletler, o necîb ailenin muhtelif şubelerini teşkil ederler.» (sh: 30)

Yalnız bu ailenin aynı duygu, aynı düşünce ve kader birliği içinde olması, dinin icabıdır. Bir yanda «Garblılaşmak» diğer yanda «Türkleşmek» iddiaları yer alır ve gelişme gösterirken, bu «İslâm Alemi ailesi» de kendine bir yön çizmeye mecburdu... Said Halim Paşa'ya göre bunun tek çaresi ve tek dayanağı «İslâmlaşmak»tı. Aynı adlı eserinde bunun çevresini şöyle tesbit ediyordu:

«Kendisinin müslüman olduğunu söyleyen bir adam kabul etmiş olduğu dini esaslarına göre hissetmedikçe, yani İslâmın ahlâkî, ictimaî ve siyasi hayatına tamamiyle uydurmadıkça yalnız müslümanlığını itiraf etmekle bir şey kazanmaz, hiç bir saadet elde edemez.» (12)

Batının düşünce ve fikir hayatını benimseyen, batı dünyasına göre, (Kant) veya (Spenser) felsefesine inanan kimse, elbette bir Fransız, bir İngiliz gibi düşünecek ve yaşayacaktır. Milletler kendi fikrî yapı ve inanç dünyalarının birer eseridir.

Bunun için de, gerçek, olduğu gibi kabul edilmeli ve milletler öz benliklerini korumak için, öz değerlerine yapışmalıdırlar:

«Çinlilerin ahlâkı, Hindlilerin sosyal yapısı ve Meksikalıların siyasetini kabul eden bir Fransız veya bir Alman acaba ne olabilir? Mademki bir Fransız, yahut bir Alman gibi hissetmiyor, düşünemiyor, hareket etmiyor, kullandığı lisanı Alman veyahut Fransız lisanı olsa da o ne Alman, ne de Fransız olabilir.» (sh: 5)

Öyle ise Fransız, Fransız kültürü ve dili ile Fransız, Alman da, Alman düşünce ve ictimaî hayatı ile bir Almandır. Ya müslüman? O da dini inanç, ictimaî yapı ve siyasî özelliği ile «İslâmlaşmak» durumundadır.

Bunları itikat, ahlâk, ictimaî yapı ve siyasî tatbikat gerçekleştirebilir... Fakat Osmanlı dev-

---

(12) Prens Mehmet Said Halim Paşa, İslâmlaşmak. Dârü'l-Hilâfe Hukuk Matbaası-1337, sh: 5. (Bu eseri 32 sayfa olup, Sebilürreşad'da neşr edildikten sonra ayrıca kitap halinde basılmıştır.)

let yapısına damgasını vuran Türkler, geçmişten kendilerini ayırıp yeni bir hayata ilk adımlarını atıyorlar. Bu onların felâketi olacaktır... Bu kanaate M. Sâid Halim Paşa'yı sevk eden amilleri de şöylece ifade ediyor:.

«Osmanlı Türkleri maddî ve manevî birçok faziletler ile yaratılmış bir millet olmakla beraber İslâmdan önce olan medeniyetleri pek az gelişmişti. Onun için İslâmı kabul ettikleri zaman, bu yeni dinin esaslarını tatbik hususunda, İslâm'dan önce medeniyetleri daha ileride olan, binaenaleyh o medeniyetin zararlı tesiri altında kalmaktan kurtulamayan diğer milletlerin hepsinden daha fazla başarı gösterdiler.» (sh: 18)

«Vakıa, Avrupa ile temaslarında önceleri düşmüş oldukları uyuşukluktan silkinip uyanmak istediler, ancak muhteşem geçmişlerini var eden gücün İslâm olduğunu unutarak, o geçmişin Batı'dan geleceğini sandılar.» (sh: 18)

«Selâmeti önce bulmuş oldukları tarafta, yani İslâmın ahlâkında, ictimaîyatında ve siyasetinde arayacakları yerde Batınınkilerde bulacaklarını sandılar.»

«Bir taraftan Avrupalı milletlerin şevket ve refahı, diğer taraftan arada teessüs eden karışıklığın günden güne ilerleme göstermesi hasebiyle gerek hükümeti ve gerekse umumî efkârı idare edenlerimiz şuna kani oldular ki, şu andaki düşüşten yükselmek, ve bu suretle memleketi muhakkak olan izmihlâlden kurtarmak için tevessül edilecek tek çare, Batılı milletleri taklît etmekten, diğer bir tabirle onların bütün kaynaklarını, bütün anlayışlarını kabul ederek kendimizinkilerini unutmaktan ibarettir.» (sh: 19)

«Halbuki bizim bütün kurumlarımız sırf İslâmî kaynaklarımızla, İslâmî anlayışlarımızdan doğmuş bulunduğundan bunların yerine Batılı kaynak ve anlayış üzerine kurulmuş yeni birtakım kurumlar kurabilmek için eskilerinin gerileme durumuna düşmüş bulunmasından istifade ettiler.»

«Demek oluyor ki, bu kurumların ıslâhı, yayut tadili cihetine gidilmedi de, yeniden vücuda getirilmesi, icat edilmesi tercih olundu.» (sh: 19)

«İşte yenilik özelliği verilen bu gelişmeler asırlardan beri kurumlaşmış akideleri, fikirleri, anlayışları, an'aneleri, duyguları, ahlâkı harap etmekten, sözün kısası, memleketi her gün yeni bir şekille uğursuz izlerini görmekte olduğumuz tam bir manevî anarşiye doğru sürüklemekten başka bir şeye yaramadı.» (sh: 20)

«Çare yok, bir gün gelecektir ki, İslâmın gerçekleri müslümanlığa karşı gelen dalâletlere bir defa daha galebe çalacak da, hükümdârı yer yüzündeki müslümanların halifesi bulunan bu memleket bir defa daha İslâm milletlerinin başına geçecek, onları saadete doğru sevkedecektir.» (sh: 20)

«Türklerin İslâmdan uzaklaşmalarına yalnız Batı medeniyetinin manevî tesirini sebeb saymak büyük bir hatadır. Çünkü Hıristiyan hükümetlerin bize karşı besledikleri derin ve ebedî kinin de o nisbette tesiri olmuştur.» (sh: 20)

«Evvelce bu memleket istemiyerek, bilmiyerek, hatta gücü yettiği kadar fazla İslâmlaşmaya çalışarak İslâmdan uzaklaşıyordu. Bugün ise bilerek, büyük bir arzu ile isteyerek, her türlü vasıtaya müracaat ederek İslâmdan uzaklaşıyor.»

«Evvelce bizler milli düşüşümüzü İslâmî gerçekleri daha iyi anlayıp, daha iyi tatbik edemediğimize, yani şahsî kabiliyetsizliğimize atf ediyorduk. Bugün ise onu kendi kusurlarımızda, ihmallerimizde değil, dinimizin bizi bağlamakta bulunduğu kaynakların, esasların noksanlıklarında arıyoruz.» (sh: 21)

«Eğer İngiliz, Fransız veya Alman eğitim sistemi iyi ise, iyi bir İngiliz, iyi bir Fransız ve iyi bir Alman yetiştirmekten ibaret olmak üzere muayyen bir gaye takip ediyor ve ona uygun oluyor da onun için iyidir. Bundan dolayıdır ki hiç bir zaman bir milletin eğitim sisteminin diğer bir millete uygun gelme ihtimali olamaz.»

İslâmın anlayışına göre ise iyi bir müslüman yetiştirmek; her yönüyle olgunlaşmış, yüksek bir anlayışa, yüksek bir kültüre sahib olmuş, kendi saadetini başkalarının gerilemesinde aramayan iyi bir Türk, iyi bir Arap, iyi bir Acem, iyi bir Hindli yetiştirmektir.» (sh: 30)

«Yukarıdan beri söylenen sözlerden şu netice çıkıyor: Müslüman o kimsedir ki siyasî olduğu kadar ictimaî de bulunan bütün hak ve vazifeleri —hürriyet, adalet ve yardım— İslâmî kaynaklardan doğmuş bulunacak. O kaynakların kendileri de bizzat İslâmın akaid ve ahlâkından doğmuştur.» (sh: 32)

Prens M. Said Halim Paşa (1863/1921), siyasî kaybının sonucu, Malta'ya sürülmüş ve fikirlerin müdafii olarak bir Ermeni komitacı tarafından Roma'da ikametkâhının kapısında şehid edilmiştir.

Tek Kurtuluş-Tek Çare...

Bir buhran, bir yıkılış ve bir yok olma devri içinde fikrî ve aksiyoner kavga peşinde koşanlar, verdikleri eserlerle batı ile hesaplaşma, batıdan önce fikirle, kitapla ve düşünce ile gelen sonra da fiilî baskıya dönen imha plânına karşı dirilme ve kendine gelmeyi, mümkün olduğu kadar, kitapla yapmaya çalışıyordu.

Batı kendine gelmiş, sıcaktan genişlemeye yüz tutmuş bir madde gibi hudutlarını zorluyordu... Batı'nın ilk zorlayacağı ülke de Türkiye idi... İşte bu safhada, düşünen kafalar, eli kalem tutan mütefekkirler, hem kendi durumlarını ve hem de karşı karşıya geldikleri düşünce ve hayat zorluklarını ele alıyorlardı. Batı akın üstüne akın tazelediği, doğu için, düşünmek, öğrenmek ve geçmişinde sahip bulunduğu özelliklerin, yeni bir asra girildiğinde verebileceği cevabları merak ediyordu... İslâm ve onun kurduğu dünya sistemini, dünya hayatını nasıl kurmuştu, insanın cemiyet halinde yaşayışına nasıl bakıyordu?.. Bir Batı ki, ezmeye çalıştığı, topraklarına akıp durarak, çekirge sürüsü gibi silip süpüreceği ülkenin hayat görüşü, inanç ve düşüncesi ne idi?... Bunu da merak ediyordu... Çünkü XX. asır —batının Hıristiyan hakimiyetini ilân ediyordu... Bölme, parçalama ve yutma yıllarında, lokma lokma olmuş müslümanlar, ne düşünüyor, ne işlerle uğraşıyorlardı?

Çöküşün amili dini mi idi... Yoksa iktisadi ve siyasi gerileme mi?

Cemiyet'ten devlete giden yolda, devletin yapısını teşkil eden ana unsurlar tahrib olmuş, yoksa zamanla dayanamayın aşınmış mı?...

Gerekli müesseseler, hizmet devirlerini doldurup, yeni bir organizasyona mı ihtiyaç gösteriyordu?

Milli yapı, iktisadî denge kapitalizmin tırmanış gösterdiği bu asrın ilk çeyreğinde, Osmanlı devlet yapısını içten içe çökertmiş miydi?

İlmî hayat ve medreseler o eski üstün ve yetenekli devirlerini kapatıp, statik vecheye bürünüp, yeni gelişmelere ayak uyduramaz mı olmuştur, yoksa esas kaynaktan, kitap ve sünnetten, sapma gösterip, kurtuluşu başka fikir ve akımlarda aramakla mı kendini bitirmişti?

Bütün bu sorular giderek çoğalıyor, amma istenen cevap, arzu edilen gelişme bir türlü verilemiyordu.

Son devrin okur-yazar ilmiye mensublarına göre, ana mesele İslâmın anlaşılması ve tatbik sahasına konması idi··· Ne idi İslâmın esası?...

Devlet olabilme ve hükmünü devam ettirebilmenin ana esaslarının başında gelen İslâmî siyaseti bilmekti. Manevi güç kaynağının otorite olabilmesi, kitap ve sünnete ve bu iki kaynağın ışığında teşekkül eden diğer iki esasın —icma ve kıyas'ın— toplamı ile, idare tarzının teşkili lâzımdı. Çünkü toplu halde yaşayan insanların aralarında ortaya çıkan bütün maddi ve manevi meselelerin çözümü, İslâmî devlet yapısı ile su yüzüne çıkabilirdi. Ayrıca adalet, emaneti ehline vermek; işleri müşavere ile rayına oturtmak, İslâmın ilân ettiği ictimaî yapının ana unsurları idi...

Son devir alimlerinin, değil İslâm toplumu için, bilhassa kendilerine amansız bir hücûma geçenlerin bile saadet ve kurtuluşları için, ileri-

ye sürdükleri ana çareler şöylece sıralanabilir:

«Halkı kuvvete değil, hakka mahkûm edin.»

«Halkı zelîl değil, aziz kılın.»

«Halk arasında baskının doğmasına, haset ve nefretin çıkışına sebeb olan asalet ve ruhaniyet imtiyazlarını kaldırın.»

Halk arasında gösteriş için değil, gerçekte bir eşitlik sağlayın.»

«Cemiyet arasında muavenet fikrinin doğmasına yardım ile sağlanmasına çalışın.»

«Allah korkusu fikrini kalblere yerleştirin.»

«Yoksa bu siyasî, ictimaî ve sinaî karışıklığı, zulüm ve üstünlük sağlama mücadelesini ortadan kaldırmanın başka bir şekli yoktur. Kötü neticeleri göremeyen insanlığın göstereceği çareler aksi tesir göstermekten başka bir netice vermez. İnsanlık er-geç ismen olmasa bile, amelî bakımdan İslâm olacaktır. Bu da şimdiden tahmin olunabilir.» (13)

Yani tek çare, tek kurtuluş vesilesi İslâm olmuş oluyor. Eğer son asrın başından itibaren, Müslümanlar parçalanmış ve batıya mağlûb olmuşlarsa, bunun tek sebeb ve amili, İslâmı bilmemelerindendir. Çünkü İslâm siyasetinin cahili olanlar, devlet işlerini ele geçirip, her yeri harabeye çevirmişlerdir. Nitekim, batı ile cebelleşirken, takip edilmesi gereken siyaseti iki temele bağlayanlar da bulunmuştur:

«İslâm Dini'nde siyasetin biri adalet, diğeri meşveret olmak üzere iki temeli vardır. Bunun başka türlü olabileceğini iddia eden kimse, ya ce-

---

(13) İzmirli İsmail Hakkı, el-Cevabu's-Sedit fî Beyani Dini't-Tevhid, Ankara - Ali Şükrü Matbaası/1339, sh: 263-264.

haleti veya taassubu sebebiyle İslâma fenalık etmiş olur.» (14)

O halde, bu ifadeye göre, bunca fenalık, bunca anlayışsızlık ve perişanlık, yeni bir silkiniş, yeni bir duygu ile yeni bir «sil baştan» yapmanın gereğini ortaya koyuyordu.

Özetlemek gerekirse, müslümanların geri kalışına ve Haçlı emperyalizme mağlûp olmalarına tek sebeb, İslâmı anlamamak ve asırlardır İslâm alimlerinin geçerli kıldıkları esas ve kaideleri rayına oturtup yürütmemektir...

Beşerin muhtaç olduğu bütün gelişme ve ilerleme şartlarını hazırlayarak, huzurlu ve kardeşlik kokan bir sistemle yol almayı başarmak, çileli devirlerin ibret dolu yoksulluk ve perişanlığından sonra, daha kolay ve başarılı olur.

İdeolojilerin kuvveden fiile dönüştüğü bir çağın ne tür sistemleri insanların başına belâ ettiğini bilmemek için kör olmak gerekir. İktisadi sistemleri ele alarak, içlerinden tercih ettikleri rejimleri insanlığın başına belâ edenlerin verdikleri dünyevî mücadele, elbette en çok müslümanlara ışık tutmalı, onlara gerekli dinamizmi vermelidir.

İslâm gelecekte ne olacak ve ne ile beklenen gerçekleştirecek, diye düşünmek, esir ve sömürülme durumunda olan son asrın müslümanlarına bir tarihi borçtur...

«Hülâsa olarak İslâm bir gün gelecek, feyizli nurlarını, görülmemiş derecede, bütün dünyaya yayacaktır. Şimdi biz müslümanların omuzları-

(14) Abdülaziz Çaviş, Anglikan Kilisesine Cevap, (Müt: Mehmet Akif), Evkaf-ı İslâmiye Matbaası/İstanbul-1340, sh: 166.

na düşen en mühim vazife, geri kalışımızın gerçek sebeblerini hakkıyle araştırıp, ortadan kaldırmaya ve yok etmeye çalışmak, vad olunan gayeye ulaşacağımıza inanmış olarak büyük bir azim ve tevekkülle cehalete karşı mücadeleye devam etmektir.» (15)

«Muhakkak Allah, kötülük yapmaktan sakınıp, iyilik yapanlarla beraberdir.» (16)

Eğer son asırda müslümanlar, kötülerle bir olmayıp, hakka sarılıp emr edilen ahkâm üzere çalışsalardı, esir olup sömürülmezlerdi... Çünkü son asırdaki din ve devlet ilişkileri bunun canlı vesaiki ile doludur... Batılılaşma, görüleceği üzere, bu doğrultuda milletin can damarlarını kurutmuştur...

---

(15) Milâslı İsmail Hakka, Hakikat-ı İslâm, Hilâl Matbaası-İstanbul/1341, sh: 221.

(16) en-Nahl suresi, ayet: 128.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İÇ BÜNYEDE ÇATLAMA ve DEVLETİN SARSILMASI

a) Millî Ahlâk

Osmanlı Devletinde, batırılışının son on yılına kadar devlete hakim olan tek ve değişmez otoritenin padişah-sultan olması ve kuvvetin tek elde toplanması, ister-istemez idare ve tatbikatın şekil ve yönünün, devlet başkanı tarafından düzenlenmesini gerekli kılıyordu.

İleriyi gören, sahib bulunduğu özelliklerin ne derecede geçerli olduğunu anlayan, omuzlarına yüklenen ağır sorumluluğun nerelere vardığını isbatlayan bir devlet adamının. ortaya koyacağı yapı ve dinamizm başında bulunduğu millet ve devleti ya kurtarır veya mutsuz sona götürür... İşte böyle bir yol ayrımında kalan Sultan II. Abdülhamid, önce ilân ettirip, sonra da kendi otoritesi altına aldığı Kanunî Esasî'nin 7 Zilhicce 1293 (1876) tarihli gerekçesinde;

«Yüce Devletimizin bir zamandan beri gü-

cüne arız olan gerilikler, dış etkenlerden ziyade içteki idarî işlerde doğru yoldan sapılmasından ve halkın bağlı bulunduğu hükümetlerin emniyetlerine yararlı olacak sebeblerin gerilemeye yüz tutmuş olmasından doğduğunu...» (1) açıklamakla, sarsılma ve iç bünyedeki çatlamanın, dış tesirlerden çok, içten geldiğini ilân etmiştir.

Devlete belâ olan fikri ve aksiyoner hareketler yanında, bir de batının kini ve hesabı eklenince, gerileme ve çöküş süratliliğini kazanmıştır... Çünkü kendi devletinin kurtuluşu, kendi insanının mutluluğu için yapının değişikliğini kendi idare ve sisteminin sapma ile yüz-yüze gelmesinde arayan bir devlet adamına batılı bir başka türlü bakıyordu:

«Bu asrın başında, korkak bir sultan, «Yıldız Köşkü»nün içine kapanmış, bugünkü Türkiye'den üç defa daha büyük bir ülkeyi idare ediyordu.»

«Gladstone, onu «Büyük Katil», Albert Vandal «Kızıl Sultan» ve Anatole France da «Despot, korkak, deli» şeklinde ilân ediyordu.»

«İnsanlar henüz büyük savaşlara, sürgünlere, ve toplama kamplarına hazır değillerdi. Avrupa 1900'lerde sulh içinde yüzüyordu.»

«XX. asrın ilk yılları böyle idi.»

«Müminlerin padişah ve halifesi, hükümdar ve kumandanı, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi (Ombre de Dieu surla terre), II. Abdülhamid, 20 milyonu müslüman olan 32.525.000 vatandaşın kaderini çiziyordu. (2)

---

(1) Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Mahmut Bey Matbaası-1318, sh: 36.

(2) Willy Sperco, Turcs d'hier et d'aujourd'hui, Nouvelles Editions Latines, Paris-1961, p. 9.

Bu anlayışla, sadece müslümanların değil, müslüman olmayan vatandaşların da derdini ve içinde bulundukları durumu batılılar, menfaatlerine uygun düştüğü için, toplu olarak değerlendiriyor, sömürü çarkı nerede ise orada karar kılıyordu.

Daha önceki bölümlerde görüldüğü gibi, içerdeki muhalifler, yeni ilericiler, batılı düşünürlerden farklı bir yapıya sahip değillerdi.

Fakat biz bu bölümün temeline inmeden, çeşitli grup ve ideolojilere ayrılmış kişilerin, iç bünyedeki sarsıntıyı hangi noktalarda ele aldığına bir bakalım...

Kimine göre, bizde o eski azim ve sebat kalmamış, tembel bir millet olmuşuz, kimine göre de Avrupalı haçlı ruhu ile eski papazların kin ve nefretini yeni baştan gündeme getirmiş oluyoruz... Bazısına göre de, İslâmiyet ırk ve cinsiyet farklarını ortadan kaldıramadığı için, gerileme ve ayrılık noktasına gelip dayanılmıştır...

Bizim sosyal hastalıklarımız, en buhranlı devirde ele alınırken «cesaret»in unutulduğu söyleniyordu:

«Şu XX. yüzyıla değin ne kadar devlet, millet yıkılmış ise, hepsi millî ahlâklarının bozulmasından doğmuştur. İctimaî hastalıklarımızdan ve bu sebebten dolayı ilerleyemeyişimizin ana unsurlarından biri de «azim» ve «sebat» sahibi olamayışımız teşkil eder. Azim ve sebat, mübalağasız denilebilir ki, günümüz medeniyetinin en mühim sebebi, en kuvvetli etkenidir. Her türlü ilerleme ve başarının, keşif ve icadın en mühim amilidir. (...) İtiraf etmeliyiz ki bu haslet bizde pek az mevcuttur. Biz çalışırız, fakat bir iş üzere

sebat ile değil... Uğraşırız, fakat bir gaye uğrunda cesaretle değil!...» (3)

Fakat bunun yanında, cesaret bulunsa, memleket meseleleri üzerine kararlı olarak gidilse, talihsiz gidişi durdurmak mümkün olabilir miydi?... Dikkatleri başka taraflara çeken ve ana meseleyi bütün boyutları ile bir İslâm-Hıristiyan kavgası gibi görmenin heyecanına kapılanlar da yok değildi...

Acı ve ızdıraplar, batılının tekmeleri, baskıları, sindirme ve hakkı söndürme çabaları müslümanların sefalet çamuruna itilmelerine yaradığı görüşü duygusallık duvarını aşacak boyutlara varıyordu:

«Asırlardan beri sefalet çamurlarında sürüklenen, felâket yumrukları altında yıpranan, gerileme çukurlarına gömülen müslümanlar, son zamanlarda akıbetin müthiş vehametini takdir ettirecek kadar amansız tekmelere, cehennemi toslamalara maruz kaldılar.»

«Salib (Haçlı), Papa (Urban)lar devrindeki kin ve şiddetle, geçen günler nisbetinde âmansızlığı da aratmak üzere, devamlı olarak hilâle hücûm etti ve ediyor. Maksadı yalnız hilâlin şaşaasını söndürmek değil, onu bütün bütün bastırmaktı. İşlenen kanlı facialar, bu gayenin takib edildiğini pek güzel gösterdi. Ve şu anda da gösteriyor.» (4)

---

(3) Sami-zâde Süreyya, Emraz-ı İctimaiyemiz, Tenrüf-i Müslimîn, 28 t.evvel/1326, c. 1, sayı: 21, sh: 334.

(4) M. Şemseddin, Müslümanlık Aleminde İntibah Emareleri (1), İslâm Mecmuası, 30 K.sanî 1329, c. 1, sayı: 1, sh: 25.

Batı-Hıristiyan alemi bir yandan iktisadi sömürmeyi kuvvetlendirirken, diğer yandan dini bakımdan bütün Hıristiyan mezheplerinin haklarını korumak iddiasıyla, İslâmların idaresi altında yaşayanlara elini uzatıyordu. Fakat yerli işbirlikçiler ise, kendi açılarından gerileme ve yarı esaret durumuna düşüşte temel sebep olan İslâmi noktaların yetersizliğini göstermek istiyorlardı...

«İşte bugünkü Türk alemi!...

«Bu alem, mesafenin genişliğince Avrupa ve Amerikadan büyük, nüfus sayısınca 70-80 milyon halktan oluşmaktadır. Fakat bu alem son zamanlara kadar geniş olduğu sayıda perişan, büyüklüğü derecesinde de kendinden habersiz ve çaresiz idi. Muhtelif parçaları birbirini tanımaz, kendi aralarında maddî ve manevî bir bağın sağlanmasından aciz ve tembel idi. (...) Bu perişanlığın devamına başlıca üç şey sebeb oluyordu:

1) Mezhep ihtilâfı,
2) Siyasî ayrılık ve muhite bağlılık,
3) Milliyet bilgisinin yokluğu...» (5)

Batı dünyası çok daha şiddetli ve o derece de düşmanlıklarla dolu mezhep savaşlarından gelip, kapısını araladığı XX. yüzyılda mezhep ihtilâfları ile uğraşmazken, bizdekiler, gerilemeye amil olan unsurları tesbitte salim ve objektif düşünmüyor, temelde İslâmın çizdiği çemberin dışında kalıyorlardı:

«İslâm dini her ne kadar fıtrî ve insanların birbiriyle kaynaşmaları için en etkili bir unsur

(5) Ahmed Ağayef, Türk Alemi (1), Türk Yurdu, İstanbul-1327, c. 1, sayı: 1, sh: 13.

ise de, hiç bir zaman muhtelif İslâm milletleri arasından ırkçılık ve cinsiyet hislerini ve eğilimlerini tamamıyle ortadan kaldıramamıştır.» (6)

Bu inancı aynı zaman ve zemin içinde, bir başkası daha açık olarak öne sürüyor, «uyanış» ve «ilerleme»yi kavmiyetçilikte görüyordu:

«Biz ne mürteci, ne hayal-perest, ne de ayrılıkçıyız. Osmanlılığın, İslâmlığın varlığının korunmasını, ancak Türklüğün uyanış ve ilerlemesi halinde mümkün görüyoruz.» (7)

Nitekim zaman bu anlayışa hak verdirmiş, Osmanlı ülkesinde meşruti bir inkılâb olmuştu. Bu öyle bir heyecan ve sevgi ile ele alınmış ki, nerede ise Fransız inkılâbının öncüsü gösterilebilecek bir «şakşakçılık»a ulaşmıştır...

Elbette batıda inkılâblar olmuş, ülkeler uyanmışlardı.

«...Fakat doğu inkılâbları içinde hiç birisi Osmanlı inkılâbı kadar ehemmiyeti, tesirleri ve neticeleri ihtiva edememiştir. Bu da gayet doğaldı. Osmanlılık doğuda, Fransanın inkılâbtan önce batıdaki durumunda idi. (...) İnkılâbtan sonra gayet mühim akımlar, fikrî değişiklikler ve hayatî değişikliklerin ortaya çıkmış bulunduğunu görüyoruz. Ashab-ı Kehf gibi asırlardan beri uzun ve tükenmez bir gaflet uykusuna dalmış, aynı inanç ve görüşleri, aynı tarz hayatı birkaç yüz asırdan beri değiştirmeden koruyarak gelmiş olan müslümanlar sanki kudret sahibinin büyük

---

(6) Ahmed Ağayef, Türk Alemi (5). Türk Yurdu, 1328, c. 1, sayı: 7, sh: 197.

(7) Köprülü-zâde Mehmed Fuad, «Türklük, İslâmlık, Osmanlılık». Türk Yurdu, 1329, c. 4, sayı: 44, sh: 793.

bir darbesi ile sarsılarak başlarını kaldırdılar, gözlerini açtılar.» (8)

Bu göz açma ile her şeyin rayına oturduğunu sananlar çok geçmeden, iç bünyedeki uyumsuzluk, siyasi ayrılık ve yeni bir model deneme heyecanı, bu inkılâbı birkaç yıl içinde yokluğa, esarete ve bitkinliğe mahkûm etmiştir...

Dış borçlar ve içteki tefecilik, üretimi büyük vurguncuların eline geçirmiş, bölgelere göre başlayan savaşlar giderek bütün devleti sarmış, millî ve dinî duygular heyecan noktasında tutulmak istenmesine rağmen yeni inkılâbçılar, doğuluların önderi olduklarını iddia etmelerine ters olarak bitişin son sinyallerini vermeye başlamışlardı...

«Denebilir ki Osmanlı Devleti kuruluşundan beri geçen seneye (1914) ve önümüzdeki (1916) seneye kadar büyüklük ve ehemmiyeti yönüyle fevkalâde seneler yaşamamıştır. Osmanlı Devleti, Türk Hakanlığı ve İslâm Hilâfeti hayatının mutlak surette en mühim bir devresini geçirmektedir.» (9)

Siyasî alandaki dar görüşlülük, askerî sahadaki tecrübesizlik, iktisadî hayattaki dışa bağımlılık ile iç bünyede ise din ve inanç yönündeki çalkantılar hem saptırma ve hem de inkâr etme yollarını çoğaltmıştır...

Her kafadan bir ses çıkmaya başlıyor, kimse suçu kendinde bulmuyor, her an patlamaya ha-

---

(8) Ahmed Ağayef, Osmanlı İnkılâbının Şarktaki Tesiratı, Turk Yurdu, c. 4, sayı: 43, İstanbul/1329, sh: 663.

(9) Akçoraoğlu Yusuf, 1330 Senesi, Türk Yurdu, c. 8, sayı: 1, 5 Mart 1331/1915, sh: 2518.

zır bir bomba gibi memleketin meseleleri bir ayrılıkçılara, bir ilericilere (?) geçiyordu...

b) Sosyal Hayatta Türkleşme

Sınaî hayatı çok geri, iktisadi durumu azınlıkların elinde olan ve iman gücünden başka meziyeti kalmamış milyonlarca müslümanın ülkesi, yenicilere göre, askeri alandaki gençleştirme ile kurtuluşa erebilirdi. Bunun da kaynağını, o devrin siyasî kuruluşu olan İttihat ve Terakkî teşkil ediyordu...

«Memleketimizin hayatına inanan ve iman eden şüphesiz İttihat ve Terakki idi. Ve onun yüce ruhudur ki bize, orduya bir Harbiye Nazırı yarattı. Yeni Harbiye Nazırı, gerçekte bir nefha ile Avrupanın en az bir asırlık yeni gelişmesini ordumuza bir defada aşılayacak ve sokacak değildir. Bunu biliyoruz. Yalnız bundan dolayı üzüntülü değiliz. Zira bil-fiil görüyoruz ki ordunun gençleştirilmesi için ateşli bir teşebbüs var. (...) Orduyu gençleştirmek için iş başına genç ve çalışkan kimseleri getirmek gerekli idi...» (10)

Böylece ordunun içine genç ve yaşlı, mektebli ve alaylı kavgası sokulmuş, her yeniliğin ardından bir başka hezimet haberi gelmeye başlamıştı. İleride görüleceği üzere, ordu savaşıyor, şehadet için cepheden cepheye koşarak alınları dik gazilik rütbesini bileklerinin hakkıyla alıyordu.

Fakat iç bünye bozulduğu, işler anormal bir seyir takip etmeye başladığı için kimse kimseye itimat beslemiyordu.

---

(10) Kılıçzade Hakkı, Ordumuzun Gençleştirilmesi, Hürriyet-i Fikriye, c. 1, sayı: 2, Şubat 1329, sh: 7.

Dini duyguları canlı tutmak, halkın dayandığı ve sahib bulunduğu meziyetleri harekete geçirmek için, eğitim ve öğretimde, idarî hayatta ve siyasi gelişmelerde birlik olmanın ve birlikte hareket etmenin başarılıp başarılamadığı her geçen gün acı olaylarla su yüzüne çıkmış, değil mevcut olanı koruma, aksine gide gide çok şey gözler önünde, dinmez göz yaşları içinde heba olup gidiyordu.

Gücü yetenler, geniş bir sahada ses verenler ortaya koydukları fikrî yapı ve kurtuluş reçetelerine bakmadan devamlı olarak dinin statikliğini öne sürüp gelişme ve ilerlemenin tek manii gibi gösteriyorlardı...

Bir cemiyet, bütün fertleri ile uyum sağlarsa ve bütün kurumları ile belirli bir seviye gösterirse kendini koruyabilir. Böyle olmaz da kadının cemiyetteki rolü, yeni neslin eğitimi, kitlelerin inanç ve şuuru ayrıcalık gösterirse, parçalanma ve çöküş çabukluk kazanır...

Böyle düşünen yıkılış devrinin birçok düşünürü, ilk önce halkın aydınlatılmasını, bilgi sahibi olmasını istemiş, bunun için de işe camiden, dini telkinden başlamanın gerektiğine inanmıştı. İctimaî hayatta işlerin cereyan tarzı için yön verici durumda bulunan, devlet yapısının gereği olarak, Şeyhülislâmlık, fetvâ makamının gerekli kitablardan çıkartıp düzenlediği fetvâlarla, görüşünü halk oyuna sunuyordu. Bu safhada iş gelip halka dini telkin ve nasihat için bilgi vermeye dayanınca, eski usulü terkle, her şeyin Türkçe olması istenir.

Bu usül üzere, camilerde hutbelerin Türkçe okunması istenir. Buna «Bab-ı Fetvâ» karşı çıkar...

«Geçenlerde, Gümüşhaneli bazı kardeşlerimiz tarafından cuma ve bayram namazlarında hutbelerin Türkçe okunmasının gerekli olup olmadığını istifta etmiş, Bâb-ı Fetvâ da «Türkçe Hutbe»lerin (harama yakın) mekrûh olduğunu bildirmiştir. Biz, hâlâ bu türlü fetvâlarda ısrar edilmesinin manasını anlayamıyoruz. Acaba bu fetvâ hangi esasa dayanmaktadır. Türkçe hutbe niçin mekrûh oluyor? Bunun keraheti nereden anlaşılıyor? Biz işte bu yönleri anlayamadık... Onun için hayret ediyoruz. Biliyoruz ki bir şeyin, bilhassa, ibadette tahrimen kerahete kail olmak, hürmet (haramlılık) ile hükm etmek gibi bir şeydır. Şer'i bakımdan büyük bir iştir. Acaba bu adamlar nasıl oluyor da vebalden korkmazlar!...» (11)

Toplu halde yaşayan, cemiyet içinde ortak bağlar kuranlar o devre göre sadece erkekler bulunduğuna göre, kadının durumuna kim el atacak, beşerin seviyesi kadının sosyal durumu ile ilişkili bulunduğuna göre, kadın evde mi oturacak, gibi bir başka mesele ortaya çıkmış oldu...

Batıcılar kurtuluş sağlayan ip uçlarını yakalayamadıklarına göre, mesele, feminist bir anlayış içinde ortaya atıldı. O devirde birçok mecmua, nefis bir kâğıt ve baskı tekniği içinde batılı

---

(11) İslâm Mecmuası, c. 1, sayı: 6, 10 Nisan 1330, sh: 190-191. (Aynı tarihlerde (1914'de) Kazan'da hutbeler Türkçe okunuyordu. Ayrıca «Makam-ı İftâ'nın bir fetvâsı münasebetiyle» adlı makale ile hutbenin farsça olduğu gibi Türkçe de okunabileceği ve İmam-ı Şafii'nin hilâfına İmam-ı A'zam'ın ictihadı bulunduğu M. Bahaeddin tarafından isbat edilmeye çalışılmıştır./İslâm Mec., c. 1, 8/261-66, 8 Mayıs 1330/1914.)

aileyi, kadını ve modayı yaymanın öncülüğünü yapıyordu. Amma ülkenin kadınları ne düşünüyordu, buna kulak veren yoktu...

Sarsıntının ve çöküşünün amillerinden sayılan kadının aile içindeki yeri, kültür seviyesi ve analık rolü tartışma alanına çıktığına göre, en samimi dilek yine kadınlardan gelmeliydi... Bir hanım o devirde, açıkça haklarının alınması ve yerlerinin tesbiti için, umumi efkâra «müracaat»a kalkıyordu:

«Biz doğu müslüman kadınları her sahada gelenek ve göreneklerimize bağlılığı âdet edinmiş olduğumuzdan her halde bu meseleyi mümkün mertebe yabancılara benzemeye yeltenmeyerek sırf milletimizin çizdiği hudut içinde çizmemiz lâzımdır. Meseleyi bu saha içinde düşünmek bile biz kadınların hayat ve geçim yollarına kavuşabilmeleri için güzel çığırlar hazırlanabilir, fikrindeyim. Gerçekte hayatta kendi sosyal şartlarımız dahilinde olarak da müslüman kadınların yapabilecekleri birçok işler vardır. Kadın elbisesi terziliği, işlemecilik, kadın ve kız, çoluk-çocuk eşyası ticareti gibi işler hep müslüman kadınları tarafından yapılabilir. Hele Anadolu, Arabistanın bazı taraflarında olduğu gibi, kadınlık alemine ait, bütün şubeleri ile kadınlara mahsus kapalı çarşılar, pazarlar bulunursa, ne kadar iyi olurdu. Ve bu sayede birçok nasibsiz, kendi emekleri ile geçinmek zorunda bulunan kadınlar, kimseye yük olmaksızın alınlarının teri ile geçinip gittikleri gibi birçok kadın da işsizlik yüzünden sinir illetine tutulmaktan kurtulmuş olurdu. Hele müslüman kadınları erkekler çarşısına gitmek zahmetine katlanmaksızın tam bir serbest-

lik üzerine kendi kardeşleri ile alış veriş edebilirlerdi. Şimdiki halimize nazaran bu da ayrıca bir nimet demektir. (...)»

«Bir de müslüman kadınları hasta-bakıcılık, dişçilik, cerrahlık, ebelik, tabiblik... gibi kadınlık alemi için lüzumlu bulunan sanatlara da bağlanabilir, fikrindeyim. Zaten bütün müslüman kadınlarına uygun bir iş bulmak kadar mühim bir yön daha vardır: Müslüman kadınlık aleminin kendi cinslerinden doktor, dişçi, hasta-bakıcı, ebelere olan ihtiyaçları da son derecede gereklidir. Zavallı müslüman kadını, karşısındaki erkek doktora karşı içindeki gizli dertlerini söyleyemiyor. Ve bu hususta haklı da!...» (12)

Kadın ve onun cemiyetteki mevkii gündeme gelince, en başta onun kılık-kıyafeti, örtünmesi bir sorun haline gelmiş olur. Nitekim bir yandan kadının örtünmemesi ve çok kadınla evlenilmemesi gibi hususlar kadınlardan çok erkekler tarafından ele alınmıştır. Bu arada kadınların İslâmi ölçülere uygun bir şekilde giyim-kuşamları aleyhinde çıkan bir makale, yazarının Osmanlı Devleti hudutları dışına çıkartılmasına sebep olmuştur... Bu meselede, Şeyhülislâmlığın tezkeresi şöyledir:

«Harbiye Nezaret-i Celilesine,

Haftalık «Mehtab» ceridesinin «İctimaiyat» başlığı altında ve kadınların örtünmesi aleyhinde yazdığı makaleye dair Üsküp mebusu Saîd Efendi «Alemdâr» gazetesiyle neşr ettiği açık mektub ile bunu tenkit ve red etmişti. Gerçekte

---

(12) F. N., Müracaat Ediyorum, İslâm Mec., c. 1. sayı: 2, 13 Şubat 1329, sh: 61-62.

birçok dini ve ictimaî hüküm ve faydaları ihtiva eden (tesettür-i nisvan) İslâmi lâzimesi kat'i Kur'an ayetleri ve Peygamberin hadisleri ile konulmuş ve kurulmuş hükme bağlı işlerden olup bu konuda gayet yüzeyde fikir yürütmelere dayalı olarak yazılan şahsî mütalaaların İslâmi duyguları ne derecede yaralayıcı olacağı izahtan uzak bulunmuş olmakla, zikr olunan ceride hakkında lâzım gelen muamelenin ifasına himmet buyurulması sıyakında tezkere-i senaverî terkim olundu... 12 Teşrinisani 1327/25 Kasım 1911» (13)

Bu yazı üzerine, Harbiye Nazırı re'sen gönderdiği yazıda İslâm kadınlarının dini örtünmeleri aleyhinde yazı yazıp halkın dini heyecanının galeyan derecesinde yükselmesine sebeb olan zatın, Divan-ı Harb-i Örfice yurt-dışına çıkartılması hükmünü bildirmiştir...

29 Kasım 1911 tarihli Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın imzasını taşıyan cevabta (özetle) şöyle deniyordu:

«...Haftalık «Mehtab» gazetesiyle tesettür-i nisvan aleyhinde yazılan makalenin yazarı Rusya tabaasından Kafkasyalı Mehmet Hadî Efendi'nin Sıkıyânetim Mahkemesince yapılan mahkemesi sonunda, bu zatın yazdığı makalenin İslâm kadınlarının örtüsü aleyhinde olması itibariyle müslümanlar arasında nefreti çekecek şekilde olduğu ve yazarın da şüpheli ve karanlık

(13) Bâb-ı Fetvâ Tahrirat Kalemi, Karton 99, dosya no: 19689, hususî no: 61. (4 numaralı vesikaya bakınız.)

Ayrıca kadınların açık-saçık gezmemeleri için Dahiliye Nezaretinin 1909 ve 1910'da iki tamimi vardır. (Sıratı müstakim, 3/32, sayı: 54, 4/437, sayı: 103.)

kişilerden bulunmakla beraber bu makalenin çıkmaya başladığı zamandan beri bu yolda müslümanların fikirlerini, ve dini taassublarını heyecana sokacak ve karıştıracak makaleler yazmış ve Matbuat Müdürlüğünden birkaç defa Divan-ı Harbe gönderilmiş ve makaleleri sürdükçe kaleminin şiddeti çoğalıp şurada-burada halkın galeyanını çektiği, basında açık mektup ve diğer şekiller ile anlatılmış olduğu gibi bu fikrin yön verici olmak üzere basınla fikir neşrinde bulunacağı kendisinin ısrarlı ifadesinden anlaşıldığından bundan böyle heyecan verici makaleler yazmaya devam etmesi caiz olamayacağından Sıkıyönetim kararnamesinin 6. maddesine uyarak bu zatın Osmanlı hudutları dışına çıkarılıp uzaklaştırılmasına karar verildiği, havale suretiyle Divan-ı Harb-i Örfi'den bildirilmiş ve hüküm mazbatası sadrazamlığa takdim kılınmıştır. Harbiye Nazırı, imza (Mahmut Şevket)»

Bu vesika ile kadının nerede olması, nasıl anlaşılması ve cemiyet içinde esas hizmetini nasıl yapabileceğini anlatması ve kimlerin ne şekilde «kadın meselesi» ne baktığını bildirmesi bakımından dikkat çekicidir...

c) Kadına Bir Yer Biçme

Zamanın şartları, dışa benzemenin nefsi okşayan özellikleri ve küçük bir azınlığın İslâmın hükümlerine aykırı olarak feminist bir anlayış içinde kadının yükselmesi ile, insanlığın da yükseleceğini savunmuş olması anlamlıdır.

O sıralarda medreseden alınan ilhamla olacak, sonradan rotayı şaşıranların birçoğu, kadına

İslâmın baktığı açıdan bakmaya heveşli idiler...

«İslâmiyet ictimaî bir din, medenî bir şeriattır. Tek gayesi insanlığı zillet ve sefaletten kurtaracak, ona bir cihan refah ve saadeti açmaktan ibarettir. İnsanlık (erkek) ve (kadın) adı altında iki cinsten meydana geldiğine göre, istenen refah ve saadetin hakkıyle sağlanabilmesi için bu iki cinsi mes'ud ve müreffeh yaşatacak esaslara ihtiyaç vardır. Bu esasları ilk defa koyan bir (din) vardır. O da İslâmiyettir.» (14)

«İslâmiyet kadını en aşağı derekeden, en yüksek dereceye çıkarmış, ona pek mühim bir ictimaî mevki vermiştir. Din-i Ahmedî, kadını yücelten ilk ve tek şeriattır. Bu gerçek pek açık olduğu halde İslâmiyetin ruhuna nüfuz edemeyen bazı Avrupalı yazarlar, Din-i Ahmediyi kadınlar hakkında insanlık-dışı hükümler koymuş olmakla itham etmek kinciliğinden kendilerini alamamışlardır. Tuhaftır ki dinlerini bu gibi yazarların eserlerinden öğrenen bir kısım zavallı müslümanlar da aynı isnatları tekrar etmekte oldukları görülüyor.»

«Güya İslâmiyet kadınları aşağı bir derekede tutuyor. Onları esir malı sayıyormuş... Ne büyük yalan!.. Müslümanları insan eti yemekle suçlayan bir kısım Batılıların bu yoldaki iddialarına o kadar hayret edilmezse de araştırmaksızın birçok dindaşımızın onlara uyduklarını görmek bilmem ki pek acıklı olmaz mı?» (15)

---

(14) Şemseddin, İslâm'da Kadının Mevki-i İctimaisi, İslâm Mecmuası, c. 1, sayı: 5, sh: 142, 27.3.1330.

(15) Şemseddin, agm, sh: 144/145.

Bu fikri destekleyen ve haklı çıkaran kalem mücadeleleri, kadının hak ve hukukunda ileri - geri noktalara getiren münaşakalar olmamış değil... Nitekim o devirde İzmir Mebusu Mansurîzâde Mehmed aid Bey «İslâmiyette Teaddüt-i Zevcat men olunabilir.» başlıklı makalesinde (16) der ki: «Teaddüt-i zevcat, İslâm şeriatında gerekli sayıldığı için İslâmiyet teaddüt-i zevcatı kabul etmekten çekinemez.» gibi yanlış bir anlayış neticesi olarak Avrupalılar ve bilhassa medenî milletler tarafından İslâm Şeriatına pek çok hücûm ve itirazlar oluyor.» Bunu okuyan Ahmed Naim Bey de: «Dine, Şeriata hasımları tarafından irad olunmuş itirazlar gözümüzü pek yıldırmış olmalı ki din konusundaki gayret-keşliğiniz sizi böyle bir ictihada sevk etmiştir.» (17) diye başlayarak verdiği uzun tenkitli cevaptan dolayı Mansurî-zâde M. Said, tekrar meseleye dönme ihtiyacını duymuştur(18). Ayrıca Batılı feminist ale düzenini gündemde tutmak için yazdığı yazılarda, kamuoyunu aydınlatmak üzere Mansurî-zade, diğerleri gibi, «Teaddüt-i Zevcat Münasebetiyle...» adı altında bir başka yazıda, birden fazla kadınla evlenmenin şer'i bir hükme dayanmadığını isbatlamaya çalışmıştır.(19)

Böylece İslâmın kadına yüklediği ve ondan beklediği meseleler üzerinde geniş münakaşalar olmuş, cemiyetin içine düştüğü gerilik ve kokuş-

---

(16) İslâm Mecmuası, c. 1, sayı: 8, sh: 233-238.

(17) Sebilürreşad, c. 12, sayı: 298, sh: 216-221, 15/5/1330.

(18) İslâm Mecmuası, 1/9, sh: 280-284, 22/5/1330.

(19) İslâm Mecmuası, 1/11, sh: 325-331, 26/6/1330 ve 1/12, sh: 367-371, 7/7/1330.

ma ortamına dini kural ve esasları irdelemek suretiyle bir açıklık getirmeye çalışılıyordu... Hükümde ve kadına cemiyet içindeki gerekli yerini vermede, nihaî söz dinî mercilerin olması gerektiği üzerinde duranlar olduğu gibi, yeni eğitim ve öğretim sistemi içinde, kendi dünya görüşlerini kadınla ortaklaşa yeşertmeye çalışanlar da vardı... Zıtlık ve taraf çekme, uygar olma ve batılıya benzeme hastalığı son noktasına varmıştı. Onun için dini makamlar ve hocalar kadının erkeklerle birlikte kaynaşmasına izin vermiyor, yüksek eğitimin yaptığı «çağdaş» çalışmalara engel olmayı umuyordu. Bunun dışında da yegâne vasıta polisti... Güvenliği ve ahlâkî düzeni sağlamakla yükümlü zabıta ile işbirliğine girişmeyi, kanunun verdiği hak olarak görüyordu. Nitekim, bugün kalıntılarına pek az raslanan o devrin Dârü'l-Fünûnunun salonunda kadınlara bir konferans verilmek istenir. Hemen halk karşı çıkar. Yasaklanması için makam olarak Fetvahâneyi görür... Kadının ancak örtülü olarak ve şeriatın verdiği izin ve ölçü dahilinde sokağa ve topluluğun içine katılma şartlarını Bâb-ı Fetvâ şöyle görmeye çalışmıştır:

«İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesine,

«Şimdiye kadar bazı tiyatrolarda olduğu gibi, dünkü cuma günü Dârü'l-Fünûn'da bazı kişiler tarafından İslâm kadınlarına verilecek iken, birden çıkan yangın sebebiyle başka bir vakte ertelenen konferansa böyle erkeklere mahsus yer ve mevkilerde ve açık-saçık şekilde İslâm kadınlarının bulunmaları dedikoduyu mucib ve şer'i izine uzak bulunmasına ve bu konudaki şer'i iznin ancak dani vazifelerini öğrenmeye muhtaç

olan kadınların dini örtünmeye riayet şartıyla şer'i izin dairesinde va'z ve nasihat dinlemek için camilerde bulunabilmelerine münhasır bulunmasına nazaran vaki olan tasavvurun eyleme dönüşmemesi için gerekli önlemin alınmasında yüce makamlarına bildirilmesi Ders Vekâletinden ifade edilmekle gereğinin yerine getirilmesine gayret gösterilmesi için tezkere yazılması uygun görüldü... 23 Mart 1329 (1913)» (20)

Kendine yeten ve nesilden nesile gelen bir aile cemiyet hayatı içinde kültür yapısını teşkil eden bir milletin, gerek devlet ve onun müesseseleri ve gerekse halk olarak sosyal hareketleri dil getiren faaliyetlere karşı, kendine yabancı olan her şeyde, gösterilen tepki, azınlık ve yabancı kültürünün yayılma istidadı göstermesinde ileri gelmekte idi...

Ülkenin içine düştüğü azınlık baskısı ve kültürü karşısında, halkta her çeşit yenilik denen harekete büyük tepkilerin doğması mukadderdi.. Çünkü halkın gördüğü ve içinden geldiği yapının muhalifi görüş ve yaşayışa düşman olması, fikir, sanat ve edebiyatta karşısına çıkan her batıcı hareketi cephede karşısına çıkan fiilî düşman gibi görmesinden ileri geliyordu...

Asırlarca karşısına haçlı olarak, gayr-i müslim olarak çıkan batılıyı yeni geliştirdiği çağdaş sanat ve kültür mahsulü yeniliklerle, her zaman kaleyi içten feth etmeye göz koymuş bir casus saymıştır.

---

(20) Bâb-ı Fetvâ, Tahrirat Kalemi, Karton: 157, dosya no: 31471, hususî no: 13.

d) Tiyatro ve Eğlence

Bu buhran ve çatlama devrinde eski alışkanlık üzere halk, ayırımını kendi yapmış, kılık-kıyafeti, aile ve hayat düzeni ile batılıyı «müşrik» ve «pis» görmüştür. Böyle bir anlayış içinde olan milyonlarca insan, ne tür sanat olayı olursa olsun amansız ve toleranssız bir karşı koymanın heyecanını duyuyordu. Yenilik ve ilerilikte görünen her şeyin öncüsü, azınlık erkek ve kadınları olduğuna göre, onlara benzememek ve onlar gibi yaşamamak ister istemez bir cepheleşme ve karşı direnmeyi doğuruyordu. Kol-kola «İstiklâl Caddesi»nde yürüyen «madam-mösyö çifti» halkın gözünde birer «kokona» ve «mefisto»dan farksızdı. Böyle bir müştereklik içinde değil müslümanın gayr-i müslime benzemek istemesi, gayr-i müslimin müslüman kıyafetini giyinip sahneye çıkması bile hoş karşılanamazdı.

Nitekim bizde sanat, fikir ve tiyatro hayatı başladığında, ilk tepki halktan gelmiştir. Bunun yorumu da, halkın taassubuna bağlanmıştır. Böyle bir taassub ise, kelimenin tam anlamıyla kendi örfüne, milli kültürüne ve müntesibi olduğu milletin dini hayatına samimi bağlılık işareti idi. Çünkü azınlıklar da kendi kavmi özelliklerine bağlı kalarak, asabiyeti ayakta tutarak XX. yüzyıla gelmişlerdi.

Bu ayrılık-çekişme yolu, maddi hayatta devam ederken, bir de fikir ve sanat sahasında açıkça ortaya çıkmış oldu.

Hele tiyatroda Ermeni ve Yahudilerin millî kültür ve tarihimizle ilgilenip, geçmişi kendilerine uygun tarzda ve batılı usule göre bir «rol»e tabi tutmaları yerli bohemleri memnun etmesi

yanında, halkın nefretini kazanmıştı. Bu duruma açıklık getirmek için bir-iki vak'adan yola çıkmak gerekir.

Sanat ve fikir adına, yenilikçi bir özle azınlıklarca gündeme getirilen tiyatro hadisesi üzerine, oyunların meydana getirdiği örfi, ailevi ve dini aykırılıktan dolayı, halktan gelen tepki, yol ayırımının ilk derin çukurlarını açmıştır...

Tiyatro, oyun ve eğlencenin tesir ve kaynağını «çirkin eğlence» olarak gören bir yazar, yıllar önce müşahedelerini şöyle kaleme almıştı:

«Geçen sene (1909) Şehzadebaşı'ndaki tiyatro yeri yapılan kulûpler yıkıldığı zaman her vicdan sahibinin kalbi bu amatör süprüntülerinden de kurtulduk, diye içi rahat ediyordu. Ve hükümeti bundan dolayı alkışlıyordu. Fakat görüyoruz, yuvalarını yıkmakla bunlardan kurtulamadık.»

«Geçen cuma günü idi. Penceremden bakarken bir eğlence sahnesi karşımda duruyordu. Ne olmuş? Vefa'da Küçükkovacılarda bulunan (Rehber-i Tahsil Mektebi)'nin mükâfat dağıtımı ve sünnet merasimi yapılıyormuş da bu münasebetle çocukların velilerine, annelerine, büyük ve küçük hemşirelerine bir oyun veriliyormuş...»

«Bizim eskiden beri teneffüs yeridir diye sandığımız bir sahne, kutsal Osmanlı Sancağı ile donanmış, Şehzadebaşı külhanbeylerinden kurulan bir kumpanya da eğlence aletleri ile gelmiş, kurulmuş. Daha beyni her şeye yatkın mekteb talebelerine, yüzlerinde cehalet ve namus kızıllığı parlayan İslâm kadınlarına uzun senelerden meşk ede-geldikleri delicesine kıyafetlerini gös-

teriyor, küstahça sözlerini serbest serbest dinletiyorlardı. Etrafta buna karşı bir gülüş, bir alkış içinde sanki boğuluyor.»

«Yalnız bu kadar mı sanıyorsunuz? Başlarında peygamberin baş giysisi olan sarıklılara ne dersiniz? Sahnede göbek atmakta bulunan Ermeni kızına baka baka ağzı karış karış açılmış ve onu taklid eden bir komiğin kılığından son derece memnun olduğunu da ellerini çarpmakla açıklıyorlardı.»

«Tiyatronun ahlâkın tasfiyesine olan hizmeti hiç şüphesizdir ki insana icra ettiği tesirinin şiddetinden ileri gelir. Fakat bu sahnede yapılan roller, baştan-aşağı küstahlık ise, mekteb çocuklarının bunu daha çabuk elde edeceğinde hiç şüphe edilir mi? Hususiyle insanoğlu iyi yöne nisbeten kötülüğe daha fazla eğilimlidir.»

«Dikkat edilsin, terbiye ve adabla asla alışverişi olmayan bir külhanbeyi, insanın ta ruhunun derinliklerine kadar tesir edeceği tecrübe ile sabit olan bir bir edeb sahnesine birden salıveriliyor. Ağzına ne gelirse, kendi mehafilinde bugüne kadar ne gibi komiklik ve küstahlık öğrenmişse hepsini daha mekteb sıralarında olan çocuklar, boyu yeten kızlar önünde serbest serbest söylüyor. İnsan yalnız olduğu halde bakmaya bile utanan küstah hareketlerini birer birer gösteriyor. Artık bunun karşısında da Emniyet-i Umumiye sessiz kalırsa, buna karşı ne denilebilir?»

«Anlaşılan biz hâlâ uyuyoruz. Ne olduğu belli olmayan bir sürü serserinin masum dimağlara işlediği tesirlerin dehşetini hâlâ takdir edemiyoruz.»

«Hükümet Şehzadebaşındaki kulûbleri yıkmaktan ziyade oradaki mahlûkların eğlencelerini yasaklamalıydı.»

«Şimdi Ramazan geliyor. Eski kulûbler yavaş yavaş kârgirden yapılıyor. Hiç şüphesizdir ki bunların içinde oyun oynayacaklar da yine Kel Hasan, Şevki, Abdî ve onların arkadaş ve seviyelerinde olanlar olacaklardır. Hiç şüphesizdir ki her sene olduğu gibi bu sene (1910) de, Ramazan geceleri gibi mübarek ve mukaddes olan gecelerde edeb ve ibret sahnesi olan tiyatrolar, bir Ermenî karısının memelerini salladığı için çarpılan alkışlar içerisinde çınlayacaktır. Namazdan sonra giderse yer bulamamak özrü bulunduğundan, tam camie gidilecek bir zamanda başına peygamber başlığı giyen hocalar adetâ camie girer gibi akın akın buralara gidecek ve dolacaktır. Perdenin açılmasını, ve bir an önce kantolar söylenmesini, Ermeni ve Rum karılarının göğüslerinin oynamasını büyük bir arzu ile bekleyeceklerdir.»

«Eğer bu durum, gerçekten de Emniyet-i Umumiye'nin gözüne çarpmıyorsa, bu sene de tekrar edecek olursa, hiç şüphesizdir ki vatan evlâdına ve özellikle okul çocuklarına pek büyük bir cinayet işletilmiş olacaktır.»

«Tabiî buralara ulemâ adını hakkıyle kazananlar asla gitmeye tenezzül etmezler. Fakat ulemâ arasına sokulan birtakım alçaklar vardır ki, bunların ilmiye ile asla bir ilgisi olmadığı halde dış görünüşü ile ilmiyeden hiç bir farkı yoktur. Onun için yaptığı ne kadar rezalet varsa hepsi ilmiyeye yükletilir.»

«Her halde ilmiye ile sarıklıları birbirinden ayırmalıdır. Bu hususta Makam-ı Meşiat'ın da ay-

rıca dikkatlerini çekeriz.» (21)

Ahlâkın bozuluşu, örfün yıkılışı ile çocuklar eğitim ve öğretim yuvalarında işte bu tür oyunlarla heba oluyor, Rum ve Ermeni karıları kantolarla, türlü türlü rezilce hareketlerle erkeklerin aile hayatını bozuyordu.

Şikâyet bundandı... Tiyatrolar, eğlence yerleri hep böyle kötü örnek oluyorlardı...

Ama bu batıdan gelme idi ve «asrilik» örneği sayılıyordu. Vaz geçilmez, fikri kafalara yerleştirilmişti. Böyle olunca da tepki alttan geliyor, «gerici», o devirdeki tabiri ile «mürteci»ler hemen tepki gösteriyorlardı...

Makam-ı Meşihat gereği gibi, halkın ve gençliğin ahlâkını ifsat eden, kadınların aile anlayışlarını bozan bu tür oyun ve eğlence şekillerine mani olması için Dahiliye Nezareti'ne tezkereler yazılıyor ve Polis Müdüriyeti'ne ikazda ve tembihatta bulunuyordu...

İşin fecaatı ise, Dahiliye Nazırı ile Polis Müdüriyeti mensublarının da bu yeni oyunların müdavimi olmaktan öte bir ilerici özellikleri yoktu...

İşte halktan gelen bir başka ses...

«Huzur-i Mualla-i Meşihatpenahiye,

«Sultan Selim-i Salîs», «Yıldırım Bayezit» ve «Sultan Mahmut» namları ile oynanmakta olan tiyatrolar arasında, takdis ve tebcile şayan olan Hilâfet ve Meşihat Makamlarını dile düşürerek Halife ve Şeyhülislâm olarak, Ermeni'den, Yahudi'den derme-çatma heriflerin rol yapmakta ve «Padişahım tevbekâr oldu.» gibi çirkin sözler saç-

(21) Torviskili Ahmet Tacüddin, Tiyatro namı verilen sefahethaneler, adlı yazı, Tearuf-i Müslümin, c. 1, sayı: 12, 19 Ağustos 1326 (1910), sh: 190-193.

makta oldukları, büyük bir üzüntü ile görülmektedir. Bir müslüman nasıl ki şapka giymekten dini bakımdan men edilmişse, bir Hıristiyana Halife serpuşu ve Meşihat kisvesi giydirmemeye de mecburdur. Bu tür oyunların yasaklanması ve dini adabımızın korunması zabıtadan ziyade Yüce Makamlarının övülen vazifelerinden olacağı ve bir müslümana, velevki eğlence-oyun vesilesiyle bile olsun. Petro ve Jorj (diye) adlandırılmasının ne demek olacağı, izahtan uzak bulunmakla, bu konuda gereken şiddetli önlemin alınmasını, mensub olduğum Din-i Muhammedi ve vekili olduğum Belediye Dairesi fertleri namına Yüce Makamlarından taleb ederim. Bu konuda emir ve ferman emir sahibi hazretindir. 26 Teşrinisani 1327 (1911). 17. Daire-i Belediye azasından, mühür (Faik Süleyman)» (22)

Bu dilek ve temenniye, derhal Meşihat Makamı icabet ederek Dahiliye Nezareti'ne bir tezkere yazmış ve gereken tedbirlerin alınması istenmiştir. Fakat aynı durum devam ettiği için, bir başka imzalı dilekçe, bir başka adla milli adâba uymayan yeni bir oyunun sahnelenmesi ile, durum yeniden İstanbul Polis Müdürlüğüne bildirilmiştir.

Şeyhülislâmlığın bu hususlaki ifadesi şöyledir:

«Dersaadet Polis Müdüriyet-i Behiyyesine,

«Sultan Selim, Yıldırım Bayezit ve Sultan Mahmut adları ile oynanmakta olan tiyatrolarda Hilâfet ve Meşihat Makamlarını temsilen gayr-i müslimlerin sahneye çıkmakta ve «Padişahım tevbekâr oldu» gibi yersiz söz ve hareketlerde bulunmakta oldukları, ve müslümanların Jorj,

Petro gibi isimlerle adlandırıldıkları 17. Daire-i Belediye azasından Faik Süleyman Efendi tarafından gönderilen varakada bildirilmekle, İslâmi duyguları incitebilecek olan dini terbiyeye aykırı bu tür hareketlerin yasaklanması gereğine dair Yüce Makamdan Dahiliye Nezaretine yazılan tezkerenin gereği yerine getirilmişken, bu kere de Şehzadebaşında aynı rolleri temsil edecek «Alemdâr Mustafa Paşa» adındaki oyunun sahneleneceği İsmail Hakkı imzasıyla alınan yazıda açıklanmakta bulunmasına göre bu konudaki yasağın devam ettirilmesine himmet buyurulmak üzere, bu yazı beraberce makamlarına gönderildi. 10 Kânunisanî 1327 (1911)» (23)

Yahudi ve Ermeni kadın-erkeklerinin öncülük ettiği ve Osmanlı ictimaî hayatı ve tarihi ile ilgili sahneye koyduğu bu tür oyunların halk arasında, umumî gelenek ve göreneğe aykırı olarak, ifa ettiği olumsuz tesir, bu tür tepkiye uğramış, fakat giderek ileri, çağdaş ve seviye bakımından batı ile boy ölçüşebilecek bir ülkenin kültür hayatının birer görüntüsü olma özelliğini kazanmıştır.

Böylece, karşı çıkılan «Jorj» veya «Petro» gibi isimler, müslüman adları ile yan-yana yazılmış, sahnede —sadece adı kalmış— Hasan, Şevki, Abdî ile Nikola, Dimitri, Agop, Eleni, Amelya, Peruz... yanyana Rum ve Ermeni karıları ile sallanıp durmuştur.

Batıda iki asırdan fazla bir zamandan beri

(22-23) Bab-ı Fetvâ Tahrirat Kalemi, Karton: 105, Dosya no: 20891, hususi no: 260.

gelişip duran ve her tarafa yayılan piyes, tiyatro ve sahne oyunları bu tür karşı çıkma ve yasaklara rağmen, ta Anadolunun en uzak yerlerine kadar vali, kaymakam ve müdürlerin izniyle millî ahlâkı ve asırlara sığmayan halk töresini yıkmıştır.

Bürokrasinin temsilcisi bulunan mülki amirler, büyük şehirden uzak kalmanın hasretini, işte bu tür «çadır tiyatrosu» görünümündeki «kumpanya»lara izin vermekle, gidermeleri karşısında ilk tepkiler yine halka öncü olarak kadı, müftü ve müderrislerden geliyordu...

Konya Valisi Mehmet Hüsnü Beyin Akşehir kazası müftüsü Mustafa Lütfi Efendi'yi azl ettirmesine sebeb olan iki meseleden biri de bu «karı oynatan kumpanyalar»ın şehir şehir, kasaba kasaba dolaşarak halkın ahlâkını bozduğunun söylenmesi ve karşı çıkılmasıdır...

Müftü Efendi hakkında valinin şikâyeti şu sebeblere dayanıyordu: (özetle - 18 Eylül 1329/1919)

«Akşehir'e gelen bir tiyatroyu oyun oynamaktan men etmek üzere halk tarafından hükümete karşı yapılan nümayişin teşvikçi ve tertibçisi müftü olduğu gibi bu konuda mahallî hükümete verilen ve münderecatı dikkatleri çekici olan dilekçenin baş tarafına imza koyduğu ve Akşehir kazasında halk tarafından «İktisad-ı Millî» adı ile kurulan ve memlekete büyük bir menfaat sağlayan bankanın müddetinin uzatılması için vuku bulan hissedârlar toplantısında bankanın muamelâtını tenkit mahiyetinde vuku bulan ifadeleri makul cevablarla red edildiği halde, reddi kabul göstermeyerek boş itirazlarında ısrarla ba-

zılarının hisselerini aldırmıştır...» (24)

Bu yazı üzerine Meşihat Makamı memur seçim encümeninin kararı ile müftünün işine son vermiş ve müftülükten beş yıl kadar uzak bırakmıştır.

Cemiyet yabancı fikir ve senaryolarla ahlâken çökertilmeye yüz tuttuğu bir devrede, bu yazıda görüldüğü üzere bir de iktisadî bakımdan banka ve faiz meselesi ile yüz-yüze gelmiştir... Görüldüğü gibi dini makam ve fetvâ mercii vermiş bulunduğu izinle bankacılığın özünü teşkil eden faizciliğe de ön-ayak olmuştur... Halkın devlet desteği yerine faize bulaşması giderek yaygınlık kazanmıştır...

e) İslâm Bankacılığı

Harb-i Umumi'nin başlaması ile Ziraat Bankası'na Eytam Sandığı'nın parası yüzde altı faizle, o devirdeki hileli tabiri ile (nemâ) ile verilmiş, fakat yetimlerin paraları ödenemez duruma gelmiştir...

Bu şekilde faizin meşru bir hale gelmesi ve bankacılığın İslâm'la çatışır bir vaziyeti bulunmadığı yine Şeyhülislâmlıkça tescil edilmiştir...

Bu ve benzeri mazeretlere dayanılarak ve içinde bulunulan durumu da dikkate alarak Bosna Müslümanları, kuracakları bir «İslâm Bankası» için «şerî izin» bulunup bulunmadığını öğrenmek üzere 1910 yılı sonlarında Makam-ı Meşihat'a müracaat etmişlerdir...

---

(24) Son Devir Osmanlı Ulemâsı adlı eserimizin 4. cildindeki (sh: 224) «Mustafa Lütfî Efendi» maddesine de bakınız...

«Fetvâhane»nin düzenlediği tezkere ise şöyledir:

«Birçok fayda ve iyilikleri sağlayacağı, müzakere üzere açığa çıktığı cihetle, Bosna'da bir «İslâm Bankası» kurulmasının şer'i işine uygun olup olmadığı fetvâsını içine alan 10 Şevval 1328 tarihi ile kayıtlı ve Fahreddin Demiroviç imzasıyla imzalanmış olarak Yüce Fetvâ Makamına gelmekle, şer'i icabını beyan zımnında Fetvâhane'ye havale buyurulan yazı mütalâa olundu. Yüce Şeyhülislâmlarının bildiği üzere adı geçen bankanın tevdi ve ikraz ve idane ve tebdil veya sair şekillerle bırakılan ve alınan meblâğlar hususunda şer'i meselelere uygun şekilde muamele olunduğu ve bu cümleden olarak borç verme ve borç almada hasıl olacak nema, nema ve kâr yani fukaha-i kiramın beyan buyurdukları yolların birisiyle şer'i devir icra edildiği takdirde meşru ve helâl olur. Ol babta...»

Fetvâhane'nin bu fetvası üzerine, bu fetvayı sayfalarına alan mecmua, ticarî hayatta bankanın zaruretine işaretle, müslüman tüccarların bundan kendilerini ayıramayacaklarını ifade edip bu iznin sevinci içinde şu yorumda bulunmuştur·

«Bugün ticaret aleminde örf ve teamül şeklini alan faiz ve banka muameleleri henüz ticaret dünyasında adım atmış olan müslümanları da kendi kaidelerine uymaya mecbur ettiği herkesin bilgisindedir. Çünkü zamanımızda ticaret son derecede geliştiğinden bunda geçerli olan usul ve muameleler büsbütün birleştirilmiştir. Bugün bir müslüman tüccar faiz (işini) işlemedikçe mümkün değil, alış-veriş yapamaz. Büyük bir

ticarete girişemez. Bu zaruret her müslümanın nazarında açıklık kazanmışsa da şimdiye kadar ulemanın daha doğrusu Meşihat Makamı'nın bu meseleye karşı susmayı alışkanlık haline getirmeleri müslümanların serbestçe ticaret aleminde atılmalarına bir engel teşkil ediyordu. İşte bu anı düşünen ve gerçekten Meşrutiyet Şeyhülislâmı demeğe lâyık olan Musa Kâzim Efendi Hazretleri bu mühim meseleyi ihmal etmeyerek bankaların kurulması, şeriatın iznine uygun bulunduğunu yukarıya aldığımız fetvâ ile açıklamakla bu engeli izale ve bertaraf etmiştir.» (25)

Bu izin ve gidişle ticarî hayatın içine sokulan müslümanlar giderek tesir sahası bulan kapitalist sistemin oyuncağı olmuşlardır... Bir yandan batılı devletler faizle kredi verirken diğer taraftan bankaların şûbeler açtırmak suretiyle azınlık-emperyalist işbirliği içinde müslümanları büyük şehirlerde tefeci ve faizcilerin sağmalı haline getirmişlerdi.

Azınlıkların yerli ağa ve tefecilerle kurulan birlikçi ve ortakçı durumu, her sahada vurguncu ve sömürücü bir kitle teşkil ediyordu. Taşra insanı ise kapıcı, uşak ve amele olarak bastonlu, melon şapkalı, takma yakalı, kravatlı kişilerin bekçisi ve hizmetçisi idi. Konakların Rum ve Ermenî hayatından farksız, birtakım paşaların or-

---

(25) Tearuf-i Müslimin, c. 1, sayı: 21, 28 Teşrinievvel 1328, sh: 343/344. (Bu tarihlerde ve daha sonra, başka ülkelerde de ticarî bankalar açılmış bunların adına umumî olarak İslâm Bankaları adı verilmiştir. Bakû'da Ticaret Bankası ve Taşkent'te İslâm Bankası gibi.../ Bakınız: İslâm Mecmuası, c. 1, sayı: 2-3, 13-27 Şubat 1329, sh: 64 ve 96.)

tak noktaları giderek çoğalıyordu. Fikir ve inanç noktasında asırlarca kabuğuna sinmiş, kendini gitgide zırhlara bürüyen azınlıklar, sonunda temel unsuru İslâmlık olan hakim sınıfı kendine benzetmiş, ve hatta muhtaç kılmıştır... İmrenme, modist gelişmeyi taklit, neşir ve yayın sahasında da kendini göstermeye başladı...

f) Azınlıklar. İhtilâl Etkisi

Batılıların Fransız İthilâli ile doruğuna çıkardığı kilise düşmanlığı, bizdeki 1908 inkılâbı ile İslâm düşmanlığı şekline dönüşmüştür. Çünkü okur-yazar takımı İkinci Meşrutiyet'i en az 1789 inkılâbı kadar tesirli ve heyecanlı buluyorlardı.

Bunun sonucu olarak da, kitap, gazete ve mecmualarda en olmadık dayanıksız iddialarla İslâma saldırılar vuku buluyor, tek gerilik amilinin «din» bulunduğu söylenip yazılıyordu.

Matbaalar, kitabevleri bile sermaye yönünden azınlıkların tekelinde idi.

16 Temmuz 1324 (1908)'de Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu iller ile İstanbul'da çıkmalarına izin verilen gazete ve mecmuaların dillere göre durumu şöyledir:

Türkçe 360, Rumca 130, Arapça 100, Fransızca 84, Ermenice 52, Musevice 24 ve Bulgarca 12'dir(26). Bunlara Arnavutça, Sırpaç, Farsça, Kürtçe, Rusça, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca çıkan gazete ve mecmualar dahil olmadığına göre, toplam Türkçe gezete ve mecmuanın üstünde, diğer altı dilde toplam 402 adet yabancı mevkute çıkmaya başlamıştı...

Bu basın hürriyeti(!?) üzerine çıkan gazete, mecmua ve kitablar sayesinde çok şey yazılmaya başlandı, çok değişik yorumlara gidildi. Bu sayede olan da saf ve kâmil İslâm inancına olmuş oluyordu. Çünkü «hür fikir» adı altında, İslâmın temellerini sarsmaya gayret eden yerli-yabancı slogancı yazarlar türemişti...

Yazılan yazılar, yorumu yapılan meseleler dini bakımdan halkın ve umumi efkârın nefretini çektiğinden, ister istemez dini makam olan Şeyhülislâmlık gerekli önlemin alınmasında Dahiliye Nezareti'nin dikkatini çekerek, açıkça bir müdahalenin yapılmasında da askerî idareye ve sıkı-yönetime baş vurulması ile yasaklanmaların arttırılması isteniyordu...

Nitekim, basında dini meseleleri gelişi güzel, havaî bir tarzda ele alan gazeteler için Meşihat'ın şöyle bir tezkeresi vuku bulmuştur:

«Dahiliye Nezaret-i Celilesine,

«Dini konulara ait bir müddettir gazetelerde neşr edilen makalelerin halkın heyecanını arttırmaya sebeb olduğu etraftan peşi sıra gelen yazıların münderecatından anlaşılmakla Divan-ı Harb-ı Örfî marifetiyle bu gibi konuların yasaklanma sebeblerinin tamamlanması doğrultusunda övenin tezkeresi yazıldı, efendim. 5 Kânunîsanî 1326(1911)» (27)

Umumî olarak halkın dini duygularını rahatsız eden neşriyat daha çok ilerici ve batıyı

---

(26) Takvîm-i Vekayi, 1. yıl, sayı: 102, 12 K.sanî 1324, sh: 11-12, sayı: 156, 7 Mart 1325, sh: 1-22.

(27) Bâb-ı Fetvâ Tahrirat Kalemi, Karton: 49, dosya nu: 9981, hususî nu: 156.

görmüş, istibdât devrinin şikâyetçisi kaçak aydınlar tarafından yapılıyordu. Bunun belli-başlı örneği, çiban-başı durumundaki çıkıntısı ve küfür putunun bekçisi Dr. Abdullah Cevdet idi... Bu zatı, putlar galerisinden bir portre olarak sahneleyip, dinsiz bir kadronun bu azgın kişisini İslâmı inkâr ve yıkmakta gösterdiği şeytanî inada parmak basmak istiyoruz··· Çünkü bu zatın çıkardığı dergi ve ele aldığı konular, İslâm düşmanlığı yapan kervanın başını çekiyordu. Bir yandan batılı devletler, Osmanlı'nın idaresindeki eyalet ve prensliklerin etrafa yayılmış olan hürriyet feryatlarına koşarken, diğer yandan içte siyasî, iktisadî ve askerî istikrar yok olup gidiyor, bu batıcı ve yıkıcı aydınlar tabakası ise İslâm düşmanlığında «Turuva Atı» rolünü oynuyordu... Fakat inançsızlıklarında sağlam bir direniş ve kavga eri olduklarını da gösteriyorlardı. Mücadeleyi sürdürmede ve hedefe varmada en büyük silâhın yazma, basma ve yaymanın olduğunu da çok iyi kavramışlardı...

İleride görüleceği üzere, «Harbiye»sinde «Şifa-i Şerîf» okutan, kurmaylarına medrese hocaları vasıtasıyla dini eğitim verdiren, denizcilerine dini bilgiler için ders koyan bir milletin, en büyük dayanak noktası da askeri güçtü. Dıştaki düşmanla savaş verilir, Balkan ve Trablusgarp savaşlarının doğurduğu karışıklıkta, içte sıkıyönetim hüküm sürüyor ve dinsizler ise «İslâmiyet» aleyhinde gereken lisanı kullanmaktan geri durmuyordu... «Mühim ve çok acele» kaydı ile 1913 mali yılı başında sıkıyönetime yazılan şu yazı ve seyri hayreti mucibtir:

«Divan-ı Harb-i Örfi riyasetine,

«Şu sıralarda bazı gazetelerin ve bilhassa «İctihad» adı ile çıkan derginin İslâmiyet ve yüce ilmiye mesleği mensubları aleyhinde kullanmakta olduğu lisan ulemânın kalbini kırmış, ve ilmiye talebesi arasında dedikoduya sebeb olmakta ve müslümanların dini duygularını yaralayan bu ileri gidişin, Allah korusun, büyük bir galeyana sebeb olacağı hissedilmekte olmasına, ve Yüce İslâm Dini'nin Hilâfet Merkezi'nde bu gibi açık hakaretlere uğraması bütün müslümanlara ne derecede üzüntü ve iç sıkıntısı vereceği şüpheden uzak bulunmamasına nazaran buna girişenler hakkında gereken işlemin bir an evvel yerine getirilmesiyle bu gibi cüretlerin ortaya çıkma ve tekrarının yasaklanması ulemâ ve müslüman halkın kalblerinin tatmini sebeblerinin icab eden şekilde tamamlanması yolunda makamından tezkere yazıldı. 16 Mart 1329 (1913)» (28)

Bu tezkereden bir gün sonra, 1. Kolordu Kumandanlığı vekâleti İstanbul muhafızlığından bir cevap gelmiş ve ulemânın kalbini kıran ve müslümanların düşüncelerini üzüntüye sevk edecek şekilde İslâmiyet aleyhinde neşriyatta bulunan başta «İctihad» dergisi olmak üzere, bütün neşir organlarının yasaklanacağı ve dini hükümlere aykırı olup İslâmi kurallara ters düşen her türlü fikir ve cereyanın kanuni bakımdan cezalandırılma yönüne gidileceği bildirilmiştir...

Fakat yayından kaldırılan bir derginin, fikriyatı istikametinde ve başka isim altında ortaya çıkacağı tabii bulunduğundan dinsiz Abdullah

---

(28) Bâb-ı Fetva Tahrirat Kalemi, Karton: 157, Dosya nu: 31347, hususi nu: 7.

Cevdet bu sefer de «Cehd» adı altında bir başka dergi çıkarttı. Bunun da aynı yolu takibi, Şeyhülislâmlığın ikinci bir yazı yazmasına sebeb olmuştur. Bu yazıda muhatap yine İstanbul Muhafızlığı» idi...

«İstanbul Muhafızlığına,

«İslâmi duyguları bilinen yayını ile yaralayan «İctihad» risalesinin Şeyhülislâmlığın geçenki yazısı üzerine Divan-ı Harb-i Örfi tarafından yayından alı konması, hasıl olan heyecanın teskinine hizmet etmişken, kapatılan derginin yerine «Cehd» adı ile diğer bir mecmua neşr edileceği bugünkü gazete haberlerinde görüldüğü gibi, ilmiye öğrencileri aleyhine muhalif bir cereyan hazırlayacak birçok bildiriler yazılmasına çalışıldığı haber alınmış ve bu gibi cür'etlerin devamından ortaya çıkacak galeyan netice itibariyle memleketin selâmetini tehdit edeceğinden bir an önce bunun önüne geçilerek müslümanlar arasında fitnenin çıkmasına meydan verilmemesi en önde gelen vazifelerden bulunmuş olmakla, bu noktalar hakkında makamlarının, Ders Vekâleti ifadesiyle, dikkatlerinin çekilmesine girişildi. 19 Mart 1329 (1913)» (29)

Bu yazı üzerine, İstanbul Muhafızlığından yazılan 24 Mart 1329 (1913) tarihli yazıda, İslâmî duyguları rencide edici makaleleri ihtiva eden «Cehd» risalesinin neşri tatil edilmiş olup adı geçen risalenin kurucusu Abdullah Cevdet Bey'in de Sıkıyönetim idaresi dışına çıkartılıp uzaklaştırıldığı bildiriliyordu.

---

(29) Bâb-ı Fetvâ Tahrirat Kalemi, Karton: 157. Dosya nu: 158/31409, hususi nu: 19.

Devletin dini, İslâm Dini olduğundan bu ve benzeri neşriyat ile kinci ve inkarcı bir alışkanlıkla müslümanlara saldıran kişi ve kuruluşlara dini makam ve askeri güç birliği içinde mani olunmak istenmesi, gittikçe güç ve kuvvet kazanan muhalif ve inkârcı grubların cesaretini kıramıyordu. İnançsızlıkta, inanç sahibi olup, varmak istediği hedefi iyice belleyip, çilesini çekmiş güçler en başta geçerli olan Basım Kanunundan istifade edebiliyorlardı. Çünkü 1913'lerin İstanbul'unda geçerli olan basın kanununda açıklık yoktu ve her türlü şikâyetler belirli bir merhaleden sonra tesirsiz kalıyordu... Nitekim, çıkan ve ardından kapatılan dergi ve gazeteler bir müddet sonra yine sahneye çıkıyordu...

O devirde idari ve dini bakımdan yasaklanması icab eden her türlü İslâm-dışı harekette gerekli yaptırıcı ve engelleyici gücün olmaması, dini meselelerle iç içe olan bütün din ve devlet işlerinin halkla teşkil ettiği bağın gevşemesinden ileri geliyordu...

Bir kere her sahada dini duygular gevşemiş, eğitim ve bilgi raflarda kalmıştı.

Diğer tarafta iktisadi hayattan mahrum, zamanın icab eden hazırlıklarından habersiz, biraz da ayak uydurmaktaki beceriksizlik sebebiyle, gittikçe, apaçık haberciler kanalıyla, ülke çöküşe adım adım yaklaşıyordu.

Değil refah ve saadeti sağlanamamış, fakirlik ve sefalet içinde yerinde sayma, gide-gide uçurumun kenarına yaklaşan bir ülke durumunda olan Osmanlı, ayrılıkçı grubların tekeline geçiyordu.

Edinilen tecrübe, görülen acı gerçekler ve

neticelenen felâketler devamlı olarak İslâm dünyasının değişmez liderliğini yapmış bulunan Osmanlı Devleti'nin hayat damarlarının kuruduğunu gösteriyordu.

Fakat son karar, son direniş için bir millette var olması gereken iman ve cesaret çamura saplanmış bir tohum gibi dış tesirlerin amansız baskısına rağmen kabuğunu çatlatacağı yer ve zamanı bekliyordu.

Çünkü XX. yüzyılın başından itibaren başlayan yerel kavgalar, on yıl içinde birkaç ülke ile verilen savaş, bir heyulâ gibi bütün batı ve bâtı' dünyaya karşı hilâl ve salib savaşına dönüştü...

Çünkü temelde ordu-millet, din ve devlet bağı altı asırlık özelliğini henüz tam olarak kaybetmiş değildi...

ALTINCI BÖLÜM

DİN ve DEVLET ve ORDU ve MİLLET KAYNAŞMASI

a) Harbiyede «Şifa-i Şerif»

Devletin içinde bulunduğu çıkmaza, ictimaî yapıdaki aksaklıklara ve ikstidaî hayattaki dışa bağımlılığa rağmen halk, ordu, mülkiye, devlet organları ve ilmiye bir bütünlüğün açık görüntülerini yer yer, temele dayalı bağlarla sergiliyordu... Ülkenin azınlık ve gayr-ı müslim anlayışına bağlı güçleri yanında temel yapı ve unsurun esasını İslâmî düşünce ve hareket teşkil ediyordu batılı ve Avrupaî bir hayatı isteyen yerli kalemlerin lâ-dini telkin ve propagandalarına rağmen, halkın bütünü —cehalete rağmen— dininden taviz verecek, İslâmî yaşayıştan kopacak bir gevşeklik göstermiyordu.

İslâmın temel yapısında bir din sınıfı veya belirli kişilere has sayılan emir ve yasaklar yoktur. Bu anlayış ve gerçeğe göre, her fert ve cemiyet aynı hüküm ve kayıt altında, aynı İslâmi de-

ğişmez kanunlara tabidir. Böyle bir durum karşısında asker, memur ve halk birliğin icabı olarak devletin koyduğu kurallar içinde kullukta bulunur. Nitekim 1910 Eylül ortalarında Sadrazamlık ile Şeyhülislâmlık arasında cereyan eden bir yazışmada bunun açık belirtileri görülür. Zira, cami ve mescid bulunmayan yerlerdeki Osmanlı askerleri ile yerel memurlar ve müslüman halkın hükümet konağı ile kışlalarda cemaatle cuma ve bayram namazlarını kılmalarına izin verilmiş ve bunun yanında şeriat naiblerinin resmi mektubu ile alay ve tabur imamlarının buyrukları esas altına alınmıştır. Bunun böyle olması ve ibadetin cami ve mescid olmayan yerlerde daireleri ile askeri kışlalarda yerine getirilmesi ordu-millet-devlet birliği şeklinde ortaya konmuştur. Şeyhülislâmlığın Sadrazamlıkla olan yazışması sonunda, gerekenin ifası için Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerine tebligatta bulunulmuştur. (1)

Yıllardır savaş hali içinde yoğrulup duran bir devletin inkıraz ve dağılma anında bütünü ile kaynaşması, temel inanç ve imanı ile maddi ve manevi gücünü ortaya koyması gerektiğinden ilim sahibleri ile savaşı, yurdu ve milleti düşmandan korumakta meslek seçmiş olan askerlerin yüksek moral gücü için birbirine olan yardımları inkâr edilemez... Ordunun tabur ve alay seviyesindeki birliklerinde imamların yer alması yanında, en üst seviyede kurmay heyetinin de dini ihtiyaçlarının giderilmesi için yetenekli alimlerin

(1) Bâb-ı Fetvâ, Tahrirat Kalemi, Karton: 31, dosya nu: 6097, 5 Eylül 1326 (18 Eylül 1910).

«Harbiye Nezareti»nde dini ders vermeleri ana kural durumundaydı. Nitekim elimizdeki bir vesika, Harbiye Nezaretinde Kâdı Iyaz'ın «Şifa-ı Şerif» adlı eserin yüksek derecede ilim sahibi hocalar (müderrisler- profesörler) tarafından okutulduğunu göstermektedir.(2)

Bir de ordunun savaş hali devam ediyor ve düşman başkentin kapılarına dayanmışsa, o zaman yapılacak iş bundan faklı olmayacaktır...

Bir sürü siyasî entrika, parti kavgası Balkanların ve hatta Trakya'nın bile kaybına varmış bir durumda, ordunun başı sayılan Padişah'ın yerine, «Baş kumandan vekili», «Hadımköy'den Şeyhülislâmlığa şöyle bir yazı yazar:

«Askeri gazilere cihadın faziletleri hakkında va'z ve nasihat etmek için ulemâdan bazı zevatın gönderilmesi uygun olduğu ve bunların fazilet ve irfan sahibleri arasından seçilmesi gerekeceği açık olup bununla beraber içteki siyasî akımlara kapılmamış olan zühd ehemmiyet verilmesi, inayet ve lûtuf gösterilmesi istidâsına cesaret gönderildi. Ol babta... 8 Mart 1329 (1913).

Başkumandan vekili, imza (İzzet Paşa?)»

Başkumandanlığın bu isteği üzerine, askerlere Allah yolunda savaş, yani cihadın fazileti hakkında va'z ve nasihat için zühd ve takvâ sa-

---

(2) 21 Ağustos 1326 (1910) tarihli Meşihat tezkeresine göre Huzur Dersleri hocalarından Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi, 300 kuruş maaşla «Şifa-i Şerif»'den yüce Peygamberimizin cihadla ilgili hadislerini okutuyordu. (Bâb-ı Fetvâ, Tahrirat Kalemi, Karton: 31, Dosya nu: 6014, hususi nu: 34)

hibi Kırklarelili Muhammed Atıf, Geredeli Hasan, Arhavili Şemseddin ve Aksekili Hüseyin Efendilerle, Suhulet Oteli'nde oturan Bursalı Şeyh Efendi'nin gönderilmesi Ders Vekâletince uygun görülmüştür...

Yüksek rütbeli subaylara ve askere dini bilgi vermekte acelecilik gösterildiği, bunun yanında siyasî kavgaların sürüp gittiği bir ülkede, geleceğin kumanda heyetini yetiştirecek olan askerî mekteblerde nasıl bir dini eğitim ve öğretim verildiği merak edilen bir husus olmaktadır... Hava gücünün yeni yeni önem kazandığı bir devrede, elbette en önce Mekteb-i Harbiye ile Mekteb-i Bahriye akla gelmektedir... Biz burada «Mekteb-i Bahriye»deki dini kültürün tedris ve programını ele alarak meseleye yeni bir açıklık getirmeye çalışalım...

b) Bahriyede Akait Dersi

1915'in Eylül sonlarında, birinci büyük savaşın bütün şiddetiyle devam ettiği günlerde, Bahriye Nezareti'nden Meşihat Makamı'na şu mealde bir yazı gelir:

«Mekteb-i Bahriye-i Şahane «Akaid-i Diniye» muallimliği son olarak boşalmış ve haftada en çok beş saat tedrisatta bulunmak ve ayda 800 kuruş ücret verilmek üzere Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye medresesi müfettişlerinden muallim İzmirli İsmail Hakkı Efendi'nin bu vazifeyi ifa etmek için şifahen muvafakatı sağlanmıştır. Binaenaleyh bu zatın veyahut Yüce Fetvâ makamlarınca daha uygunu düşünülürse, onun tayini gerekli bulunmuş ve «Akaid-i Diniye» programı ilâve olarak arz ve takdim kılınmış olduğundan, o şekilde

icab eden durumun yerine getirilmesi ve neticesinin haber verilmesi hususuna Yüce Meşihat Makamının izin vermesi istirham olunur. Ol babta... 19 Zilkade 1335/15 Eylül 1331.»

Bahriye Nazırı vekili namına (imza)»

Bunun üzerine Meşihat bir cevap yazmış ve İzmirli'nin Dârül'-Hilfati'l-Aliyye müfettiş ve müderrislerinden bulunmuş olmakla vazifesinin çokluğundan dolayı yerine; Muş Mebusu Hacı İlyas Efendi'nin tayini uygun görüldüğü bildirilmiştir. Yalnız ulaşım vasıtalarının şu andaki durumunun derslere devamına imkân vermediğinden bir başkasının tayini istenmiş, bunun üzerine de Dârü'l-Hilâfe müderrislerinden ve Fatih Dersiâmlarından İstanbullu İbrahim Edhem Efendi, «Mekteb-i Bahriye-i Şahane»de beş saatlik «Akaid-i Diniye» öğretmenliğine 9 Kânunusani 1331 (23 Ocak 1916) tarihinde tayin olunmuştur...

Bahriye Nezareti'nin dini eğitim programı da şöylece tesbit olunmuştur:

«İtikadî fıkıh ilmi:

«Esbab-ı ilim, aklî ve naklî delil, akıl ve naklin tevafuku, İslâm akaidinin aslâ riyazî kanunlara muhalif olmayacağı, riyazî kanunların zaruri kanunlara, tabiî kanunların mümkün kanunlar olduğu, tabiat kanunlarının Sünnet-i İlahiye ve değiştirilemez olduğu, ilimlerdeki metodlar (yollar), yakin ve zan, safsata ve muhlisi, marifetullah hakkındaki yeni felsefi nazariyeler ve bu babtaki muhtar mezhep, Cenab-ı Hakkı günümüz felsefesi ile isbat, maddecilerin ve tekâmülcülerin ve sair Allah'ı inkâr edenlerin itiraz-

larını ve istidlâllerini fizik, biyoloji ve felsefe kaideleri ile red ve ibtal, sıfat ve ef'al ve esma-i Bâri.»

«Ruhî hadisler, ruhi kuvvetler, havas, kuvve-i müdrike, kuvve-i iradiye, irade hakkındaki yeni felsefi nazariyeler ve bu konudaki muhtar mezhep.»

«Madde hakkındaki yeni nazariyeler, maddenin hudûs veya kıdemi, hayat nazariyesi, ruh hakkındaki yeni nazariyeler.»

«Nübüvvetin lüzumu, nesh ve tahrif, geçmiş peygamberler, siyer-i celîle ve ahlâk-ı fazile-i nebeviye ile Hz. Muhammed (a.s.) Efendimizin nübuvvetlerini isbat, i'caz-ı Kur'an, semavi harikaların günümüz felsefesi ile imkânı.»

«...İman ve küfür, elfaz-ı küfür, zaruriyat-ı diniye.»

«İmamet-i kübrâ, ta'zim-i ashab, sadr-ı İslâma bir nazar.»

Fıkıh ilminin, ameli kısmı:

«Emr-i Şâri'de hüsün, nehy-i şâri'de kubûh bulunduğu, şâri'in kulların takatlarında olmayan şeyi teklif etmediği-şeriatte maslahat-ı ibad bulunduğu, hükmün teşriine sebeb olan hüküm ve işler: din, akıl, nefis, nesil ve malın korunması, ibadet usûlündeki maslahat, ibadetteki maslahat, muamelâttaki maslahat, ukubbattaki maslahat, ihtiyaçlar, tezyinat, mükemmelât, maslahat-ı mutlaka, inkâr ve münkeratın dereceleri.»

«Taharetteki şer'i hikmet, namazdaki şer'i hikmet, zekâttaki şer'i hikmet, oructaki şer'i hikmet, hactaki şer'i hikmet, nikâhtaki şer'i hikmet, talâktaki şer'i hikmet, teaddüt-i zevcattaki şer'i hikmet, tesettürdeki şer'i hikmet.»

«Zımminin ahvali, müste'men ve muahedin ahvali, harbinin ahvali, kitalin sebebleri, cihaddaki şer'i hikmet, cihadın faziletleri, harb mühimmatı, esirler ve ganimetlerin ahvali, mürtedlerin ahvali, gazi ve şehidlerin ahvali, deniz savaşı ve faziletleri.»

Fıkıh ilminin vidanî kısmı:

«Nefse ait vazifeler, ailevi vazifeler, ictimaî vazifeler, dini vazifeler, dine ihtiyaç, peygamberlerin getirdiği İlahi din ile günümüz felsefesinin lüzum götürdüğü «Din-i Tabiî» arasında mukayese, İslâm Dini'nin tabiat dininin en mühim kaideleri üzerine kurulmuş olduğu, İslâm Dini'nin umumî bir din olduğu, İslâm Dini'nin en kuvvetli kanun olduğu, İslâm Dini'nin maddi ve manevî saadeti sağlayıcı bulunduğu; Akıl Dini, İlim Dini, Fazilet Dini, Hakikat Dini, Hikmet Dini, Hidayet Dini, Adalet Dini, Kemalât Dini, Hürriyet ve Müsavat Dini, Kardeşlik Dini, Yardımlaşma Dini ve Ümran Dini olduğu, İslâm Dini'nin marufu emr, münkeri nehy ettiği Kur'an'a ait vasiyetler...»

«İtaatın,
Allah korkusunun,
Talim ve nöbetin,
Cesaret ve şecaatın,
Şehadet şerefinin,
Vazife-şinaslığın,
İane-i harbiye itasının **Faziletleri**...»
İtaatsızlığın,
Silâh altına dâvete icabet etmemenin,
Yalanın,

Temaruz edip talim ve nöbete çıkmamanın,
Nöbette, vazifede dikkatsizliğin, uyumanın,
Kıtadan savuşup firar etmenin,
Muharebede korkaklık gösterip kaçmanın,
Hırsızlığın, dolandırıcılığın,
Talan ve yağmanın,
Kendisine emanet olan devlet malını
korumamanın,
Esirlere eza ve eziyetin,
Vatana ihanetin,
Subaylarının emirlerine uymamanın,
Mahzurları...»

«İntiharın,
Öldürmenin,
Sarhoşluğun,
Irz ve namusa tecavüzün,
Kumarbazlığın,
Arkadaşlarla uyuşmazlığın,
Temizliğe, ve sıhhati korumaya riayetsizliğin, binaenaleyh doktorun vereceği ilâcı içmemenin, nasihatı tutmamanın, sair ahlâka aykırı çirkin hal ve hareketlerin Mahzurları...»

Bu program ve esaslar ışığında Deniz Harb Okulu talebelerine dini bilgi ve meslek tecrübesi kazandıracak özellikleri sağlamaya, dinin her meslekte ve hizmet sahasında geçerli ana unsur olduğu gerçeği istikametinde çalışılmıştır...

Ülke ve milletine hizmeti, gerektiğinde canını vermeyi meslek edinen bir askerin en yüksek bir morale, ahlâki yüceliğe sahip olması gerekmektedir...

Vazife şuuru olmadan, neye, ne için koşaca-

ğını bilmeden ve değişen dünya şartlarına ayak uyduramadan ne insanın kendisi ve ne de vatanı kurtarılabilir...

Çağın getirdiği yeni anlayış içinde yüksek komuta ve askeri sevk ve idarenin kara ve denizde gösterdiği gelişme ve inancın başında yüksek iman ve dini bağların geldiği her zaman görülmüş olaylardandır.

Hele birinci büyük savaşın doğulu-batılı anlayışı içinde bilhassa Haç'la Hilâl'in savaşı gibi, altı-yedi asırlık bir hesaplaşmanın son safhası şeklinde, tamamen dini bir anlayışa dönüşmesi, her zaman olduğundan daha çok yüksek bir dinî ve ahlâki dinamizme sahip olmanın zaruretini göstermiştir...

Kara'da «Fatih'in askerleri», «Kanunî'nin torunları», denizde «Barbaros'un levendleri» ünvanını hakkıyle kazanabilmeleri, «cihad» ruhunun yüksek şuuruna, müslüman olmanın en seçkin özelliğine ermek gerektiğine bağlı bulunduğunu, ancak bu tür dini eğitim ve öğretim isbatlayabilirdi.

Çünkü gerekli harp araç ve gereçleri bulunsa da, onları kullanacak, düşmana aman vermeyecek askerin, vatan koruyucusunun en başta sahip olması gereken özellik, şehid olma, Allah yolunda savaşma ve ülkesini hür ve istiklâlini kazanmış görme arzusudur. Önceden asker veya halk, mülkiyeli veya medreseli ayırımı diye bir farklılık olmadığından, eğitim ve öğretimin kaynağı tekti. Böylece yetişen nesilin de kültür ve sanayiin büyük ilerleme ve harp gücünün de gelişme gösterdiği yerde, bir de ictimaî ve siyasî

bakımdan birtakım felsefi anlayışlarla milletlerin dini inanç ve örf hayatları bozulma durumuna getirilmiş, batının tesir alanı giderek genişlemiştir...

İşte XX. yüzyılın getirdiği sömürücü gerçekleri önünde durabilmenin ve kendini yaşatabilmenin en başta gelen özelliği dini duyguları kuvvetli tutmak ve imanlı bir savaşçı nesil yetiştirmekti.

Mal ve canlarıyla, maddi ve manevi imkânlarıyla din, iman, aile, namus ve memleket hasreti içinde her an savaşmayı bir meslek edinenlere, en büyük yardımın da, ülkenin sahibleri, imanlı insanları tarafından gelmesi gerekir... Zira Türkiye'de, ülkenin yıkılmaya, parçalanmaya, pay edilmeye çalışıldığı ve bunun çalışmaları ilerleme katettiği devrelerde okumuş, batıyı görmüş, yaşamış ve asrîleşerek yaşamanın zevkine ermiş ne kadar köşk ve köşane ehli varsa, ne kadar mutlu azınlık çocuğu yetişmişse hepsi yan gelip yatıyor, kadın-erkek eğlence ve sefahatın tadını çıkarıyordu.

Bu acıklı, bu içleri parçalayıcı ve o derece de rezilce akışın arkasından memleketin aslî unsuru, altı asırdır ülke ülke, kıta kıta devletin hamallığını yapmış inanmış nesli gece-gündüz demeden savaşıyor. Balkanlar'dan Kafkas'lara, Kırım'dan Yemen çöllerine koşuyordu...

c) İlk Uçak Girişimi

İslâmın ana prensibi olan ve her zaman gözden uzak tutulmaması gereken «düşmana kendi silâhı ile mukabele etmek» kuralına en önce din ve diyanet mensubları inanmış olacaklar ki, daha

dünyada yeni yeni hava gücü ve savaşlarının dillerde dolaştığı yıllarda, milletimizin askeri ve savaş kabiliyetini kara ve denizde olduğu kadar havada da gösterebilmesi için uçak alınması, hava gücünün nüvesinin teşkilinin öncüleri olmuştur. Rum ve Ermeni haspaları seyretmek, gününü gün etmek için nargilelerini Beyoğlu'nun «Kanunî Esasî» ve «Meşrutiyet» kahvahanelerinde fokurdatanların ayak-ayak üstüne atıp durdukları yıllarda, millî kıyamın temsilcileri, pis ve murdar Avrupalı karşısında nihaî hezimeti tatmaktaki gecikmenin yollarını araştırıyordu. Nitekim, bu devrede hocası, hacısı, müftü ve müderrisi, memur ve müstahdemi ile herkeste bir «tayyare ianesi» kampanyası başlamıştı... Tıpkı «Donanma-i Osmanî Muavenet-i Milliye» cemiyeti gibi...

Bizde hava gücünün kurulma tarihi, 1 Haziran 1911 kabul edilir. Fakat ilk uçağın satın alınıp, savaşa sokulması 1912 senelerine raslar... Fakat ilk uçağın hangi tarihte satın alındığı da kat'i olarak bilinmemektedir. Bu durumda, bizim tesbitimize göre, belki de ilk uçak satın alınmasında öncülüğün, dini eğitim ve öğretimin, dini hayatın yayıcı ve koruyucusu durumunda bulunan din hizmetlilerine ait olması gerekmektedir..

Ne acıdır ki, hor ve hakir görüldüğü, geriliğin tek unsurunun bunlar olduğu, her türlü ilerleme ve gelişmeye set çektiği, gerici ve yobaz kişilerden teşkil olunduğu yıllarca söylendiği ve tekrar edildiği bir meslek ve sınıfın mensubları, o ilerici ve «İnkılâbçı» zümre yiyip-içerek, gezip tozarak, İstanbul-Paris-Berlin üçgenini çizerek ömür sürdüğü zamanlarda kolları sıvayarak milletinin ordusunun kara ve denizde olduğu gibi

hava'da da sesini duyurmasını istemiştir...

Ve bunun sonucu olarak da ilk uçağı alabilecek parayı toplayıp, «Harbiye Nezaretine» yollamıştır...

Bu meseledeki yazışma şöyle cereyan etmiştir:

«Harbiye Nezareti Celilesine,

«Merkez ve taşra ilmiye memurları tarafından şimdiye kadar «Tayyare Ianesi» adı ile vuku bulan irsalattan Donanma-i Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti» Merkez-i Umumisine teslim kılınan mebaliğin miktarı, Mecidi 20 kuruş hesabiyle, 56.635 kuruşa ulaşmış ve bu meblâğ ile bir adet tayyare satın alınması kabil olabileceği istihbar kılınmış olduğundan Meşayih-i İslâmiye'nin en güzidelerinden İbni Kemal merhumun yüce adı ile adlandırılmak üzere adı geçen para ile bir adet uçak satın alınması işleminin tamamlanmasına gayret edilmesi yolunda gereken yazının yazılması gerekli oldu, efendim... 12 Safer 1331/7 Kânunisanî 1328 (20 Ocak 1913)» (3)

Bu vesika, ordu-milet, din ve devlet esprisine kimin bağlı kaldığı, kimin ilerleme ve gelişme karşısında, ordusunun modern araç ve gereçlere sahip olması yolunda gayret gösterdiğini apaçık ifade etmektedir. Buna rağmen, memleketi geri ve sömürülmeye hazır bir halde bırakanların dindarları, yani İslâmî ilimlere ve kültüre bağlı olanları ülkeyi geri bırakmakla itham etmeleri kendi suçları ve açziyetlerini ört-bas etmek iste-

(3) Bâb-ı Fetvâ Tahrirat Kalemi, Karton: 151. Dosya nu: 30198, hususî nu: 61.

melerden ileri gelen ucuz belâ savma metodudur...

Halbuki din vakıası, hele hele İslâmın sosyal bünyesi, maddi ve manevi sahada insanoğlunun muhtaç olduğu çözüm yollarına köklü tedbirler getirmesi, sınıf, meslek, kültür ayırımı olmadan bir toplumu dengeli bir şekilde yaşatmaya gücü yettiğini ispatlamaktadır...

d) Orduda Oruç

Bir memleketin ordusu, sefer görev emri almış, her an düşmanla karşı karşıya gelmek durumundadır... Bu, yazın sıcağında veya kışın can alıcı soğuğunda da olabilir... Cihada çıkmış bir milletin askeri böyle bir durumda dini vecibeyi yerine getirmek için de oruçlu ise veya oruç tutmak isterse, komuta heyeti buna mani mi olmak durumundadır, yoksa gerekli yerden dini hükmünü sorup öğrenmek, böylece askeri tatmin etmiş olmak suretiyle, gereken inanç ve fikir birliğini sağlamak suretiyle askeri daha güçlü, daha emin olarak düşmanın karşılanışını sağlamak emelinde mi olur? Haliyle Balkan Savaşı ile Libya'daki savaşların ardından «Harb-ı Umumî» zuhur etti. Bu savaşlar yedi yıl kadar sürdü. Cephede göğüs göğüse süren bu savaşların çoğu düşmanla, temelde müslüman olmayanlarla cereyan etti. Yaz-kış demeden yıllarca süren bu savaşlarda yüzbinlerce şehid verildi, yüz binlerce gazi ile savaşlardan dönüldü. Ölenlerle kalanların hepsi müslümandı. Kaynağında, öz vatan toprağında gömülmek isteyen insanların inanç ve kulluk vazifeleri de müslümanca olduğu gerçeğinden hareketle, aşağıdaki vesikanın sim-

gelediği gerçek hala geçerliliğini korumaktadır...

1913 yılı ortalarında, yazın sıcak günlerinde Harbiye Nezaretinden şöyle bir yazı çıkıyordu:

«Maruz-u bende-i dirineleridir ki,

«Son olarak askerî harekâta yeniden başlanmış olup Ramazan-ı Şerif de yaklaşmakta bulunduğundan seferberlik esnasında Ordu-i Hümayûn, Ramazan orucu hakkında uyulacak şer'î hükmü açıklayıcı bir fetvâ-i şerifin müslüman askerlere tebliği için yazılma ve tebliği rica olunur. Ol babta... 1 Şaban 1331/1 Temmuz 1329 (1913)

Harbiye Nazırı vekili namına
Müsteşar muavini (imza)» (4)

Fetvânın alınacağı merci olarak, yapılan havale ile alınan netice de şöyledir:

«Harbiye Nezaretinden gelmekle, havale buyurulan bu tezkere mütalâa olundu:

«Osmanlı askerlerinin sefer halinde bulunduğu müddetçe, sonradan kaza etmek üzere mağfiret nişanı olan Ramazan ayında iftar etmeleri mübah olur. Ol babta... 19 Şaban 1331»

«Fetvâ Em'ni (mühür), İlâmat-ı Şer'iyye Müdüriyeti (mühür)» (9)

Her an düşmanla savaş durumuna gelmekle, sefer halinde olup, asker, kumandan tarafından sekiz saat tâlim ve yürüyüş emrine muhatab olmaktadır. Oruçlu buna imkân olmadığından şiddetli hararetten dolayı aklı gidip geleceğinden askerin bu emri ifa etmeyip, sonradan kaza etme-

(4) Bâb-ı Fetvâ Tahrirat Kalemi, Karton: 169, Dosya nu: 33611, hususî nu: 32.

leri fetvası ile cihadın öne alınması gerekli görülmüştür...

Savaş alanında dini hükümetleri icra edip etmemekte sorumlu makamdan izin talebinde bulunan bir milletin, halk arasında, cemiyet içinde her türlü fikri, içtimaî, siyasî, iktisadi ve kültürel inanç ve temel yapı unsurlarını aynı titizlik ve uyanıklık içinde ayakta tutması mukadderdi...

Eğer bunlar olmamış, kendi dünya görüşünü hakim kılmakta içten içe fikir mücadelesi ve inanç kavgası verilmemiş bulunsaydı, hezimet daha kötü ve öldürücü olurdu...

Cephede düşmanla verilen savaşın bir benzeri de, içte, cephe gerisinde sosyal hayatta veriliyordu...

Tek çıkar yol, kendine mi, yoksa ele-yabancıya benzemek mi, noktasına gelip dayanıyordu.

Bunun kavgası en az yedi cephede verilen savaş kadar zor ve amansızdı...

Çünkü «Batı» içte üremiş, türemiş, devleti kemirip nerede ise bitirmek durumuna gelmişti... Tek direnç kaynağı ise sadece dini ve milli güç idi...

YEDİNCİ BÖLÜM

BATININ DİĞER KOLU: KIZIL EMPERYALİZM

a) Moskof Belâsı

Doğu İslâm dünyasının Batı'ya karşı verdiği savaşlarda sadece Çanakkale'de 200 bin şehit ve yaralı vermesi, büyük harbin müslümanlar için ne elim akıbetler doğurduğunun bir delilidir. Yine bunun gibi Doğu cephesinde de Ruslara, yani Çar'ın askeri Moskof'lar karşı aynı ölçüde insan zayiatı vermiştir...

«Türk ordularının en çok savaştıkları ve zayiat verdikleri cephe Rus cephesi olmuştu. 1916 yılı yaz aylarında bütün Türk fırkalarının adedi 52 olup, bunun yarısı, yani 26'sı Ruslara karşı savaşmakta idi. 1915 yılı Kasım'ından 1917 yılı Mart'ına kadar Türk kayıpları 400 bin kişi olarak addedilmektedir. Sarıkamış'ta 75 bin, Erzurum ve diğer alanlarda 100 bin kayıp verildiğine göre, Rus cephesindeki Türk kaybının 200 bine ulaştığı sanılıyor. Bunun 60-70 bini esir, geri kalanı ölü ve yaralı idi.»

«Rus istilâsı önünde doğu illerinden batıya göç eden ahalinin sayısı belli değildir. Fakat milyonları geçtiği muhakkaktır. Bir de Rus işgali altındaki illerde Ermeni mezalimine uğrayan ve öldürülenlerin sayısını ancak Allah bilir. Bu suretle Rusya ile savaş Türkiye'ye çok büyük can ve mal kayıblarına sebebiyet vermiş, ve doğu vilâyetlerinin tamamiyle harap olmasına götürmüştür. Rus istilâsı ve işgali sözün tam manasıyla Türkiye için büyük felâket olmuştur. Bundan ötürüdür ki «Rus-Moskof» adı, her-bir Türk-Müslüman'ın nazarında dehşet saçan bir mefhum olmuş ve kalblerde derin yaralar açmıştır.» (1)

Batının emperyalist tavrı içinde kıvranıp duran İslâm milletleri, aynı şekilde, aynı asırlarda bir başka emperyalist güçle karşı karşıya idi... Çarlığın hakim olduğu Rus imparatorluğu... Bu imparatorluk son bir asır içinde Kırım, Kafkasya, Doğu ve Batı Türkistan'daki müslümanları esaret halkası içine almış, batılılara benzer bir başka sömürü çemberini teşkil ediyordu... Asırlarca İslâm dünyasına ilim ve feyz yaymış, yüzlerce ilim yuvası ve kütüphane bırakmış, milyonlarca insanı hür ve hak sahibi kılmış, milyonlarca Türkmen, Tatar, Çerkez, Gürcü... vb. müslümanı Rus istilâsı altında inlerken XX. yüzyıla ayak basılmıştır... Ülkelerinde müslümanca bir hayat sürmek, aile düzenini korumak, toprağına sahip olup, yetiştirdiği mahsulle hayat nizamını kurmak yolunda karşı fikir ve zorlayıcı güçle karşılaşan müslümanlar, içlerinden yetişen bir kısım okuryazarın firarı ile mücadeleye, bağımsızlığa ka-

(1) Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, Ankara-1970, sh: 302.

vuşmaya İstanbul'dan başlamış, ülkelerinde cereyan eden acı ve sonu gelmez elim vak'aları insanlığa duyurmak için temkinli propagandaya girişmişlerdi...

b) Çarın Meclisinde Müslümanlar

1906'de vuku bulan değişiklikle, zaman zaman Rus Meclisinde Çarlığın esareti altında yaşayan müslüman halk, «Duma» meclisine temsilci gönderiyor, orada Rusya'nın idaresindeki müslümanların haklarını müdafaaya çalışıyorlardı...

Birer azınlık mebusu durumunda olan müslüman temsilciler Batıda olduğu gibi Rusya'da da Hıristiyan misyonerlerinin telkini ile açıkça Hıristiyanî örf ve kanunların boyunduruğuna alınmak isteniyordu. Nitekim Mayıs 1910'larda «Duma» Meclisinde, alınan bir kararla müslümanların Hıristiyanlar gibi pazar gününü tatil yapmaları ve Rusların bayramlarında bayram hakları bulunduğu tescil edilmek istenmişti... Fakat azınlık durumunda bulunan müslüman mebuslar meclisi terk ettiler ve durumu protesto ettiler...

Müslümanların cuma tatilleri ve bayram günleri kaldırılıp, Çarlık Rusyasının esaslarına ve Rus nasyonalistlerinin arzularına ram edilirse, işin vahim bir hal alacağını müslümanlar ifadeden çekinmiyorlardı:

«Duma'da bu cinayetler işlenirken İslâm mebusları neticenin vahim olacağını anlatmakta kusur etmediler. Müslümanların pazar günü tatile mecbur tutulmalarına karar verildiği zaman meclisi terk ettiler. Çıkarken Ufa Mebusu Ali Asfar Bey Sırtlanof şu açıklamada bulundu:

— (Müslümanların pazar yerine cuma, bayramları yerine ıydlerini, bayram ve istirahat etmeleri hususunda müslüman partisinin haklı teklifini red etmekle Duma'nın çoğunluğu müslümanların dini ve millî haklarını nakz ve tenkis etti. Binaenaleyh müslümanlara dinleri hakkında reva görülen bu gibi tecavüzler, zorlama ve zulme karşı müslüman mebusları meclisi terke sebeb oluyor.)

«Rus nasyonalistleri buna belki ehemmiyet vermeyebilir. Çünkü azadan 10 kişinin meclisi terk etmesi pek o kadar mühim bir şey değildir. Fakat bu 10 kişinin meclisi terk etmeleri, ancak memleketin dörtte birini teşkil eden halkın hukukuna tecavüz olduğu için, bu terk etmek meselesinin memleketin dörtte birine ayrıca tesir edeceği düşünülecek olursa, pek de ehemmiyetsiz bir şey olmadığı kabul edilebilir. Eğer icra edeceği bu tesir 36 milyonluk bir kitlenin nefretini kazanacağını kaydedecek olursak mesele büsbütün ehemmiyet kazanır. Tabii bu küskünlüğe değer vermek istemezler. Çünkü zayıf, topsuz, tüfeksiz, bombasız kuzu gibi bir milletin küskünlüğüdür. Fakat bunun alevi daha dışarı çıkmayıp ancak içerde yanan ateş olduğunu hatırdan çıkarmamalıdır.» (2)

3 Mayıs 1910'da Duma Meclisinin aldığı kararın tatbiki üzerine, Rusya müslümanları mitingler tertip etmiş, Hıristiyanların tatil günlerinde müslümanların iş bırakma ve dükkân kapama emirlerine uymayacaklarını ilân etmişlerdi...

---

(2) Ahmet Tacüddin, Duma ve Hukuk-i İslâmiye, Tearuf-i Müslümin, c. 1, sayı: 5, 27 Mayıs 1326 (1910), sh: 82.

O devirde İstanbul'a ulaşan haber şöyle geçiyordu dergilerin sayfalarına:

«Pazar vesair Rus bayramlarında müslüman tüccarların dükkân kapamaya ve işçilerin işini bırakmaya mecbur tutulması hususundaki Duma'nın 3 Mayıs (1910) kararı Rusya müslümanlarına gayet fena bir halde tesir etti.»

«Bu karar verildiği zaman her ne kadar sakinleri müslüman olan yere şümulü olmayacağı sanılmışsa da şimdi bu kararın hiç bir istisna kabul edemeyeceği, İstep ve Maveraunnehir'de asla Hıristiyan bulunmayan köylere, kasabalara bile tatbik olunacağı anlaşılıyor.»

«Bundan son derece müteessir olan Orenburg İslâm ahalisi, Orenburg valisinin izniyle bir miting yaptılar. Müzakereden sonra Duma başkanlığına ve bakanlar kurulu başkanına müracaata karar verdiler.»

«Bunu müteakip Ufa müslüman ahalisi de Orenburg müslümanlarının yaptığı gibi bir miting yapmak istedilerse de Ufa Valisi izin vermedi.» (3)

Müslümanların dini, ictimaî ve siyasî hakları böylece ellerinden alınırken, diğer yandan Çarlık idaresi ülkeyi saraydan yönetiyor, Rasputin zihniyetli papazların telkinleri ile müslümanlara

---

(3) Tearuf-i Müslimin, sh: 86. (Aynı tarihlerde Selânik'teki müslüman tüccar, memur ve hizmetliler cuma gününün umum müslümanlara ve tüccarlara tatil olmasını istemelerine, Selânik Ticaret Odası «tediye gününün değiştirilmesi» güçlüğünü doğuracağı endişesiyle böyle bir tatile karşı çıkmıştı... Çünkü o sıralarda Selânik'te ticarî hayat Rum ve Yahudilerin elinde idi./ Tearuf-i Müslimin, sh: 168, 5 Ağustos 1326/1910)

baskıyı gittikçe arttırıyordu...

Bunun yanında Rusya'da İslâmiyetin büyük bir güç olması, giderek yayılma istidadı göstermesi en çok kiliseyi korkutmuş, tedbir ve çareler aramaya zorlamıştır... Bunun için de kurtuluşu misyoner faaliyetlerine hız vermekte bulmuşlardır...

Ufa'da neşr olunan «Vistenik Ufi» adlı gazetede çıkan bir haber, 1910 yılında Hıristiyanların ve kilise mensublarının endişesini dile getirmektedir:

«Sinod Mahkemesi tarafından Ufa vilâyetindeki Misyoner Cemiyeti'ne şu günlerde 13.5 bin Ruble gönderilmiştir. Bu paranın yalnız 2,5 bin rublesi misyonerlerin maaşları içindir. Son zamanlarda Rusya'da İslâmiyeti kabul edenlerin sayısı çoğalmaya başladığı günden beri bizim ruhanilerimiz Hıristiyanlıkdan soğumak üzere bulunan ahaliyi Hıristiyanlığa sıkı bağlamak için birtakım çareler düşünmeye başladılar. Bu hususta 2 Haziran'da Kazan'da bütün İslâmiyet aleyhdârları tarafından büyük bir toplantı yapılacaktır. Bu toplantıya Ufa'dan Davidof, Gregoriyef, Sterilgof, İvanof ve Matoyiyef tayin olundular.»

Yine müslümanlara, aynı şartlar içinde baskı unsuru olan Kırım'daki Akmescid'deki Ruslar kılık-kıyafet yönünden Osmanlılara benzeyenlere mani olmayı bir vazife bilmişlerdir:

«Akmescid'deki İslâm mektebli gençleri, Osmanlı-Türk kardeşlerine olan aşırı sevgilerinin sevkiyle mesire falan gibi yerlerde fes giymeyi alışkanlık haline getirmek istemişler. Fakat bizim genç Türkiye dostu olduğunu Meşrutiyet'in

ilânından beri basınları ile dinleye geldiğimiz Rus dostlarımız (!) Osmanlı dostluğunu galiba kıskanmış olmalıdırlar ki, müslüman kardeşlerimize fes giymeyi yasak etmişlerdir.» (4)

Müslümanların milli örf ve dini emirleri istikametinde hayat sürmeleri giderek baskı altına alınmaya başlayınca, umum Rusya müslümanlarının tepkileri çoğalmış, müslümanların yoğun bulunduğu bölgelerde mitingler tertib edilmiştir...

«Duma'da 3 Mayıs ictimaında Hıristiyan bayramlarında bayram etmeyen müslümanları ihbar etmek hususunda karar veriliyor. Orenburg ve Kırım şer'iyye mahkemeleri ile Kafkas şeyhülislâmlığı daha uykuda... Neler dönüp dolaştığından haberi yok. Dine taalluku bir şey olduğundan dini lider sıfatıyla protesto etmek vazifesi olduğunu daha bilmiyor, öğrenmemiş...»

«İşte tam böyle bir zor durumda kaldıkları vakit, açık gözlü Rusya müslümanları kendilerinin mevcudiyetini, uyumadıklarını gösterdiler. Orenburg, Kazan, Teraviski, Çistay... her yerde, hatta Kırgız sahralarındaki pazarlarda bile oradaki Müslümanların çokluğundan istifade ederek mitingler yaptılar. Protesto sedalarını ayyuka çıkardılar. Bu protesto sesleri Petersburg, Moskova basınını epey sarstı. Herkes alabildiğine tefsir etti. Hatta Petersburg'da çıkan «Kolokol» (Çan) gazetesi: «Orenburg müslümanları bu hususta Şeyhülislâmlığa müracaata karar vermişlerdir. Demek kendileri Rus tebası olduğu halde Türki-

---

(4) Tearuf-i Müslimin, c. 1, sayı: 6, 10 Haziran 1326, sh: 106.

ye'ye müracaat ediyorlar. Hüseyin Hilmî Paşa'nın seyahatı Orenburg müslümanlarının Türkiye'ye olan itimatlarını kolaylaştırmış değil mi?» yaygarası ile çınlıyor.»

Sovyet gazetesi daha neler yazıyor, neler... Hele bizim «Növiye Veridime» dostumuzdaki infial... Olur şey değil... Eğer şu son haftalarda Petersburg ve Moskova gazetelerinden bir koleksiyon yapacak olursak, Rusya müslümanlarının hayatta olduklarını tamamiyle anlatan bir müjdeler dosyası elde etmiş oluruz.»

«Mitinglerin en gösterişli, en doğru ve kestirme yoldan gideni, en ciddi ve manidâr olanı Kazan müslümanlarının protestosu oldu. Protestonun içinde şu manada sözler vardı: (Biz müslümanlar, bugüne kadar sadık idik. Siz de adil idiniz. Fakat görüyoruz ki adalet yolundan sapıyorsunuz. Eğer bu durumunuz devam edecek olursa biz de takip ettiğimiz yolu değiştirmeye mecbur kalacağız.)» (5)

Bu mitingler Rusların gözlerini açmış olacak ki, gittikçe Rusya'da müslümanlara baskı çoğaldı. Öyle ki, müslümanların faaliyetlerini kontrol için Gizli Polis Heyetleri teşkil olunmuş, hergün topluca müslümanlar toplanıp sorguya çekilmeye başlanmıştı. Bütün korkuları, Rusya'nın esaretindeki müslümanların birleşerek Çarlığın esaretindeki kıyama kalkışmaları ve bunun sonucu kendi başlarına bir İslâm Devleti kurmak veya İstanbul'daki halifeye bağlanmak emeliydi...

---

(5) Tearuf-i Müslimin, c. 1, sayı: 7, 24 Haziran 1326, sh: 121.

c) Yanlış Strateji

Çarlık Rusyası bir yandan Osmanlı Devleti'ni en büyük rakip görürken diğer yandan sömürgesi altında bulunan müslümanların toplu kıyamından korkuyordu...

Fakat Rusya'nın tatbik ettiği fanatik eğitim ve lâik öğretimin bir neticesi olarak Rusya müslümanları tam bir ittifak ve siyasi birlik sağlayamıyorlardı. Çünkü İslâm dünyasında baş gösteren yenici-eskici hareketi Rusya müslümanlarını da rahatsız etmeye başlamıştı. Rusya'dan kaçıp İstanbul'a gelen yeniciler, modernist İslâmcılar olarak Rusya'daki İslâmi hareketlere uzak durmuyor, Çarlığa karşı, sosyalistlerle işbirliğini, onlarla dostça geçinmeyi daha uygun buluyordu.

Bu sırada Osmanlı Devleti'nin başı batılılarla dertte idi. Balkan Savaşı, İtalya Harbi ile başlıca gerileme ve toprak kaybı, Rusya müslümanlarının belini büküyordu... Bir de Rusya'daki müslümanlarla irtibatta bulunan yeniciler, meselenin hallini, «Jön Türk» kafası ile çözmeye kalkışınca işler büsbütün sarpa sardı...

İsmail Gaspirali, Musa Carullah, Abdürreşid İbrahim, Yusuf Akçora, Ahmet Ağaoğlu... vb. zevat Rusya dışındaki müslümanların bugün gündemde tuttuğu meselelerin dışında bir kaygıları yoktu. Bu tavır ise Rusya müslümanlarını daha müşkül bir duruma getiriyordu. Medreseli hocalar ifrat ve tefritten kaçınırken; mektebli zevat, batıyı görmüş kişiler İstanbul'daki yenicilerden farksız bir kafa ve fikir yapısına maliktiler. Bu da Rusyalı müslümanların kurtuluş çarelerinin önlenmesine yetiyordu.

Çarlığın gittikçe iç kargaşa ile ictimaî bün-

yede sallanma göstermesi, Marksistleri kuvvetlendiriyor, aksine müslümanların dağılmasına, ayrı hedefler çizmesine sebeb oluyordu. Çünkü bir kısım müslümanlar Çarlık içinde hür ve liberal fikirler etrafında yaşamayı plânlarken, diğer bir kısmı da batılı fikirleri temsil eden ihtilâlci grublarla işbirliğini ileri sürüyordu. Muhafazakârlar statik bir durumda iken, ilerici müslüman liderler Rus proleterleri ile organik bağlar kuruyordu. Giderek bu ilerici grublar sosyalist şeflerle işbirliğine girişti. Bu hareket de «Sosyalist Müslümanlar» diye bir grubu doğurdu. Çünkü Rus burjuvazisine savaş açan sosyalistlerin proleter hareketi, Çarlığa karşı gelmekte, ortak bir nokta teşkil ediyordu. Bu durum Ekim 1917 Bolşevik İhtilâli'ne kadar devam etti.

Kazan'da, Azarbeycan'da, Kırım'da, Türkistan'da birçok parti kuruldu. Bunların çoğunun emeli, Rusya'da vuku bulan ihtilâlden istifade ile, yeni ve müstakil devletler kurmaktı...

Fakat Osmanlı Devleti başının çaresine bakmaktan aciz bir durumda, Doğu'da Ruslar'a yenilmiş, güneyde İngiliz, Fransız ve İtalyanlarla amansız bir savaşa girişmişti... Dört yıl boyunca ahmak dostu Almanların yüzünden yarım milyon şehit vermişti. Rusya müslümanları aynı acıyı tadmış, yanıp yıkılmıştı... Fakat Çarlığın yıkılışı ile Rusya İmparatorluğunun da son bulacağını sanmışlardı. Fakat çok çabuk aldanmışlardı...

Bolşevikler azınlıklara büyük haklar va'd ederek ilerlemeye çalışıyorlardı...

Lenin «her milletin Rusya'ya bağlı kalmak veya ayrılmak kararını kendisi vermesi gerektiğini, buna hakkı olduğunu» söyleyerek, halkları

işin başında kendine düşman etmekten kaçınmayı plânlıyordu. Çar gitmiş, Duma Meclisi dağılmıştı. Şimdi ise Lenin ve Stalin'in birlikte yürütmekte bulunduğu Marksist harekete sıra gelmişti. Öyle ise azınlıkları karşılarına almamak için baştan bir tedbir düşünmek gerekliydi. Rusya'da en büyük ve güçlü azınlık unsuru da müslümanlar olduğuna göre, onlara dikkatleri çekmek gerekiyordu...

Nitekim böyle yaptılar...

Lenin ve Stalin müştereken «Rusya ve Şark'taki Emekçi Müslümanlara» hitabı şöyle bir gerçeği çizer:

«Arkadaşlar, Kardeşler,

«Rusya'da büyük vakalar cereyan etmektedir. Başkalarının ülkelerini taksim etmek için başlanan kanlı harbin sonu yaklaşmaktadır. Bütün dünya milletlerini boyunduruk altına almış olan yırtıcıların hüküm ve saltanatları yıkılıyordu. Eski mahkûmiyet ve zulüm müesseseleri Rus İnkılâbının darbeleri altında çatlak vermiştir. Cebir ve tahakküm dünyası son günlerini yaşıyor.»

«...Kapitalizmin cebir ve yağmacı saltanatı yıkılıyor. Emperyalizm alçaklarının ayaklarının altındaki dayanaklar çöküyor.»

«İşte bu büyük olaylar karşısında biz, Rusya'nın ve Şark'ın nasibsiz emekçilerine müracaat ediyoruz.»

«Rusya müslümanları, Volga boylarının, Kırımın Tatarları, Sibirya ve Türkistan Kırgızları ve Sartları, Kafkas-ötesi (Mavera-Kafkas) Türkler ve Tatarları (yani Azeriler), Kafkasların Çeçenleri ve Dağlıları (yani Dağıstanlılar), Rus

Çarları zalimleri tarafından camileri, minberleri yıkılmış, dinleri, âdetleri çiğnenmiş olanlar. Biz sizlere hitap ediyoruz!»

«Bundan böyle sizin akide ve âdetleriniz, milli ve medeni bütün kurumlarınız hür ve her türlü taarruzdan korunmuş olduğu ilân olunuyor. Yani milli hayatlarınızı hür ve engelsiz olarak kurunuz. Sizin buna hakkınız vardır. Biliniz ki gerek sizlerin ve gerekse bütün Rusya'da yaşayan milletlerin hakları ihtilâlin bütün kudreti ve onun organı olan işçi, asker ve köylü mümessillerinin sovyetleri tarafından korunmaktadır.»

«(Ey) Şark müslümanları, Acemler, Türkler, Araplar, Hindular, asırlardan beri hayatları, mülkleri, hürriyet ve vatanları Avrupalı alçak simsarların ticaret emtiası olan ve harblere başlayan yağmacılar tarafından memleketleri paylaşılmak istenen herkes!...»

«İstanbul'u ele geçirmek için tahtından indirilen Çar tarafından aktedilmiş ve Kerenskiy tarafından tasdik edilmiş gizli muahedelerin bundan böyle hükümsüz olduğunu ilân ediyoruz. Rusya Cumhuriyeti ve onun hükümeti olan Halk Komiserleri Sovyeti (Şurası), yabancı memleketlerin işgaline karşıdır. İstanbul müslümanların elinde kalmalıdır.»

«.....»

«Arkadaşlar, Kardeşler!»

«Dürüst ve demokratik barışa doğru sert ve azimli adımlarla yürüyelim.»

«Biz, bayraklarımızla bütün dünyanın mazlum milletlerine hürriyeti götürüyoruz.»

«Rusya müslümanları!»

«Doğu illeri müslümanları!»

«Dünyanın yenilenmesine götürecek olan bu yolda biz sizden sempati ve yardım bekliyoruz. 20 Kasım / 3 Aralık 1917»

«Milletler Komiseri
Cugaşvili (Stalin)
Halk Komiserleri Şurası Reisi
V. Ul'yanov (Lenin)» (6)

Bütün mazlûm milletlere hürriyeti götürdüğünü ve Doğu İslâm milletlerinden sevgi ve yardım beklediğini ilân eden Lenin ve Stalin, Bolşevikler kanalıyla hakimiyet tesis ettikleri Rusya'da yaşayan milletlerin ayrılmak suretiyle de olsa kendi geleceklerini bizzat tayine hakları olduklarını ilân ediyordu...

Onların bu durumu samimî olmadığı çok geçmeden anlaşılmış, takip ettikleri yol ve plânla maksatlarına ermeyi hesaplamışlardı. Bu kurnaz manevra çok geçmeden kendini gösterdi... Zira 1917'de Bolşevik Kongresi, Lenin tarafından teklif edilen «milletlerin geleceklerini kendi kendilerine tayin» formülü, «merama uygun olursa» kaydı ile kabul olunmuştur. Lenin demek istemişti ki, «evet, bir millet devletten ayrılmaya bile haklıdır, yalnız bir şartla ki, bu ayrılma merama uygun olsun.» Merama uygun olan ayrılmanın takdiri ise Bolşevik Partisine aittir. Sonraları bu «takdir»in ölçüsü de tayin olundu. «Mukadderatını tayin hakkı bir milletin tümüne değil, ancak o milletin «Proleterya Sınıfı»na verilmiştir. Demokratik Gürcistan Cumhuriyeti ile mukavele yaptıktan ve istiklâlini resmi olarak tasdik ettikten sonra ordu sevk ederek bu memleketi istilâ

(6) Akdes Nimet Kurat, age. sh: 649-652.

çizmesi altında ezmekten çekinmedi. Nitekim Azerbeycan Cumhuriyeti de o şekilde işgal edilmiştir. Bu işgal ve istilâsını Sovyet Hükümeti uydurduğu Gürcistan ve Azerbeycan, «işçi isyanları» ile temize çıkarır. Gürcistan veya Azerbeycan işçileri, güya «Sovyet Rusya'ya iltihak kararını verdiklerinden», tabiatıyla Moskova Bolşevikleri, ilân ettikleri «milliyet» prensibini bozma dan, bu memleketlere girmişlerdir. Çünkü milletin geleceğini tayine yetkili olan sınıf, onlarca işçidir. Çünkü onlarca amele (işçi) enternasyonaldir... Böylece Lenin bir eli ile miletlere bol keseden haklar payladığı halde, diğer eli ile de payladığı bu «pay»ı, pek hırsızca çalıyor.(7)

Bu çalma usulü Lenin'in hayatında devam ettiği gibi Stalin devrinde de sürüp gitmiştir...

«Halklara özgürlük» sloganı adı altında, milyonlarca müslümanı esaret çemberi içine alan Sovyet idarecileri, aynı şekilde, 24 Mart 1918'de bir de «Tatar-Başkurt Cumhuriyeti»ni kurduklarını ilân ettiler. Moskova'daki «Müslüman Komiserliği»nden öğünerek bahsettiler. Aslında her ikisi de Sovyet idarecilerinin elinde birer oyuncaktan farksızdı.(8)

Türkistan da böyle bir durumdaydı...

Bütün asir Rusya Müslümanları aynı kederle yoğrulmuş, perişan olup, sosyalist enternasyonalizmin kucağına düşmüştü...

---

(7) Resul-zâde Mehmet Emin Bey, Milliyet ve Bolşevizm, İstanbul-1928, sh: 6-7.

(8) Akdes Nimet Kurat, age, sh: 424.

d) Feci Manzara

Müslümanlar olarak önce dinlerini, sonra yazı dillerini ve konuşmalarını, giderek Beyaz Rusların getirilip yerleştirilmesiyle topraklarını kaybettiler...

Müslümanların meskûn bulunduğu topraklardaki petrol yatakları, pamuk tarlaları, buğday siloları Sovyet Komünistleri'nin elinde, müslüman halk ise bir parya gibi, değişmez kaderi eseri, Çarlıktan beter bir başka Tağutî sisteminin kahredici pençesine takılmışlardır...

Tolstoy'un, Dostoyevski'nin ülkesi artık kan ve zulüm seline gömülmüş, içteki feryatlara kulak verecek sağlam alıcılar kalmamıştı...

Lenin ve Stalin gelmiş, Rusya, birinci büyük harbten daha feci bir duruma düşmüştü... Rusya müslümanları eski çarlardan kurtuluşu kutlarken, yeni ve modern çarların pençesinde ömrünü tamamlıyordu...

1918'lerde manzara fecidir:

«Bugün Rusya'da ihtilâl halinde olan yerlerde bir zabit, bir kumandan kalmamıştır. Karadeniz donanması da neferler elindedir. Sonra muntazam bir şekilde, aydın sınıfın imhasına başlanıyor. Senelerden beri üniversitelerde Rus milletinin kurtuluşu için uğraşan, bu uğurda her sene Sibirya buzluklarına sürgün edilen talebe, bugün hep kılıçtan geçirilmiştir. Yazdıkları romanlarda hep Rus köylüsünün, halkın sefaletini, zaruretini, esirliğini anlatan, bu ihtilâlleri en canlı amillerle hazırlayan yazarlar, öğretmenler, bütün düşünen kafalar bugün devamlı olarak kesiliyor. Daha sonra, tabiatıyla, sıra zenginlere geliyor. Her biri bir kızıl askerin hüküm ve kara-

rıyla zaman ve mekân düşüncesi olmadan idam ediliyor... Servet, ilim, irfan, medeniyet... Bunlar hep Bolşevik idaresine muzur görülüyor... Üniversiteler, mektebliler kapanıyor, mabedler, camiler yağma ediliyor. Hiç bir duygu, hiç bir kuvvet bu deli akıntısının önüne geçemiyor... Her halde bütün medeni memleketler bu tüyleri ürpertecek derecede feci olan hadiselerden birçok dersler almışlardır. Rusya'da etrafları bütün bu kanlı sahnelerle çevrilmiş olan dindaş ve ırkdaşlarımızın bu tehlikeden korunmuş olmalarını temenni ederiz.» (9)

Maalesef korunamadılar ve birer birer yok olup gittiler...

Ve nihayet 1920 sonbaharında Kızılordu, bütün Çarlık imparatorluğunun topraklarına hakim oldu...

İçte başarı sağlayan Rusya Komünist Partisi, gözünü dışa çevirmiş, Türkiye'de de aynı başarıyı sağlayacağını sanarak kolları sıvamıştı. Türkiye'deki kurtuluş hareketine verebileceği «Proleter İhtilâli» kisvesi ile bütün Orta-doğu ve Afrika'ya yayılmayı umuyordu... Amma bu plân tutmadı. Çünkü Marksistlerin ilk hareketi, Anadolu'ya varamadan 1921 başlarında Karadeniz sahillerinde, denizin kıyı şeridinde son nefesini vermiş oldu...

Fakat Sovyet Rusya'daki Marksist idare, «Militan Allahsızlar Birliği» vasıtasıyla müslümanlarla uğraşmaktan geri durmamıştır ve halen de durmamaktadır...

---

(9) Necmeddin Sadık, Bolşeviki Tehlikesi, adlı makale, Yeni Mecmua, c. 2, sayı: 37, 28 Mart 1918, sh: 201.

NETİCE

Osmanlı devleti, son asır içinde ne kadar batılı manada radikal tedbirler alıp islâhat yolunu seçmişse o kadar süratli olarak kendi topraklarının düşman eline geçmesine yardımcı olmuştur.

Çünkü her kıpırdanışta ve cidalde bir parça toprak kaybolmuş, doğuda Ermenisi, batıda Rumu, güneyde ise Yahudisi ile Batılı Hıristiyanî taassubla siyasi sahada olduğu gibi iktisadi alanda da sıkı bir çember altına alınmıştır...

Hele büyük harb, umumi seferberlikle İslâm dünyasının batıya karşı altı asır direnen son kalesi de yıkılmış oldu...

Hindistan'daki İslâmi güç İngilizlerce, Fas'taki idare de Fransızlarca bu asrın başlarında tarihe mal edilince, en sonunda, en güçlüsü bulunan Osmanlı'nın müşterek Hıristyanı bir tutuculukla imhası kararlaştırılmıştır...

Dünya yeni bir şekle girmiş, zihniyet ve görüşler değişmiş, ve fikri yapı çağdaş olma özelliğine doğru adım adım ilerlemeye başlamış, fakat Batı Hıristiyan toplumunun Doğu İslâm toplumlarına olan kin ve nefreti hiç bir zaman azalmamıştır...

Orta-doğu'da, Kafkaslar'da, Balkanlar ve

Karpatlar'da, Yemen ve Hicaz bölgesinde şaha kalkan atlar, kınından çıkan kılıçlar sayesinde yüz binlerce şehidin verilmesi, Anadolu'nun gaziler yurdu olarak yetimler yuvası halini alması, hep batı taassubunun acı ve unutulmaz istilâ plânlarının bir neticesidir...

Parpa parça olmuş müslümanların yurtları, giderek azınlık ruhu ve yabancı emellerin faaliyet sahası haline gelmiştir. Yapılan savaşlar, dökülen kanların hesabı ve esbabı muhakeme ve müzakere edilmeden, batıdan kaynaklanan siyasi ve iktisadi güçlerle işbirliğine girip ,emperyalist fikirlerin cirit atma alanına dönüşmüştür...

Esir ve mazlûm milletlerin gerilik ve cehaletle olan aşırı bağları, batılılarca kolayca sömürülmelerine vesile oluyor, yeni uyanış ve kendine geliş çabalarını yerinde saydırıyordu.

Bir zamanların ileri ve gelişmiş İslâm toplumları bu sefer iktisadi ve ictimai ablukaya alınmış, asgari hayat hakkından mahrum edilmek istenmiştir...

Başta Türkiye olmak üzere, halkı müslüman olan birçok ülke istiklâline kavuşmuş, kendi idarelerini kurmuş bulunmasına rağmen hâlâ kara ve kızıl emperyalizmin sömürüsünden kurtulup, milyarlık bir İslâm dünyasının müşterek blokunu teşkile kavuşamamışlardır...

Halbuki bugün İslâm dünyasının elinde küçümsenmeyecek bir insan potansiyeli ve maddi kaynak bulunmasına rağmen, idari zaaf, bölücü fikir akımları ile sürtüşmenin devamlı öncüleri olmakta, şekli istiklâliyetleri de bir kurtuluş vesilesi olamamaktadır...

Bunun ana sebebi de dünyanın iki bloka ay-

rılması, bu iki blok arasındaki anlayış ve metod farkı olmaktadır. Bir yandan kapitalist batı dünyası, diğer yanda ise sosyalist-enternasyonalist blok, geri kalmış İslâm ülkelerini kendi taraflarına çekmek için yoğun çalışmalara girişmekte, ham-madde kaynaklarını ülkelerine aktararak, mamül ve sanayi ürünlerinin birer pazarı halinde İslâm ülkelerini sömürmektedirler.

Geri kalmış ülkeler sınaî ve teknolojik gelişmeye muhtaç oldukları gibi, gelişmiş ülkeler de ham-madde ve toprak ürünlerine muhtaçdırlar... İslâm ülkeleri ise ana gıda maddeleri ile sanayinin ham-maddesine sahip olmaları hasebiyle, gelişmiş ülkelerle eşit şansa ve pazarlık gücüne sahiptirler. Fakat ortak bir strateji, müşterek bir blok haline gelememeleri giderek sömürücü ve montaj zihniyetine sahip ülkelerin oyuncağı durumuna gelmektedirler...

İslâmın ilmî değerleri, kültürel özellikleri dikkate alındığında hiç bir İslâm ülkesinin geri kalmasına sebeb aranmayacak olması, niçin ve neden son bir asırdır tarihinin en acıklı ve perişan durumunu yaşadığının çözümüne akıl ve sır erdirilemiyor...

Halkı müslüman olan birçok ülke tamamiyle batıya özenti şeklinde, bütün kurumları ile çağdaşlaştığı ve hâlâ bocalama ve iç sancıları çektiği halde, gerekli yerini alamaması ister istemez bütün dünya müslümanlarını düşünceden öte derin üzüntülere sevk etmektedir...

Perişan halleri, uzlaşmaz tutumları ile gerek kapitalist ve gerekse sosyalist idarelerin kursağına düşen İslâm ülkeleri, eğer gereksiz ve basiretsiz sürtüşmelerle vakit geçirmemiş olsalardı,

bugün 1. Dünya Harbi'nin elim akıbetinden ibret alıp gerçek seviyelerine kavuşmuş olurlardı...

Çünkü II. Dünya Harbi her ne kadar İslâm ülkelerini de ilgilendirmişse de, temelde batının kapitalist ve faşist ülkeleri ile komünist devletleri arasında doğmuş bir savaştı. Sömürücü batılı devletlerin savaş alanı, halkı müslüman olan ülkelere sıçramışsa, bu sömürge kaybı ve kazanması noktasından ele alınmalıdır... Fakat ilk büyük savaşın özelliği ise temelde İslâm - Hıristiyan çatışmasından doğmuş bir büyük harbti... Bu savaş sonunda kaybeden müslümanlar olduğuna göre, kurtuluş sebeblerini veya yeniden doğuş şartlarını bu son hezimette aramak gerekmektedir...

Çünkü bu eserde görüldüğü üzere, esas hareket noktası İslâm toplumunun ortaya koyduğu ictimaî değerleri ve hayat tarzını silip süpürmek, yerine batılı bir dünya görüşü ikame etmekti...

Böylece Osmanlı'nın şahsında müslümanların siyasî istiklâliyetine son verenler, iktisadi geleceğine de damgalarını vurmuş oluyorlardı.

Böylece batının palyaço suratlı dış görünüşü, içinde saklı tuttuğu engizisyon ruhu ile mazlûm müslüman milletleri sömürüyor, eziyor ve parya gibi kullanıyor...

Sırası geldiğinde de çeşitli İslâm-dışı idarelere böldüğü halkı müslüman ülkeleri, birbirine kırdırıyor, krallıklar, diktatörlükler ve derebeylikler ile bölge bölge ülkeler icad edip hududlarda müslümanları birbirine düşman etmektedirler...

Osmanlı'nın hakim bulunduğu dört milyon kilometre karelik toprak üzerinde bugün yaşa-

yan müslümanlar hâlâ gerçek birliğe, İslâmî kardeşliğe ve dostluğa kavuşmuş değillerdir... Sun'i çalışmalar, zoraki dostluklar da fiiliyata intikal etmeden gizli emperyalist oyunlar ve parmaklarla yokluğa, neticesiz çabalara sürüklenip kayboluyor...

Bugün, XX. yüzyılda müslümanların uğradıkları en büyük yıkım ve perişanlığın acısını en çok içinde çekmiş ve fazlaca faturasını ödemiş ülke hangisi ise, o batıya, sömürüye ve emperyalizme karşı isyan bayrağını taşımak tarihi sorumluluğu ile karşı karşıya bulunduğunu bilmek ve hatırlatmak gerekmektedir...

Çünkü Allah'ın kitabında, her asırda geçerli hükmünü koruyacak olan bir ayet-i kerime, gerçek kurtuluşu ve müslümanların yönünü apaçık göstermektedir; kim bunun şuuruna erer ve derin manâsını kavrarsa felâha erer:

«Ey insanlar! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, yakında öyle bir toplum getirecek ki (O) onları sever, onlar da O'nu severler. Müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihad ederler, hiç bir kınayıcının kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine verir. Allah'(ın lütfu) geniştir. (O), bilendir.» (Maide/54)

Bu ayetin hükmüne göre hareket edip, tarihte şerefli yerlerini almış milletler vardır. Ve bugün de müslüman birçok milletler «beklenen toplum» oldukları gerekçesi ile hareket etmektedirler. Aslında bu hak, bu üstünlük ancak Allah'ı, O'nun elçisini ve müminleri dost edinenlerle dinlerini

eğlence ve oyun yerine koymayanların hakkıdır...

Bu hak Atlas Okyanusundan Pasifik Okyasuna kadar uzanan İslâm ülkelerinin hakkı olduğu kadar, İslâmı yeni yeni duyup İslâmla yoğrulan milletlerin de en tabiî haklarıdır...

Çünkü mazlum milletler, zulümden kurtulana kadar isyan bayrağını taşımak şerefine lâyıktırlar...

İster karası,

İsterse kızılı olsun,

Emperyalistlerin açtığı her türlü iktisadi ve ictimaî yara sarılmadıkça müslümanların dağlarında, ovalarında, çöllerinde, maden yataklarında ve petrol kuyularında, «tek dişi kalmış canavar»a karşı isyanları sürüp gidecektir...

Çünkü mazlûm müslüman milletlerin başına gelen binbir felâketin fâili ve yüzbinlerce şehidin katili batılı emperyalistlerdir. Bu insanlık suçu hâlâ «Batılı»nın alnında bir kara leke gibi durmaktadır...

KAYNAKLAR

A., Neden Münhezim Olduk?, İstanbul - 1329.

Abdülazîz Çaviş; Anglikan Kilisesine Cevap, İstanbul - 1340.

Abdülazîz Efendi (Karaçelebizâde); Ravzatü'l-Ebrar bi Hakaiki'l-Ahbar, Bulak - 1248.

Ahmet; Aşıkpaşa Tarihi, İstanbul - 1332.

Ahmet Ağayef; Türk Alemi (Türk Yurdu), İstanbul - 1327.

Ahmet Cevdet; Haram Yiyicilik, Dersaadet - 1329.

Ahmet Cevdet Paşa; Tarih-i Cevdet, Dersaadet - 1309.

Ahmet Rasim; Osmanlı Tarihi, İstanbul - 1326.

Ahmet Refik; Gazavat-ı Celîle-i Peygamberi, İstanbul - 1324.

Ahmet Refik; Büyük Tarih-i Umumî, İstanbul - 1328.

Ahmet Saib; Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Haziresi, Dersaadet - 1328.

Ahmet Tacüddin; Duma ve Hukuk-i İslâmiye (Tearuf-i Müslimin), İstanbul - 1329.

Akçoraoğlu Yusuf; Üç Tarz-ı Siyaset, İstanbul - 1327.

Ali Kemal; Üç Tarz-ı Siyaset, İstanbul - 1327.

Âli Mustafaoğlu; Künhu'l-Ahbar, Dârü't-tıbatü'l-amire - 1277.

A. R.; Abdülhamid-i Sanî ve Devr-i Saltanatı, İstanbul - 1327.

Armstrong, Haron; Türkiye Nasıl Doğdu? İstanbul - 1928.

Azm-zâde Refik; Kıvam-ı İslâm, Mısır - 1324.

Azm-zâde Refik; İttihad-ı İslâm ve Avrupa, Kostantiniyye - 1327.

Boisard, Marcel A.; L'Humanisme de L'İslâm, Paris-1979.

Celâl Nuri; İttihad-ı İslâm, İstanbul - 1331.

Davis Trayiç; Almanya ve İslâm, İstanbul - 1331.
Earle, Edvard Mead; Bağdat Demiryolu Savaşı, İstanbul - 1972.
Gardet, Douis; Les Hommes de L'İslâm, Paris - 1977.
Gibbons, H. A.; Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, (Müt.: Ragıp Hulusî), İstanbul - 1928.
Gündüz, Aka; Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hazretlerine Açık Mektup, Matbaa-i Âmire - 1332.
Habil Adem; Hilâfet Siyaseti ve Türklük Siyaseti, Şems Matbaası - 1331.
Haşim Nahid; Türkiye İçin Necat ve İ'tilâ Yolları, Şems Matbaası - 1331.
Hayrullah Efendi; Tarih-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Dârü't-tıbaati'l-amire. (tarihsiz)
Hoca Saadeddin; Tacü't-Tevarih, İstanbul - 1974.
Hüseyin Nesimi Giridi; Sahib-Zuhur, Şems Matbaası - 1332.
Hüseyin Şevket; Kosova Sahrası, Selânik - 1327.
İbni Haldun; Mukaddime, Takvimhane-i amire - 1725.
İmamet ve Hilâfet Risalesi, Mısru'l-Kahire - 1316.
İsmail Sıtki; Hayyale'l-İntibah, Dârü'l-hilâfe - 1329.
(İzmirli) **İsmail Hakkı**; el-Cevabü's-Sedîd..., Ankara, Ali Şükrü Bey Matbaası - 1339.
Kılıçzade Hakkı; Ordumuzun Gençleştirilmesi, (Hürriyet-i Fikriye), İstanbul - 1329.
Kolerkılıç, Ekrem; Osmanlı İmparatorluğunda Para, Ankara - 1958.
Köprülüzâde, M. Fuat: Türklük - İslâmlık - Osmanlılık, (Türk Yurdu), İstanbul - 1329.
Kurat, Akdes Nimet; Türkiye ve Rusya, Ankara - 1970.
Mahmut Muhtar; Maziye Bir Nazar, İstanbul - 1341.
Mehmet Arif; Osmanlı Tarihi, İstanbul - 1335.
Mehmet Ali Bahaüddin; Yemenden Gelen Mektup, İstanbul - 1326.
M. Hazik; Hürriyet, Askeriye Matbaası - 1324.
Mehmet Hemdemî; Solakzade Tarihi, Mahmutbey Matbaası - 1297.
Mehmet Hilmî; Vehmiyata Karşı Hakikatler, Bursa-1331.
Mehmet Mazhar Fevzî; Haber-i Sahîh, Dersaadet - 1290.
Mehmed Murad; Mücadele-i Milliye, Dersaadet - 1324.
Mehmed Murad; Taharri-i İstikbal, Şems Matbaası - 1330.

Mehmed Murad; Acı Emeller ve Tatlı Hakikatler, Matbaa-i Amedî - 1330.
Mehmet Paşa; Nişancı Tarihi, Tabhane-i Amire 1279
Mehmet Rüştü; İkaz-ı Millet, İstanbul - 1326.
Mehmed Said (Feraizcizade); Gülşen-i Maarif, Darü't-tıbaatü'l-âmire - 1252.
M. Şemseddin; Müslümanlık Aleminde İntibah Emareleri (İslâm Mecmuası), İstanbul - 1329.
Mehmet Şeref; Hanedan ve Millet, İstanbul - 1339.
Milaslı İsmail Hakkı; Hakikat-ı İslâm, İstanbul - 1341.
Muhammed (S. Halim Paşa); Buhran-ı İctimaimiz, İstanbul - 1332.
Muhammed (S. Halim Paşa); Taassub, İstanbul - 1333.
Musa Kazim; Dinî ve İctimaî Makaleler, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası - 1336.
Musa Kâzım; Mev'ize-i Diniye, Darü't-tıbaatü'l-amire. (tarihsiz)
Mustafa Fevzi; Orduya Arz-ı Hal, Dersaadet - 1331.
Nazîf Sürurî; Hilâfet-i Muazzama-i İslâmiye (Malûmat dergisi), Dersaadet - 1313.
Necip Asım; Osmanlı Tarihi, İstanbul - 1335.
Necmeddin Sadak; Bolşevik Tehlikesi, (Yeni Mecmua), İstanbul - 1918.
Niveau, Henry; Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felâketi, Şems Matbaası - 1329.
Ömer Adil Bey; Mev'ize-i Diniye, Darü't-tıbaatü'l-amire (tarihsiz)
Raşid Efendi; Tarih-i Raşid, İstanbul - 1282.
Resul-zâde Mehmet Emin Bey; Milliyet ve Bolşevizm, İstanbul - 1928.
Said Halim Paşa (Prens); İslâmlaşmak, Dârü'l-Hilâfe - 1337.
Said Paşa (Diyarbakırlı); Mir'atü'l-İber, Dersaadet - 1305.
Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Mahmut Bey Matbaası - 1318.
Selânikli Şemseddin; Makedonya - Tarihçe-i Devr-i İnkılâb, İstanbul - 1324.
Seyyid Emir Ali; Musavver Tarih-i İslâm, Dersaadet - 1329.
Smith, W. C.; L'İslâm dans le monde moderne, Paris - 1962.

Sperco, Willy; Turc d'hier et d'aujourd'hui, Paris - 1961.
Stanley Lane-Poole; Düvel-i İslâmiye (Müt.: Halil Edhem), İstanbul - 1928.
Şanî-zâde Süreyya; Emraz-ı İctimaimiz, (Tearuf-i Müslimîn), İstanbul - 1326.
Şer'i Siciller Arşivi (İstanbul)
Şeyh Abdülhak Bağdadî; İslâmın Avrupaya Son Sözü, İstanbul - 1328.
Şeyh Muhsin Fanî; 10 Temmuz İnkılâbı ve Netayici, Matbaa-i Orhaniye - 1336.
Von Hahvehter; Türklerle Harp, Dersaadet - 1331.
Zenit; Bulgaristan ve Komşularının Kuvve-i Askeriyesi, Dersaadet - 1327.
Zeydan, Corci; Medeniyet-i İslâmiye Tarihi, Dersaadet - 1328.

DOĞUNUN İSYANI, Batının emperyalist amaçlı saldırılarına karşı Doğuda başlayan direnişleri ve Batıya karşı sürdürülen mücadeleleri sözkonusu etmektedir. Batının hunharca kabaran emperyalist duyguları 20. Yüzyılın başından itibaren Doğu-İslâm Milletleri için intikama dönüşmüştür. Ne zaman ki batıda, şarka hücum, sesleri yükselmiş **Doğunun İsyanı** başlamıştır. Bu süreç içerisinde vuku bulan siyasal, sosyal ve fikri oluşumlara kaynaklara inerek değişik bir yaklaşım getiren eser, düşünce tarihimizde karanlık kalan bir döneme ışık tutmaktadır.

SADIK ALBAYRAK, 1942 Trabzon doğumludur. Yüksek öğrenimini İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde tamamlayan yazar, uzun süre Sultanahmet camii vaizliğinde ve Şer'i Siciller Arşivi uzmanlığında bulundu. Yakın dönem tarihimizle ilgili çok sayıda araştırması bulunan yazarın çeşitli dergi ve gazetelerde fıkra ve makaleleri yayınlanmıştır.

RİSALE
BASIN - YAYIN LTD.

1250 TL. (KDV Dahil)